ใบรับรองวิทยานิพนธ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญาและศาสนา)

ปริญญา

ปรัชญาและศาสนา	ปรัชญาและศาสนา
สาขา	**ภาควิชา**

เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการเมืองไทยและแนวทางแก้ไขตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

An Analytical Study of Thai Political Problems and Solutions in the View of Phrabhramagunabhorn (P.A. Payutto)

นามผู้วิจัย นางสาวธีรนุช ราชรองเมือง

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก .....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประเวศ อินทองปาน, Ph.D.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม .....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศิริวรรณ เกษมศานต์กิดาการ, Ph.D.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม .....

(รองศาสตราจารย์ผจญ คำชูสังข์, ศน.ด.)

หัวหน้าภาควิชา .....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประเวศ อินทองปาน, Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

.....

(รองศาสตราจารย์กัญจนา ธีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ ..... **เดือน** ..... **พ.ศ.** .....

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการเมืองไทยและแนวทางแก้ไขตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

An Analytical Study of Thai Political Problems and Solutions in the View of Phrabhramagunabhorn (P.A. Payutto)

โดย

นางสาวธีรนุช ราชรองเมือง

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญาและศาสนา)
พ.ศ. 2554

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ธีรนุช ราชรองเมือง 2554: การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการเมืองไทยและแนวทางแก้ไขตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญาและศาสนา) สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา ภาควิชาปรัชญาและศาสนา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประเวศ อินทองปาน, Ph.D. 149 หน้า

วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการเมืองไทยและแนวทางแก้ไขตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) โดยวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ 1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการเมืองไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน 2. เพื่อศึกษาความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ และ 3. เพื่อวิเคราะห์แนวทางแก้ปัญหาการเมืองไทยตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์

ผลการศึกษาพบว่า สภาพปัญหาการเมืองไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประการแรก เกิดจากการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาปฏิบัติโดยไม่คำนึงถึงฐานวัฒนธรรมของตนเอง ประการที่สอง การที่สถาบันสงฆ์ผู้มีหน้าที่กล่อมเกลาทางสังคมได้เสื่อมบทบาทลง และประการสุดท้าย คือ ผู้ปกครองและประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีธรรมาธิปไตย

ในส่วนของการศึกษาความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์พบว่า ในทัศนะของท่าน สังคมที่ดีได้แก่สังคมแบบธรรมาธิปไตย คือสมาชิกถือธรรม ถือความถูกต้องเป็นใหญ่ในการกระทำและวินิจฉัยสิ่งต่างๆ สำหรับการเมืองพระพรหมคุณาภรณ์มองว่า เป็นงานของรัฐที่มุ่งต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ส่วนรูปแบบการปกครองที่ดีคือรูปแบบใดก็ได้ที่เป็นไปเพื่อความสันติสุขของสังคม ความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์จึงสัมพันธ์โดยตรงกับธรรมหรือหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และท่านเห็นว่าปัญหาสังคมการเมืองไทยคือการพัฒนาที่ขาดความสมดุลหรือขาดธรรม ส่วนหนึ่งมีสาเหตุหลักมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตก รวมทั้งการขาดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค

ดังนั้น ทางออกหรือการแก้ไขปัญหาของสังคมไทยจึงอยู่ที่การกลับมาพัฒนาคนบนพื้นฐานภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทย สร้างจริยธรรมนักการเมือง สร้างสรรค์ธรรมาธิปไตยให้เป็นพื้นฐานประชาธิปไตย ซึ่งก็คือการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้เป็นหลักในการพัฒนา นำพระพุทธศาสนามาใช้อย่างมีคุณค่าและมีความหมายตามความเหมาะสมแก่กรณีและกาลเทศะ

_____ _____ ___ / ___ / ___

ลายมือชื่อนิสิต ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Teeranut Ratcharongmaung 2011: An Analytical Study of Thai Political Problems and Solutions in the View of Phrabhramagunabhorn (P.A. Payutto). Master of Arts (Philosophy and Religion), Major Field: Philosophy and Religion, Department of Philosophy and Religion. Thesis Advisor: Assistant Professor Praves Intongpan, Ph.D. 149 pages.

This research is an analytical study of Thai political problems and solutions in the view of Phrabhramagunabhorn (P.A. Payutto), The objectives of the study are: 1) To study political problems in Thai society from past to present. 2) To study the political ideas of Phrabhramagunabhorn (P.A. Payutto) and 3) To analyze the political solutions on the view of Phrabhramagunabhorn.

The study shows political problems in Thai society from the past till present, firstly, derive from the adoption of the Western culture, regardless of the culture of their own. Secondly, the role of monastery institution to educate people in the society was deteriorated. Finally, the leaders, officeholders or the people nowadays don't believe in meritocracy.

In the part of the study Phrabhramagunabhorn's political idea shows his view that noble society must be the meritocratic society, members of the society must believe in dharma and uphold their moralities and righteousness onto any consideration. In order of politics, Phrabhramagunabhorn thought that it is the role of the government to aim for common interest. The good political constitution is indefinite, but must be for the peace of the society. His thoughts were directly related to dharma or the doctrine of Buddhism and his opinion on the political problems were the development with the lack of balance and lack of dharma and part of the influence of Western culture, including the lack of understanding of the real freedom and equality.

Thus, the solution for Thai society is to return to improve the quality if people's lives on he knowledge of Thai culture, develop the moral of politicians. To make meritocracy the basis of Thai democracy society, which is to use the principles of dharma for development and worthily use Buddhism's doctrine in appropriate cases and circumstances.

/ /

Student's signature Thesis Advisor's signature

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้จะไม่เกิดความสำเร็จขึ้นเลย หากปราศจากบุคคลหลายท่านที่คอยช่วยเหลือให้ความอนุเคราะห์ผู้วิจัยในด้านต่างๆ

กราบขอบพระคุณต่อคณาจารย์ภาควิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ทุกท่าน ผู้ซึ่งประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้แก่ข้าพเจ้าอย่างมากมาย พระคุณนี้จะติดตัวของข้าพเจ้าไปตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์อันประกอบด้วย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประเวศ อินทองปาน ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศิริวรรณ เกษมศานต์กิดาการ รองศาสตราจารย์ ดร. ผจญ คำชูสังข์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ที่มีเมตตาอนุเคราะห์เป็นอย่างยิ่งในการสนับสนุน ช่วยเหลือ ทั้งด้านเอกสาร ข้อมูล คำแนะนำและข้อคิดเห็นต่างๆที่เป็นประโยชน์ตั้งแต่เริ่มต้นจนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้เสร็จสมบูรณ์ ตลอดจนอาจารย์ ดร. วีรชาติ นิ่มอนงค์ ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก รองศาสตราจารย์ชลอ รอดลอย ประธานการสอบ และคณาจารย์ต่างภาควิชาที่ให้กำลังใจแก่ข้าพเจ้า

ข้าพเจ้ากราบขอบพระคุณบิดา มารดา ของข้าพเจ้าผู้ซึ่งส่งเสียเลี้ยงดู ตั้งแต่ข้าพเจ้าเกิดมา ทั้งยังทะนุถนอมอบรมเลี้ยงดูให้ข้าพเจ้าเติบโตขึ้นเป็นคนดีของสังคม และได้มีโอกาสที่ดีในชีวิตเช่นทุกวันนี้

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสำเร็จลงไม่ได้เลยหากขาดกำลังใจจากบุคคลเหล่านี้ นางสาวอัจฉรียา วัชรายน นายขวัญชัย ตั้งเรือนรัตน์ นางสาวสุภาภักดิ์ ทองทิพย์ รุ่นพี่ผู้คอยให้คำแนะนำ นางสาวกมลทิพย์ สิทธิกร โอฬารกุล เพื่อนสนิทที่รับฟังปัญหา คอยช่วยเหลือทุกอย่างและอยู่ข้างๆเสมอ ขอขอบคุณกับสิ่งดีๆที่ทุกคนมอบให้แก่ข้าพเจ้า

สุดท้ายนี้ หากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะเป็นเหตุแห่งความดีสักประการหนึ่ง ข้าพเจ้าขออุทิศให้แก่บุคคลอันเป็นที่รักยิ่งของข้าพเจ้า

ธีรนุช ราชรองเมือง

กรกฎาคม 2554

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ

หน้า

สารบัญตาราง (4)

สารบัญภาพ (5)

บทที่ 1 บทนำ 1

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา 1

วัตถุประสงค์ของการวิจัย 4

สมมติฐานการวิจัย 4

ขอบเขตการวิจัย 4

วิธีดำเนินการวิจัย 5

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 5

การตรวจเอกสาร 6

นิยามศัพท์ 7

บทที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนาและสภาพปัญหาการเมืองไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน 9

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนา 9

พระพุทธศาสนาในสังคมไทย 10

พื้นฐานของสิทธิธรรมในการปกครอง 14

ผลกระทบจากวัฒนธรรมใหม่ 17

การพยายามรักษาบทบาทเดิมของฝ่ายพระพุทธศาสนา 18

บทบาทของพระสงฆ์นักวิชาการ 22

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

สภาพปัญหาการเมืองไทยตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงปัจจุบัน 23
การเกิดรัฐประหารในประเทศไทย 24
สภาพทั่วไปของการเมืองไทย ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2475-2516 26
สภาพทั่วไปของการเมืองไทย ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2516-2535 31
สภาพทั่วไปของการเมืองไทย ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2535-ปัจจุบัน 34
บทที่ 3 ความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ 39
สังคมการเมืองในความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ 41
สาเหตุและสภาพปัญหาการเมืองไทยในความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ 53
แนวทางแก้ไขปัญหาการเมืองไทยในความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ 73
บทที่ 4 วิเคราะห์แนวทางแก้ปัญหาการเมืองไทยในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ 105
อิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อความคิดทางการเมือง
ของพระพรหมคุณาภรณ์ 105
จุดเด่นของความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ 107
แนวทางแก้ไขปัญหาการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์
กับการใช้ประโยชน์ในสังคมไทยปัจจุบัน 114
จุดอ่อนบางประการในแนวคิดการแก้ไขปัญหาสังคมการเมือง
ของพระพรหมคุณาภรณ์ 119
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ 124
สรุปผลการวิจัย 124
ข้อเสนอแนะ 127

เอกสารและสิ่งอ้างอิง 130

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

ภาคผนวก 138

ประวัติการศึกษาและการทำงาน 148

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	การเกิดรัฐประหารในประเทศไทยช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2475-2516	27

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	วงจรของการขึ้นสู่อำนาจทางการเมือง	30

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยในปัจจุบันนี้กล่าวได้ว่ามีความขัดแย้งกันในด้านของความคิดทางการเมือง และดูเหมือนจะรุนแรงและหาทางออกไม่ได้ เนื่องจากปัญหาหลายๆ อย่างเป็นปัญหาที่สะสมมาเป็นเวลานาน แม้ทุกฝ่ายจะพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วแต่ก็ยังไม่เกิดผลตามเป้าหมาย ซึ่งเป็นเพราะว่าต่างคนต่างทำ มีแนวคิดในการแก้ปัญหาที่ไม่สอดคล้องกันและที่ยิ่งกว่านั้นคืออยู่กันคนละฝั่ง เมื่อแบ่งเป็นฝักฝ่ายและพยายามเอาชนะกัน จึงทำให้การแก้ไขปัญหาไม่มีวันสำเร็จลุล่วงไปได้ ซึ่งในความคิดของผู้วิจัยแล้วสิ่งนี้เป็นสิ่งสำคัญ หากมีการร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงใจปัญหาทุกปัญหาย่อมแก้ไขได้ไม่ว่าในวิถีทางใดๆ แต่เมื่อทุกฝ่ายไม่พยายามร่วมมือกัน สิ่งที่พอจะยึดเป็นหลักได้ในการแก้ไขปัญหาก็คือหลักการ หรือสถาบันใดสถาบันหนึ่ง หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่พอจะเชื่อมโยงแต่ละฝ่ายเข้าหากันได้โดยอาศัยสิ่งที่มีร่วมกัน และสิ่งนั้นสำหรับสังคมไทยคือพระพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นบุคคลสำคัญต่อพระพุทธศาสนาในสังคมไทย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นตัวแทนของกลุ่มนักวิชาการที่เน้นการแก้ปัญหาสังคมการเมืองโดยเริ่มจากระดับจุลภาค คือเน้นการสร้างจริยธรรม คุณธรรมของคนในสังคม โดยอาศัยวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมอันมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญ และมองการเมืองว่า “การเมือง” คืองานของรัฐหรืองานของแผ่นดิน เป็นงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม สอดคล้องกับทัศนะว่าด้วยการเกิดขึ้นของรัฐและอำนาจรัฐของพระพุทธศาสนาในอัคคัญญสูตร ซึ่งมีเนื้อหาโดยย่อว่า สภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาตินั้นมนุษย์อยู่ด้วยกันอย่างสงบ สันติ ร่มเย็นในดุลยภาพอันสมบูรณ์ของธรรมชาติ และในความรู้จักพอของมนุษย์ที่บริโภคอย่างพอเหมาะพอดี ไม่สุดโต่งไปทางมากเกินไปหรือน้อยเกินไป ไม่มีการสะสมส่วนเกิน ต่อมามนุษย์เริ่มมีความกำหนัด มีความโลภและความเกียจคร้าน เกิดการสะสมส่วนเกิน ความสมบูรณ์ในธรรมชาติค่อยๆหมดไป ผลผลิตที่จะตอบสนองความต้องการมีน้อยกว่าปริมาณความต้องการ สิ่งที่เป็นผลกระทบตามมาคือเริ่มมีการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แบ่งแยกและมีสถาบันในกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่เกิดขึ้น เมื่อมีสถาบันกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน สิ่งที่เกิดเชื่อมโยงตามมาก็คือปรากฏการณ์ของการละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินดังกล่าว เกิดการขโมย เกิดการติเตียนทะเลาะกัน เกิดการกล่าวเท็จ และเกิดการทำร้ายจนถึงฆ่ากันตามลำดับ สุดท้ายก็เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีสถาบันการปกครองและชนชั้นปกครอง เพื่อควบคุมและจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม

พระพรหมคุณาภรณ์ ได้ให้ความสนใจในการเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองไทยอย่างใกล้ชิด และได้มีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหามาโดยตลอด โดยกระทำในขอบเขตที่เหมาะสมกับสมณเพศผ่านทางการปาฐกถาธรรม บรรยายธรรม และงานนิพนธ์ต่างๆ ยกตัวอย่าง เช่น พุทธธรรม, พุทธศาสนากับสังคมไทย, สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ, ไตรภูมิพระร่วง: อิทธิพลต่อสังคมไทย, มองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย, ทางออกสังคมไทย, กรณีสันติอโศก, กรณีธรรมกาย, ทางออกจากระบบเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมไทย ฯลฯ ผลงานทางวิชาการของพระพรหมคุณาภรณ์ไม่เพียงแต่จะได้รับการพิมพ์เผยแพร่ภายในประเทศเท่านั้น แต่ได้รับการพิมพ์เผยแพร่ในมหาวิทยาลัยชั้นนำของต่างประเทศเช่น มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดและมหาวิทยาลัยคอร์แนล โดยนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยคอร์แนลเป็นผู้แปลผลงานของท่านเป็นภาษาอังกฤษ นอกจากนี้แล้วท่านยังได้รับอาราธนาไปสอนในมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาหลายครั้งด้วยกัน เช่น มหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด และวิทยาลัยสวอร์ธมอร์ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก) ซึ่งผลงานทางวิชาการของท่านนั้น ไม่ว่าท่านจะกล่าวถึงการเมืองโดยตรงหรือไม่ก็ตาม จะมีวัตถุประสงค์ร่วมกันประการหนึ่งก็คือการมุ่งแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทย การสร้างประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยยึดวัฒนธรรมไทยเป็นหลัก ความคิดในการพยายามแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์จึงจัดได้ว่าเป็นความคิดทางการเมืองซึ่งหมายถึงความคิดใดๆ ก็ตามที่มุ่งต่อการปรับปรุงแก้ไขสังคมที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น การศึกษาความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ จึงมีประโยชน์ในการช่วยให้เข้าใจถึงการมองปัญหาสังคมการเมืองไทย และแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวของท่าน ซึ่งในฐานะที่ท่านเป็นนักปราชญ์ที่เป็นที่เชื่อถือยอมรับกันทั่วไปทั้งฝ่ายฆราวาสและฝ่ายสงฆ์ ความคิดของท่านย่อมมีอิทธิพลต่อสังคมในระดับหนึ่ง จะเห็นได้จากการที่มหาวิทยาลัยของรัฐหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมทั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ถวาย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ให้แด่ท่าน และได้นำผลงานของท่านไปเป็นตำราในการเรียนการสอนตลอดจนใช้เป็นตำราอ่านประกอบ ซึ่งเท่ากับเป็นการยอมรับแนวความคิดของท่านโดยเหล่าปัญญาชนชั้นนำของประเทศที่มีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมปลูกฝังเผยแพร่แนวความคิดให้กับนักศึกษา นอกจากนี้ในการสร้างสรรค์งานวิชาการของนักวิชาการเองก็มีการนำผลงานของท่านไปใช้อ้างอิงมากมาย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2552) ได้กล่าวถึงความหมายและความสำคัญของหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาหรือพุทธธรรมไว้ว่า หลักการหรือคำสอนใดก็ตามที่เป็นเพียงการคิดค้นหาเหตุผลในเรื่องความจริงเพื่อสนองความต้องการทางปัญญา โดยมิได้มุ่งหมายและมิได้แสดงแนวทางสำหรับประพฤติปฏิบัติในชีวิตจริง อันนั้น ให้ถือว่าไม่ใช่พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการแสดงถึงแนวคิดโดยรวมของท่านที่มองว่า พระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ก็ต่อเมื่อสามารถก่อให้เกิดประโยชน์ในทางดีงามแก่มนุษย์และสังคมมนุษย์ ดังนั้น เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมชาวพุทธ ไม่ว่าปัญหานั้นๆ จะเป็นเรื่องใดก็ตาม ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้เน้นไปที่ปัญหาการเมืองไทย สิ่งใกล้ตัวที่เราควรจะมองและนำมาเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาเป็นสิ่งแรกก็น่าจะเป็นหลักคำสอนอันมีคุณค่าของพระพุทธศาสนา ซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาในเพศบรรพชิตของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ท่านได้เพียรพยายามที่จะนำหลักคำสอนเหล่านั้นมาแสดงให้เราได้เห็นและเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

แนวคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากพระพุทธศาสนา ซึ่งโดยภาพรวมจะพบว่า ความคิดของท่านไม่ได้เป็นอุดมคติอันเลิศลอย แต่เป็นการมองสังคมรอบด้าน ดังนั้นการได้ศึกษาแนวความคิดทางการเมืองและแนวทางในการแก้ไขปัญหาการเมืองของท่านจะทำให้มองเห็นถึงความเป็นไปได้ในการแก้ปัญหาการเมืองไทยได้ดียิ่งขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาหาแนวทางแก้ไขและพัฒนาการเมืองในรูปแบบที่เหมาะสมและยั่งยืนต่อไป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการเมืองไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2. เพื่อศึกษาความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

3. เพื่อวิเคราะห์แนวทางแก้ปัญหาการเมืองไทยตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

สมมติฐานการวิจัย

1. ความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นการมองในกรอบความคิดของพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการมองปัญหาการเมืองและการเสนอแนวทางแก้ไข เป็นการประนีประนอมและประสานประโยชน์ให้กับฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นที่ตั้ง พร้อมทั้งชักนำทุกๆฝ่ายให้เข้าสู่แนวทางที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

2. จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มองปัญหาการเมืองอย่างเข้าใจและค่อนข้างครอบคลุมทุกด้าน ดังนั้น แนวทางแก้ไขปัญหาการเมืองตามทัศนะของท่านจึงสมควรที่เราจะนำมาใช้เป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ปัญหาการเมืองไทย ซึ่งจะก่อให้เกิดการพัฒนาทางการเมืองที่เหมาะสมและยั่งยืน

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มุ่งเน้นที่แนวความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ซึ่งจะเป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์ ทั้งที่เป็นบริบททางการเมืองและบริบททางสังคมจากงานเขียนและปาฐกถาต่างๆของท่านที่เป็นเอกสารปฐมภูมิ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองทางการเมือง อีกทั้งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาและอุปสรรคทางการเมือง รวมทั้งแนวทางแก้ไขปัญหาอย่างพัฒนาและยั่งยืนในมุมมองของท่าน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ขอบเขตของการศึกษาและการนำเสนอวิทยานิพนธ์ แบ่งออกเป็น 5 บทด้วยกันคือ บทที่ 1 กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย สมมุติฐานการวิจัย ขอบเขตการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ และการตรวจเอกสาร ในบทที่ 2 เป็นการกล่าวถึงสภาพปัญหาการเมืองไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในบทที่ 3 กล่าวถึงความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ว่าท่านมองการเมืองอย่างไร และมีทัศนะอย่างไรต่อการเมืองไทยทั้งในด้านสภาพปัญหาและสาเหตุของปัญหาการเมืองไทย รวมทั้งท่านได้เสนอแนวทางเพื่อแก้ปัญหาการเมืองไทยที่เป็นอยู่อย่างไร ในบทที่ 4 เป็นการวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และจากแนวทางแก้ปัญหาการเมืองไทยในทัศนะของท่านนั้น มีความเป็นไปได้เพียงใดในสถานการณ์ปัจจุบัน หากปฏิบัติตามแนวทางของท่านจะเกิดประโยชน์อย่างไรบ้างต่อสังคมไทย และในบทที่ 5 เป็นการสรุปและข้อเสนอแนะของผู้วิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูลในเรื่องที่เกี่ยวข้องหรือแสดงให้เห็นถึงแนวคิดทางการเมืองและการแก้ไขปัญหาการเมืองไทยของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

2. วิเคราะห์ข้อมูลในเรื่องแนวคิดทางการเมืองและการแก้ไขปัญหาการเมืองไทยของพระพรมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

3. สรุปผลของการศึกษา ทำการวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลพร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงแนวคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

2. ทำให้ทราบถึงทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในเรื่องสาเหตุและสภาพของปัญหาการเมืองไทย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. ทำให้ทราบถึงแนวทางที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้เสนอ เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาการเมืองไทย

4. ทำให้ทราบคำตอบที่เป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหาการเมืองที่กำลังเกิดขึ้น ซึ่งจะเป็นแนวทางที่จะทำให้การเมืองไทยมีการพัฒนาอย่างเหมาะสมและยั่งยืน

การตรวจเอกสาร

มีงานวิจัยในอดีตเกี่ยวข้องดังนี้ คือ

สมยศ จันทะวงษ์ (2535) ได้ศึกษาเรื่อง ความคิดทางการเมืองของพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) สรุปความได้ว่า ความคิดทางการเมืองของพระเทพเวทีได้รับอิทธิพลโดยตรงจากพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมจะพบว่า ความคิดของท่านมิได้เป็นอุดมคติอันเลิศลอย แต่เป็นการมองสังคมรอบด้านที่เป็นอยู่ด้วยความสนใจในการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ในขณะที่การพัฒนาด้านวัตถุเติบโตอย่างรวดเร็วการพัฒนาด้านจิตใจกลับเสื่อมถอยลง ความไม่สมดุลของการพัฒนาทั้งสองด้านก็เกิดขึ้นและนับวันก็ยิ่งมากขึ้นเรื่อยๆ การพัฒนาที่ผ่านมาจึงเกิดสภาพที่เรียกว่า “ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา” ท่านจึงได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาสังคมการเมือง ด้วยการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย พยายามยืนหยัดอยู่บนหลักวัฒนธรรมของตน ท่านเห็นว่าความมั่นคงและรอบรู้ในฐานวัฒนธรรมของตนเท่านั้น จึงสามารถเอาวัฒนธรรมที่แตกต่างมาใช้ได้ประโยชน์ มิเช่นนั้นจะทำให้เกิดโทษได้

วุฒินันท์ กันทะเตียน (2541) ได้ศึกษาเรื่อง พระสงฆ์กับการเมือง: แนวคิดและบทบาทในสังคมไทยปัจจุบัน สรุปความได้ว่า พระสงฆ์ดำเนินแนวคิดและบทบาทเกี่ยวข้องและควบคู่กับการเมืองมาโดยตลอด โดยเฉพาะในแง่ของการ “เผยแผ่ธรรม” ในขณะเดียวกันพระสงฆ์ก็ทำหน้าที่ “รักษาธรรม” ไว้ด้วย กล่าวคือ พระสงฆ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองนั้นได้เสนอแนวความคิดและบทบาทของตนเองว่า ไม่ใช่อยู่แค่ขอบกำแพงวัดเท่านั้น แต่ยังขยายวงกว้างไปถึงรั้วของประเทศด้วย ความเป็นไปของบ้านเมืองปรากฏอย่างไร ความเคลื่อนไหวและความเป็นไปของพระสงฆ์ก็ปรากฏไปพร้อมๆกับสถานการณ์นั้นๆ ด้วย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มยุรา อุรเดนทร์ (2545) ได้ศึกษาเรื่อง พระพุทธศาสนากับการเมือง: กรณีศึกษาการปฏิบัติตนของนักการเมืองในปัจจุบัน สรุปความได้ว่า นักการเมืองที่ดีและมีคุณภาพควรปฏิบัติตนหรือมีพฤติกรรมการวางตนตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. มีความซื่อสัตย์สุจริต ทั้งวาจา ใจ และการกระทำ
2. มีความเที่ยงธรรม หรือเป็นกลางในการปฏิบัติหน้าที่
3. มีสัจจะ รักษาคำพูด พูดจริงทำจริงและมีความจริงใจ
4. มีความรับผิดชอบต่อตนเองและหน้าที่การงานเพื่อส่วนรวม
5. เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม
6. เคารพและปฏิบัติตามมติส่วนรวม
7. เคารพที่ประชุมและรักษาความลับของที่ประชุมตามที่ระเบียบกำหนด
8. หลีกเลี่ยงอบายมุข และหมั่นประพฤติตนในทางเจริญ

นิยามศัพท์

การเมือง หมายถึง งานของรัฐหรืองานของแผ่นดิน โดยเฉพาะได้แก่การบริหารราชการแผ่นดิน เป็นงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม อีกทั้งยังเป็นความเกี่ยวข้องโดยตรงกับทุกคนในสังคม ที่จะทำให้สังคมนั้นๆ เป็นไปด้วยดี

ปัญหาการเมือง หมายถึง สภาพอันไม่พึงประสงค์ทุกๆด้านของสังคม ไม่ว่าจะเป็นในด้านเศรษฐกิจ การศึกษา ฯลฯ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้งานของรัฐหรือการบริหารปกครองไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ก่อให้เกิดความวุ่นวายแก่สังคม

พระพุทธศาสนา หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นศาสดาซึ่งอุบัติขึ้นเมื่อ 2,500 กว่าปีมาแล้ว โดยมีพุทธธรรมเป็นแกนหลัก นอกจากนี้แล้วยังเป็นสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญในสังคมไทยมาช้านาน เป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ เป็นที่มาและเป็นที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติไทย และเป็นดังรากเหง้าแห่งความเป็นชาติและเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาติไทยทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรม และการเมือง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พุทธธรรม หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนแล้วแต่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ โดยตามคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้แบ่งพุทธธรรมเป็น 3 หมวดหรือที่เรียกว่าพระไตรปิฎก ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งประโยชน์ที่จะได้รับจากพุทธธรรมนั้นมีมากมาย และมีหลายระดับขึ้นอยู่กับการรู้จักนำไปประยุกต์ใช้

สิทธิธรรม หมายถึง ความชอบธรรมของผู้ปกครองรัฐในสังคมหนึ่งๆ ที่จะมีสิทธิในการใช้อำนาจควบคุมเหนือบุคคลอื่นๆในสังคม ซึ่งในที่นี้สิทธิธรรมของผู้ปกครองในสังคมไทยนับแต่อดีตมีพื้นฐานมาจากการปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 2

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนาและสภาพปัญหาการเมืองไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนา

ในอดีตนั้นสภาพสังคมแต่เดิมของไทย สถาบันกษัตริย์ถือได้ว่าเป็นสถาบันที่มีความสำคัญสูงสุดโดยเป็นศูนย์รวมแห่งอำนาจ การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งทางที่ดีขึ้นหรือเลวลงย่อมมีความสัมพันธ์โดยตรงกับสถาบันดังกล่าว กษัตริย์สามารถครองอำนาจอยู่ได้นานตราบเท่าที่ประชาชนยังยอมรับความชอบธรรมในการมีอำนาจ ความชอบธรรมของกษัตริย์มีมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับความสามารถในการปกครองที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนในปกครองของตน

การที่จะให้ประชาชนยอมรับในความชอบธรรมของผู้ปกครองหรือกษัตริย์ ก็จำเป็นที่จะต้องมีอุดมการณ์พื้นฐานบางอย่างเพื่อมาสนับสนุนอำนาจของตัวเอง ซึ่งอุดมการณ์ที่สามารถสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ประชาชนได้อย่างดีก็คืออุดมการณ์ทางด้านศาสนา ซึ่งพระพุทธศาสนานั้นสามารถตอบสนองความต้องการนี้ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากพระพุทธศาสนาเองยอมรับความสำคัญและความจำเป็นในการมีกษัตริย์ และกำหนดให้สถานภาพของกษัตริย์อยู่ในฐานะสูงสุดของสังคม (สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523: 10-11) โดยสรุป หลักการของพระพุทธศาสนานั้นมุ่งที่จะสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ให้เป็นสังคมที่มีระเบียบ อยู่ด้วยความสุขและความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งก็สอดคล้องกับความต้องการของฝ่ายรัฐ (ประสาร ทองภักดี และปรีชา หงส์ไกรเลิศ, 2526: 11) ในขณะเดียวกันฝ่ายพระพุทธศาสนาก็ต้องการที่จะเผยแพร่คำสอนของตนให้แพร่หลาย ซึ่งกระบวนการดังกล่าวหากได้รับการสนับสนุนจากกษัตริย์หรืออีกนัยหนึ่งฝ่ายรัฐ ก็จะได้รับความสะดวก สามารถดำเนินงานไปอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น ทำให้ฝ่ายศาสนาเห็นว่าสิ่งที่เป็นสัจธรรมของตนเองนั้นได้รับการแผ่ขยายไปถึงประชาชนมากขึ้นและเมื่อใดที่ประชาชนส่วนมากยอมรับนับถือก็หมายความว่า ฝ่ายพระพุทธศาสนาเองได้กลายเป็นพลังทางสังคมที่จะผูกขาดการเป็นผู้นำทางจิตใจได้ (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2525: 24)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนาจึงเป็นไปในลักษณะการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ก็ด้วยผลประโยชน์ที่มาสอดคล้องกันพอดี คือ ฝ่ายรัฐต้องการหาอุดมการณ์บางอย่างที่จะมาสนับสนุนความชอบธรรมในด้านการปกครองของตนเอง ทางฝ่ายศาสนาก็ต้องการการสนับสนุนจากทางรัฐเพื่อความสะดวกในการเผยแพร่สัจธรรม เพราะในการเผยแพร่นั้นจำเป็นที่จะต้องแข่งขันกับศาสนาอื่นๆด้วย ความต้องการในเรื่องการสนับสนุนจากอำนาจทางการเมืองจึงเป็นสิ่งจำเป็น (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2525: 24)

ในความสัมพันธ์ที่มีต่อกันนั้น ได้นำมาซึ่งความผูกพันที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ความภักดีของสถาบันสงฆ์ต่อรัฐ ซึ่งแสดงออกโดยการให้ความร่วมมือและสนับสนุนผลประโยชน์ของรัฐ (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2534: 33) มีการประนีประนอมกันระหว่างสัจธรรมที่แท้จริงของศาสนากับอุดมการณ์ของผู้ปกครอง คือฝ่ายศาสนาคงจะต้องยอมบางอย่าง โดยให้มีการตีความในพระพุทธศาสนาได้พอสมควร ซึ่งแน่นอนที่สุดที่ผู้ปกครองย่อมจะตีความไปในทางที่จะเป็นประโยชน์ต่อตนเอง (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2525: 24) ศาสนาโดยจะตั้งใจหรือไม่ก็ตามจึงกลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองของผู้ปกครอง ดังนั้น ศาสนาจึงถูกชักจูงให้เข้ามาพัวพันกับการเมือง ด้วยเหตุผลที่ว่าศาสนาเป็นเรื่องของสังคมและการเมือง ศาสนาจึงไม่อาจแยกตัวเองออกจากขอบเขตของการเมืองได้ เพราะชนชั้นปกครองนอกจากจะเป็นกลุ่มคนที่มีอำนาจควบคุมระบบการเมืองแล้วยังมีอิทธิพลเหนือสถาบันอื่นด้วย ประกอบกับระบบการเมืองดั้งเดิมส่วนใหญ่เป็นทั้งระบบศาสนาและการเมืองพร้อมๆกันไป ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ศาสนาเป็นอุดมการณ์รูปเดียวของสังคมโบราณ ความคิดทางศาสนาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการธำรงรักษาความชอบธรรมของระบบการเมือง (คนึงนิตย์ จันทบุตร, 2530: 4)

1. พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนาได้ฝังรากลึกมาเป็นเวลานาน 700 กว่าปี ตั้งแต่สมัยสุโขทัยที่พระพุทธศาสนาเถรวาทได้เข้ามาตั้งมั่นเมื่อ พ.ศ. 1820 (กรมการศาสนา, 2525: 46) คนไทยได้รับความเชื่อทางพระพุทธศาสนามาเป็นที่ยึดเหนี่ยว พระพุทธศาสนาได้กลายเป็นสังคมที่อยู่ในวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนในทุกๆด้าน ทั้งวิถีชีวิตส่วนตัวและวิถีชีวิตทางสังคม พระพุทธศาสนาจึงกลายเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย สถาบันชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ย่อมมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา และในทางกลับกันความเจริญของพระพุทธศาสนาก็จะสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญของชาติและพระมหากษัตริย์ด้วย ดังนั้น ความมั่นคงของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์จึงไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2527: 39)

การที่พระพุทธศาสนาสามารถแผ่ขยายไปในสังคมไทยได้อย่างกว้างขวางและมั่นคงสืบทอดต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาหลายศตวรรษจนกลายเป็นศาสนาประจำชาติไทยในปัจจุบัน ซึ่งเนื่องจากหลักธรรมหรือสัจธรรมของพระพุทธศาสนานั้นสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทย พุทธธรรมนั้นนอกจากจะไม่ขัดกับหลักการปกครองแล้วยังสนับสนุนส่งเสริมการปกครองให้มีความมั่นคง ราบรื่นและก่อให้เกิดสันติสุขแก่สังคม (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2530: 20) ซึ่งพุทธธรรมนั้นแม้มีอยู่มากมายหลายหมวดหมู่ แต่หากพิจารณาโดยรวบยอดแล้วจะพบว่าพุทธธรรมมีจุดมุ่งหมายดังนี้

1) มุ่งอธิบายถึงธรรมชาติชีวิต เช่น สรรพสิ่งเกิดขึ้นมาได้อย่างไรและคงอยู่ได้เพราะเหตุใด สาเหตุของความเสื่อม และการสลายเนื่องมาจากอะไร

2) มุ่งอธิบายและสอนถึงวิธีการที่จะครองชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขสอดคล้องกับสภาวะธรรมชาติ การบรรเทาทุกข์อันเกิดจากสภาวะนานาประการ เช่น ความเจ็บป่วย ความผิดหวัง และมรสุมชีวิตอื่นๆ

3) มุ่งอธิบายและสอนแนวทางการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมตั้งแต่ระดับบุคคลจนถึงสังคมระดับชาติและโลก เช่น เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล ความสัมพันธ์ในครอบครัว ความสัมพันธ์ของครอบครัวต่อครอบครัว และระหว่างครูกับศิษย์ สมณชีพราหมณ์กับบุคคลธรรมดา เพื่อนกับเพื่อน นายจ้างกับลูกจ้าง ผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง รัฐบาลกับประชาชน แม้กระทั่งความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

4) มุ่งอธิบายและแนะแนวทางที่จะนำหลักธรรมคำสอนไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ตามระดับของสติปัญญาและความประสงค์ของแต่ละบุคคล ดังนั้น ระดับคำสอนของ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระพุทธศาสนาจึงมีหลายระดับ ทั้งที่เป็นสัจธรรมเบื้องต้น เบื้องกลาง และเบื้องสูง หรือมีทั้งส่วนที่เรียกว่าโลกียธรรมและโลกุตรธรรม (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2530: 9-10)

จากความมุ่งหมายของหลักพุทธธรรมดังกล่าวจะพบว่า พุทธธรรมนั้นเปิดกว้างและเป็นกลางสำหรับคนทุกชนชั้น ประโยชน์ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้ที่นำไปประพฤติปฏิบัติตาม พุทธธรรมสมบูรณ์ด้วยหลักธรรมสำหรับทุกคนเลือกปฏิบัติได้ แต่ไม่ได้หมายความว่าจะต้องปฏิบัติได้ทุกข้อโดยไม่เลือก สมเด็จพระญาณสังวรได้เปรียบเทียบหลักปฏิบัติตามพุทธธรรมว่า พุทธธรรมนั้นก็เหมือนห้างสรรพสินค้าที่ทุกคนสามารถเลือกซื้อสิ่งต่างๆตามต้องการ ใครต้องการสิ่งใดก็ซื้อสิ่งนั้นได้ตามกำลังทรัพย์ของตน ถ้าต้องการสิ่งที่แพงกว่ากำลังทรัพย์ของตนก็ไม่อาจซื้อได้ จึงต้องรู้ก่อนว่าตนนั้นต้องการสิ่งใด มีกำลังที่จะซื้อเพียงไร พุทธธรรมก็เช่นเดียวกัน คือ ผู้ที่ปฏิบัติต้องรู้ก่อนว่าตนต้องการอะไร มีกำลังที่จะปฏิบัติได้เพียงใด คือจะต้องรู้จักตนเองโดยฐานะภาวะ เป็นต้น (สมเด็จพระญาณสังวร, 2513: 8) การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาจึงไม่ได้กะเกณฑ์หรือบังคับให้บุคคลต้องศรัทธา ลักษณะเช่นนี้จึงเข้ากับอุปนิสัยของคนไทยที่ชอบอิสระเสรี จึงเป็นการง่ายในการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาซึ่งเข้ากันได้กับอัธยาศัยของตน (เฉลิม จันปฐมพงศ์, ทรงวิทย์ แก้วศรีและคณะ, 2520: 168) อีกทั้งพระพุทธศาสนาไม่ได้ผูกขาดว่าเป็นของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง ผู้ปกครองย่อมได้ประโยชน์ในส่วนของผู้ปกครอง ประชาชนก็ได้รับประโยชน์ในส่วนของตน การยอมรับพระพุทธศาสนาของฝ่ายหนึ่งก็ไม่ได้ขัดแย้งกับผลประโยชน์ของอีกฝ่ายหนึ่ง ตรงกันข้ามกลับได้ประโยชน์ด้วยกันทุกฝ่าย พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนาของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยจึงเป็นศาสนาที่สามารถสร้างความพอใจหรือเป็นที่พึ่งทางใจให้กับคนได้เกือบทั้งหมด ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนากับสังคมไทยจึงเป็นสิ่งที่ผูกพันกันแน่นหนา และแทรกซึมเข้าไปในสังคมไทยได้อย่างกลมกลืน (สิริ เปรมจิตร, 2522: 396) แม้แต่ทัศนะชีวิตของคนไทยในทุกวันนี้ ก็เป็นทัศนะของชีวิตที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2527: 71)

พระพุทธศาสนาจึงเป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมไทย อันมีพุทธธรรมเป็นอุดมการณ์ที่สำคัญในการอบรมกล่อมเกลาทางสังคม โดยสถาบันสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ดังกล่าว วัดและพระสงฆ์มีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับสังคมอยู่ตลอดเวลา พระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณและสติปัญญาเป็นผู้นำเอาพุทธธรรมมาอบรมสั่งสอนประชาชนให้มีความรู้ความเข้าใจ จากศรัทธานำไปสู่การปฏิบัติเพื่อสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีงามสมบูรณ์และมีความสุข กระบวนการถ่ายทอดพุทธ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ธรรมสู่ประชาชนได้ถูกกระทำโดยผ่านสถาบันสงฆ์สืบทอดกันมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ และด้วยความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและสติปัญญานี้เอง บทบาทของพระสงฆ์จึงไม่ได้มีเพียงการถ่ายทอดพุทธธรรม แต่ได้ขยายไปถึงการเป็นผู้ให้การศึกษาแก่ประชาชนในด้านต่างๆที่เป็นกิจกรรมทางโลกนอกเหนือไปจากการปลูกฝังด้านคุณธรรมจริยธรรม โดยพระสงฆ์ผู้ให้การศึกษาและวัดเป็นสถานที่ศึกษา บทบาทของวัดและพระสงฆ์จึงมีความสำคัญมากในสังคมไทย การที่พระสงฆ์ต้องเข้ามามีบทบาทในสังคมนั้น นอกจากจะเป็นไปตามหลักพุทธธรรม ยังมีปัจจัยอีก 3 ประการ ที่ผลักดันให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทต่อสังคม คือ

1. การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านเป็นผู้ถวาย

2. สภาพและเหตุการณ์ต่างๆในสังคม ย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณธรรม

3. โดยคุณธรรม คือ เมตตาธรรม พระสงฆ์จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2530: 29-31)

ถ้าหากสังคมเกิดวิกฤติ ประชาชนประสบกับความเดือดร้อนความทุกข์ยาก อดอยาก พระสงฆ์ก็จะไม่สามารถบำเพ็ญภาวนาอย่างสงบสุขได้ อย่างน้อยก็ต้องได้รับผลกระทบในด้านปัจจัยสี่ ประกอบกับพระสงฆ์คือผู้ทรงศีลมีเมตตาธรรม เมื่อเห็นผู้ใดตกทุกข์ได้ยากก็ต้องพยายามหาทางบรรเทาแก้ไข ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระสงฆ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและมีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยส่วนใหญ่ ทั้งทางด้านศีลธรรมจรรยาและกิจกรรมทางโลก

การที่พระสงฆ์สามารถเผยแพร่พุทธธรรมจนพระพุทธศาสนาได้ฝังรากลึกลงไปในสังคมไทยในระดับที่แน่นแฟ้นนั้น สถาบันกษัตริย์ได้มีบทบาทอย่างมากในด้านการให้ความอุปถัมภ์และให้การส่งเสริม คือ พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ล้วนศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เป็นพุทธมามกะรวมทั้งเป็นองค์อุปถัมภ์ ทรงทำนุบำรุงและส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายไปสู่เหล่าพสกนิกรชาวไทยตลอดมา โดยมีพระราชประสงค์ที่จะให้ประชาชนชาวไทยอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ทรงเป็นผู้นำของพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด ทรงสน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระทัยและเป็นแบบฉบับที่ดีในการศึกษาและการปฏิบัติธรรม ทั้งนี้ก็เพื่อผลทางการปกครองและการบริหารประเทศ ในลักษณะที่จะนำความสงบเรียบร้อยและความร่มเย็นเป็นสุขมาสู่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์โดยถ้วนหน้านั่นเอง (ทินพันธ์ นาคะตะ, 2529: 69) จึงถือเป็นหน้าที่ตามประเพณีที่กษัตริย์หรือผู้ปกครองจะต้องให้การส่งเสริมสนับสนุนและปกป้องพระพุทธศาสนา เมื่อพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นศูนย์รวมของพสกนิกรทั่วหล้าทรงเลื่อมใสและเป็นผู้นำในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยเป็นพุทธมามกะและองค์อุปถัมภกเช่นนี้ ประกอบกับพระพุทธศาสนาเข้ากันได้ดีกับอัธยาศัยของประชาชนทั่วไป พระพุทธศาสนาจึงได้เผยแพร่และฝังรากลึกลงไปในสังคมไทยอย่างมั่นคงและแน่นแฟ้นจวบจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพระราชปณิธาณของพระมหากษัตริย์ไทยบางพระองค์ในแต่ละยุคแต่ละสมัย เป็นเครื่องชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาสัมพันธ์โดยตรงกับสถาบันกษัตริย์ การที่สถาบันของผู้ปกครองรัฐได้ให้ความอุปถัมภ์และเอาใจใส่ต่อพระพุทธศาสนานั้นมีเหตุผล 2 ประการ นอกเหนือไปจากความศรัทธาเลื่อมใสส่วนตัว คือ (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2527: 24-27)

1. สถาบันพระพุทธศาสนาช่วยในการกล่อมเกลาให้สมาชิกในสังคมตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งจะช่วยให้เกิดความสงบเรียบร้อยในบ้านเมืองอันจะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อรัฐ

2. การอาศัยสถาบันพระพุทธศาสนาเป็นฐานคติที่ช่วยสร้าง “สิทธิธรรม” ให้แก่อำนาจทางการเมืองของผู้ปกครองรัฐ (เจริญเกียรติ ธนะสุขถาวร ใน ลิขิต ธีรเวคิน บรรณาธิการ, 2519: 359-366)

2. พื้นฐานของสิทธิธรรมในการปกครอง

จากการที่มนุษย์เป็นสัตว์มีเหตุผล มนุษย์จึงต้องการคำอธิบายเพื่อช่วยให้เข้าใจถึงความจริงเกี่ยวกับตนเองในแง่มุมต่างๆ รวมทั้งความเป็นจริงเกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่ของตนเองภายใต้ระบบสังคมนั้นๆด้วย มนุษย์จึงต้องการคำอธิบายว่า เหตุใดผู้ปกครองรัฐในสังคมหนึ่งๆ จึงมีสิทธิที่จะใช้อำนาจควบคุมเหนือบุคคลอื่นๆในสังคม ผู้ปกครองรัฐมีสิทธิอันชอบธรรมหรือมี “สิทธิธรรม” อะไรในการใช้อำนาจนั้น ดังนั้นในระบบการเมืองการปกครองแบบใดก็ตาม ปัญหาความชอบธรรมในอำนาจการปกครองจึงเป็นปัญหาสำคัญที่ผู้ปกครองต้องคำนึงถึงตลอดเวลา ความชอบ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ธรรมในอำนาจปกครองในความหมายที่กว้างมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อที่ว่า รัฐบาลหรือผู้ปกครองมีสิทธิที่จะปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครองยอมรับสิทธิและอำนาจนั้น ความชอบธรรมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผู้ปกครองสามารถโน้มนำผู้อยู่ใต้ปกครองให้มีความเชื่อและศรัทธาในสถาบัน กระบวนการเมือง กฎ ระเบียบ วิธีการปกครอง การกำหนดและดำเนินนโยบายของผู้ปกครองหรือรัฐบาลเป็นสิ่งที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและเป็นข้อผูกพันทางศีลธรรมที่จะต้องปฏิบัติตาม และระบบ กระบวนการรวมถึงการตัดสินใจทางการเมือง สอดคล้องกับค่านิยมพื้นฐานที่สังคมยึดถือ (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2534: 6)

ในสังคมไทยพระพุทธศาสนาได้ถูกใช้เป็นฐานคติในการสร้างการยอมรับสิทธิธรรมดังกล่าว ซึ่งในสมัยสุโขทัยนั้น ผู้ปกครองรัฐพยายามที่จะสร้างภาพของการเป็น “ธรรมราชา” ด้วยการปฏิบัติตนเป็นผู้ประพฤติธรรมและสั่งสอนประชาชนให้เป็นผู้ประพฤติธรรมโดยผ่านการนิพนธ์งานทางพระพุทธศาสนา การสร้างศิลาจารึก การออกบวช ดังจะเห็นได้จากข้อความในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยส่วนใหญ่ ซึ่งสะท้อนถึงความพยายามของกษัตริย์ที่จะปลูกฝังความเชื่อทางศาสนาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการปกครองหรือการใช้ชีวิต อันเป็นผลดีที่ก่อให้เกิดระบบของ “ธรรมาธิปไตย” ขึ้น เพราะประชาชนซึ่งมีพระสงฆ์และวัดเป็นตัวเชื่อมที่สำคัญได้ยอมรับพระราชอำนาจของกษัตริย์ ภายใต้ขอบเขตของการใช้อำนาจที่จะต้องตั้งอยู่ในธรรม ไม่ใช่จะสามารถใช้พระราชอำนาจตามอำเภอใจอันขัดต่อศีลธรรมตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา (สมบัติ จันทรวงศ์, 2531: 30-31) จะเห็นได้ว่าสิทธิธรรมของผู้ปกครองรัฐในสมัยสุโขทัยจึงได้แก่การเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม และเพราะเหตุแห่งการเป็น “ธรรมราชา” หรือราชาที่ตั้งมั่นอยู่ในธรรมอันมีทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตร เป็นต้น ผู้ปกครองรัฐจึงมีสิทธิธรรมที่จะเป็นผู้ใช้อำนาจเหนือผู้อื่น เพื่อนำสังคมให้พัฒนาไปสู่ทิศทางแห่งความอุดมสมบูรณ์และร่มเย็น

ในสมัยอยุธยา กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนายังเป็นฐานในการก่อให้เกิดสิทธิธรรมแก่ผู้ปกครองรัฐ แม้ว่าในยุคนี้จะได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ มีการยอมรับแนวคิดที่ว่าผู้ปกครองรัฐมีคุณลักษณะพิเศษแตกต่างจากบุคคลทั่วไป คือ มีความเป็นอภิมนุษย์ กษัตริย์เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากเทพ เป็นเทวราชา เป็นโอรสแห่งสวรรค์ ตลอดจนเป็นบุคคลที่สร้างสมบุญญาบารมีมามาก จนได้รับบัญชาจากเทพหรือพระเจ้าให้มาปกครองดูแลมนุษย์ (สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันท์ สมุทวณิช, 2523: 12-15) ฉะนั้นกษัตริย์ที่เป็นผู้ปกครองรัฐจึงมีสิทธิธรรมที่จะใช้อำนาจ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในฐานะ “เทพ” ปกครองมนุษย์อื่นและสามารถสืบทอดอำนาจลงไปสู่ทายาทสืบสายโลหิตได้ กล่าวได้ว่า ในสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ช่วงกลาง ภาพเทวราชานี้ของผู้ปกครองรัฐได้ปรากฏควบคู่ไปกับภาพของธรรมราชา แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญที่สุดซึ่งเป็นพื้นฐานของที่มาแห่งอำนาจและการใช้อำนาจของกษัตริย์ ได้แก่ “การมีธรรม” มากกว่าการอ้างเทวสิทธิ์หรือโองการจากสวรรค์ (สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันท์ สมุทวณิช, 2523: 14) ดังนั้นการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ส่วนมาก จึงไม่ได้ใช้ในฐานมีพระราชอำนาจเด็ดขาดเลย ทั้งนี้เพราะอานุภาพของพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้ว่าในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของทุกรัชกาล พระปฐมบรมราชโองการซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานเมื่อทรงรับภาระปกครองแผ่นดินก็คือ พระองค์จะทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรมสม่ำเสมอและทรงตั้งสัตยาธิษฐานตั้งพระราชหฤทัยดำรงทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นธรรมเช่นเดียวกับธรรมะของพระราชาในครั้งพุทธกาล (ดิเรก ชัยนาม, 2530: 66)

ดังนั้นจากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น พระมหากษัตริย์จึงให้ความสนับสนุนทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างขะมักเขม้น โดยทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับพระสงฆ์และวัดเป็นไปอย่างแนบแน่น พระมหากษัตริย์ทรงปฏิสังขรณ์บูรณะวัดวาอารามที่ชำรุดทรุดโทรม ทั้งยังทรงสร้างวัดประจำพระองค์ขึ้นมา ในด้านที่เกี่ยวกับพระสงฆ์นั้นพระมหากษัตริย์ก็ทรงศึกษาธรรมด้วย มีการนิมนต์พระสงฆ์เข้าไปเทศน์ในวังเป็นประจำ จึงอาจกล่าวได้ว่านโยบายการปกครองของกษัตริย์คงได้รับอิทธิพลจากพระสงฆ์เป็นบางส่วน อย่างน้อยพระสงฆ์ได้มีบทบาทให้สติในการปกครองบริหารบ้านเมือง เช่น กรณีสมเด็จพระวันรัต วัดป่าแก้วเข้าไปทูลขอพระราชทานอภัยโทษแก่แม่ทัพนายกองที่ต้องรับพระราชอาญาจากสมเด็จพระนเรศวร หรือกรณีสมเด็จพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆัง เตือนสติรัชกาลที่ 4 และสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแทนรัชกาลที่ 5 ขณะยังทรงพระเยาว์อยู่ ในด้านการบริหารบ้านเมืองด้วยการถือตะเกียงเข้าวัง ตอนกลางวัน (เสฐียรพงศ์ วรรณปก, 2527: 20) ลักษณะการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่สำคัญจะเป็นไปในลักษณะที่กษัตริย์และขุนนางผู้ใหญ่อาราธนาพระสงฆ์เข้ามาเทศน์ในวังและบ้านเรือนของตน ซึ่งได้ดำเนินสืบต่อกันเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 (พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), 2530: 420-444)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. ผลกระทบจากวัฒนธรรมใหม่

ในสมัยรัชกาลที่ 5 กระแสอารยธรรมตะวันตกได้ไหลบ่าเข้ามาสู่ประเทศไทยอย่างรวดเร็ว พร้อมกับลัทธิล่าอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก ความจำเป็นที่จะต้องรักษาประเทศชาติให้อยู่รอดปลอดภัย ทำให้รัชกาลที่ 5 จำเป็นต้องปฏิรูปโครงสร้างการปกครองและการศึกษา เลือกรับเอาแบบแผนอารยธรรมตะวันตกเข้ามา ความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการความรู้แผนใหม่ ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ เริ่มทำให้สิทธิธรรมของผู้ปกครองในลัทธิเทวสิทธิ์ถูกสั่นคลอน ซึ่งส่งผลกระทบต่อฐานะแห่งความเป็นเทวราชาของพระมหากษัตริย์ กระแสความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเพิ่มขึ้นถึงจุดสูงสุดเมื่อมีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ เมื่อ 24 มิถุนายน 2475 มีรัฐบาลขึ้นมาบริหารประเทศแทน ซึ่งเท่ากับเป็นการเปลี่ยนฐานคติแห่งสิทธิธรรมของผู้ปกครองรัฐจากลัทธิเทวราชาและความเป็นธรรมราชาที่ถือว่าผู้ปกครองรัฐมีสิทธิใช้อำนาจในฐานะแห่งการเป็น “สมมติเทพ” และ “ผู้ทรงธรรม” มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ที่ถือว่าอำนาจอธิปไตยมาจากปวงชน ผู้ปกครองรัฐจึงมีสิทธิใช้อำนาจปกครองผู้อื่นในฐานะตัวแทนของประชาชนโดยประชาชนและเพื่อประชาชน ผลกระทบที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนาในแง่หนึ่งของการเปลี่ยนแปลงฐานคติแห่งอุดมการณ์ทางการเมืองนี้ก็คือ ผู้ปกครองรัฐเริ่มเหินห่างจากพระพุทธศาสนา เพราะแต่เดิมเนื่องจาสถาบันกษัตริย์ต้องอาศัยสิทธิธรรมจากสถาบันพระพุทธศาสนาในการใช้อำนาจรัฐ พระมหากษัตริย์จึงต้องทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกที่ตั้งมั่นอยู่ในธรรมอัมมีทศพิธราชธรรม เป็นต้น จึงจะมีสิทธิธรรมในการปกครองแผ่นดิน แต่ผู้ปกครองรัฐสมัยใหม่ไม่จำเป็นต้องอ้างสิทธิธรรมจากการเป็นผู้มีคุณธรรมในทางพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด และไม่จำเป็นต้องตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ถึงประพฤติตัวเสื่อมเสียอย่างไรก็ถือว่าเป็นเรื่องส่วนตัว ขอเพียงแต่อ้างความชอบธรรมว่ามาจากการเลือกตั้งโดยประชาชนและเป็นผู้แทนของประชาชนแค่นี้ก็พอแล้ว

เมื่อฐานคติความชอบธรรมในการปกครองของผู้ปกครองเปลี่ยนแปลงไปไม่ต้องอาศัยความชอบธรรมจากศาสนาอย่างแต่ก่อน ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างรัฐและพระพุทธศาสนา ที่ความอยู่รอดและรุ่งเรืองของฝ่ายหนึ่งอิงอาศัยอยู่กับความร่วมมือ ส่งเสริมและสนับสนุนจากอีกฝ่ายหนึ่งได้คลายลงไป และช่องว่างความห่างเหินระหว่างกันจึงเริ่มขยายตัว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ออกไปเรื่อยๆ บทบาทของพระพุทธศาสนาเริ่มลดความสำคัญลง จากความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดระหว่างสองสถาบัน กลายเป็นว่าการเผยแพร่และการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาเป็นหน้าที่ของฝ่ายศาสนาเพียงฝ่ายเดียว นั่นคือ ศาสนาถูกกันให้อยู่เพียงในขอบเขตของฝ่ายสงฆ์ พิธีกรรมต่างๆ เป็นเพียงเปลือกนอกของศาสนา เพราะถือว่าการเผยแพร่ การศึกษาพระศาสนาเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ วัดจะมีส่วนมาเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองก็เพียงบางโอกาสเมื่อมีพิธีการทางศาสนาเท่านั้น (ละออ การุณยวนิช, 2519: 5)

เมื่อฝ่ายรัฐหันไปรับเอาอารยธรรมตะวันตกและมุ่งพัฒนาตามแบบอย่างตะวันตก คือ เน้นความเจริญเติบโตทางด้านวัตถุ เป็นสังคมบริโภค ซึ่งตรงกันข้ามกับวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เน้นคุณค่าด้านจิตใจ ความไม่เสมอภาคของวัฒนธรรมทั้ง 2 แบบก็ได้เกิดขึ้น โดยวัฒนธรรมที่เน้นวัตถุนั้นได้รับการส่งเสริมสนับสนุนอย่างเต็มที่ แต่วัฒนธรรมที่เน้นด้านจิตใจได้ลดความสำคัญลงไปมากจนแทบไม่มีบทบาทอะไร ผลกระทบที่ตามมาเมื่อมีการพัฒนาประเทศผ่านไประยะหนึ่งก็คือปัญหาความเดือดร้อนต่างๆ ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองตลอดจนปัญหาด้านนิเวศวิทยา ในด้านการเมือง พฤติกรรมของนักการเมืองและพรรคการเมืองมักจะออกมาในลักษณะเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของพรรคพวกตนเองมากกว่าจะเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของประชาชน ในด้านเศรษฐกิจ ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนนับวันจะยิ่งห่าง ส่วนในด้านสังคมก็มีความเสื่อมโทรมทั้งทางด้านคุณธรรมและคุณภาพของคน และในด้านนิเวศน์ก็มีปัญหาต่างๆมากมาย ซึ่งปัญหาในด้านต่างๆเหล่านี้ ย่อมส่งผลกระทบต่อสถาบันพระพุทธศาสนาด้วยไม่ทางตรงก็ทางอ้อม เพราะความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาย่อมมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับสังคม เมื่อสังคมมีปัญหาจึงไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวหรือความเสื่อมลงของพระพุทธศาสนาในบทบาทการช่วยแก้ปัญหาสังคมด้วย

4. การพยายามรักษาบทบาทเดิมของฝ่ายพระพุทธศาสนา

ในฐานะที่ศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่ง ศาสนาจะมีความสำคัญได้รับการยอมรับนับถือจากผู้คนเพียงใด ก็อยู่ที่ว่าศาสนายังมีประโยชน์ช่วยสนองความต้องการของมนุษย์ในการแก้ไขปัญหาของพวกเขาได้แค่ไหน และมนุษย์มองเห็นความจำเป็นของศาสนาอยู่เพียงใด ซึ่งก็คือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การดำรงอยู่ เจริญขึ้น เสื่อมลงหรือสิ้นไปของศาสนาขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่มีต่อสังคมเป็นสำคัญ (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529ข: 3-4)

ในกระแสของการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มุ่งเน้นไปทางการเลียนแบบการสร้างความทันสมัยที่ได้เกิดขึ้นดังกล่าว ฝ่ายพระพุทธศาสนาเองก็ไม่ได้มองดูเหตุการณ์ดังกล่าวอย่างเพิกเฉย แต่ได้พยายามปรับเปลี่ยนบทบาทหรือสร้างบทบาทซึ่งครั้งหนึ่งตนเคยเป็นผู้ผูกขาดในด้านการเป็นผู้นำทางสติปัญญาและจิตใจ ให้มีประโยชน์ต่อบ้านเมืองในการแก้ไขปัญหา ทั้งนี้ก็เพื่อสืบต่อการดำรงอยู่และการเผยแพร่ศาสนาต่อไป ซึ่งบทบาทที่ฝ่ายพระพุทธศาสนาอันมีวัดและพระสงฆ์เป็นแกนนำพยายามแสดงออก เพื่อให้เห็นว่าฝ่ายตนยังมีความจำเป็นและมีคุณค่าต่อสังคมนั้น สามารถแบ่งได้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

1. กลุ่มพระเกจิอาจารย์

ในสภาพสังคมที่ประชาชนขาดที่พึ่ง ได้เกิดมีพระเกจิอาจารย์มากมายคอยเป็นที่พึ่งทางใจแก่ประชาชนเป็นจำนวนมากในระดับหนึ่ง ด้วยการปลุกเสกเครื่องราง ของขลัง สะเดาะเคราะห์ รดน้ำมนต์ เสริมดวงชะตา ขณะเดียวกันก็สอดแทรกคำสอนไปด้วย ซึ่งบรรดาพระเกจิอาจารย์ดังกล่าวหลายท่านเป็นผู้ที่มีศีลาจารวัตรที่น่าเคารพเลื่อมใส เป็นปูชนียบุคคลทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งในขณะที่พระเกจิอาจารย์ส่วนใหญ่มีข้อวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดนำไปสู่ศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนา อีกมุมหนึ่งก็มีพระเกจิอาจารย์บางท่านเป็นผู้นำความเสื่อมศรัทธามาสู่พระพุทธศาสนาเสียเอง ด้วยการมีพฤติกรรมที่ไม่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน อย่างเช่น ความไม่สำรวมในการสนิทสนมกับสีกาจนเกินขอบเขตความเหมาะสมแก่สมณเพศ และที่สำคัญคือการแสวงหาผลประโยชน์แก่ตนโดยทางที่ไม่ชอบธรรม

2. กลุ่มสำนักปฏิบัติธรรม

เป้าหมายหรือหัวใจของพระพุทธศาสนา คือ ความหลุดพ้นจากอวิชชา คือความไม่รู้ อันก่อให้เกิดกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ หากสังคมควบคุมระงับจำกัดกิเลสได้มากเพียงใด สังคมก็ยิ่งมีความสงบสุขมากเท่านั้น คุณค่าของพระพุทธศาสนาจึงอยู่ที่การช่วยระงับทุกข์ สร้างสุขให้แก่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สังคม ซึ่งในทางปฏิบัติย่อมมีหลายหนทาง เช่นเดียวกับสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ แม้จะมีเป้าหมายอย่างเดียวกันแต่วิธีการเข้าถึงเป้าหมายนั้นสามารถแตกต่างกันได้ ขึ้นอยู่กับแนวคิดที่ผู้เผยแพร่เห็นว่าเหมาะสมและมีประโยชน์ในการปฏิบัติ จึงเกิดมีสำนักปฏิบัติธรรมมากมายซึ่งมีแนวทางปฏิบัติที่แตกต่างกันไป แต่ความแตกต่างนั้นเป็นเพียงกุศโลบายในการปฏิบัติ ส่วนในแง่ของหลักธรรมวินัยก็ยังคงยึดหลักธรรมวินัยดั้งเดิมอย่างเดียวกัน

3. กลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนา

การประกาศสัจธรรมหรือการเผยแพร่ธรรมให้ประชาชนนำไปประพฤติปฏิบัติตามกำลังของตนถือว่าเป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์ แต่หากสังคมยังขาดแคลน อดอยาก และมีปัญหารุมเร้ามากมายเพราะการพัฒนาของรัฐกระจายไปไม่ทั่วถึง สภาพการณ์ดังกล่าวย่อมมีผลกระทบต่อการนำธรรมไปปฏิบัติด้วย พระสงฆ์ผู้มีหน้าที่สงเคราะห์และอนุเคราะห์ชาวโลกด้วยเมตตาจิต จึงต้องเข้ามามีบทบาทในด้านการพัฒนาด้านความเป็นอยู่ของประชาชนด้วย ซึ่งก็สอดคล้องกับนโยบายของฝ่ายบ้านเมืองที่เน้นการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาชนบท พระสงฆ์หลายรูปไม่เพียงแต่เข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้นำริเริ่มบุกเบิกการพัฒนาอีกด้วย ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างมากมาย

4. กลุ่มพระสงฆ์นักวิชาการ

บทบาทของพระสงฆ์นักวิชาการเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของฝ่ายสถาบันสงฆ์ต่อบ้านเมือง บทบาทในส่วนนี้อาจมองดูว่าเป็นพลังที่เงียบ แต่ก็มีอิทธิพลไม่น้อยต่อแนวความคิดของหมู่นักศึกษาหรือนักวิชาการ จะเห็นได้ว่ามีตำราทางศาสนาพิมพ์เผยแพร่เป็นจำนวนมากและมีพระสงฆ์นักวิชาการเด่นๆหลายรูป และที่นับว่าโดดเด่นมากที่สุดรูปหนึ่งที่ถือว่าเป็นปราชญ์ที่รอบรู้แตกฉานในด้านพระพุทธศาสนาและมีผลงานทางวิชาการออกสู่สังคมมากมายก็คือ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นั่นเอง

การแบ่งพระสงฆ์ออกเป็น 4 กลุ่มดังกล่าว เป็นการแบ่งโดยมองที่บทบาทที่เด่นอันเป็นที่รู้จักกันทั่วๆไปเป็นหลัก ดังนั้นพระสงฆ์รูปหนึ่งอาจจะเป็นทั้งพระสงฆ์นักพัฒนา หรือนักวิชาการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หรืออยู่ในกลุ่มอื่นด้วยก็ได้ เมื่อการทำหน้าที่หรือบทบาทด้านใดเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย ก็อนุโลมจัดเข้าอยู่ในประเภทนั้นๆ ซึ่งการที่พระสงฆ์มีบทบาทที่แตกต่างกันไปดังที่กล่าวไปแล้วนั้นไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างบทบาทการเป็นสถาบันที่ยังคงมีคุณค่า คุณประโยชน์ และมีความจำเป็นต่อสังคมดังที่เคยเป็นมาในอดีตเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและความสลับซับซ้อนของสังคมมากขึ้น ซึ่งในภาวการณ์เปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้งของสังคมนั้น องค์กรหรือสถาบันใดๆจะอยู่รอด องค์กรหรือสถาบันนั้นจะต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เพราะฉะนั้นบทบาทเดิมที่ครั้งหนึ่งเคยเพียงพอสำหรับการอยู่รอดของสถาบัน อาจจะไม่เป็นการเพียงพอต่อไปที่จะประกันถึงความอยู่รอดของสถาบันนั้นได้ในสังคมปัจจุบัน

กรณีการเปลี่ยนแปลงอันเป็นรูปธรรมที่เห็นได้ชัดของสังคม คือ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสถาบันพระพุทธศาสนาที่มีความแน่นแฟ้นเสมือนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผลกระทบที่มีต่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดย่อมส่งผลต่ออีกฝ่ายหนึ่งทันทีทั้งทางตรงและทางอ้อม ความเจริญรุ่งเรืองของทั้งสองฝ่ายต่างพึ่งพาอาศัยกันและกัน ดังนั้นเมื่อสถาบันพระพุทธศาสนามีความหย่อนยาน ไม่ว่าจะเป็นด้านวัตรปฏิบัติหรือความคลาดเคลื่อนของหลักคำสอน ฝ่ายรัฐซึ่งนำโดยพระมหากษัตริย์ย่อมไม่อาจเพิกเฉยได้ แต่จะรีบขจัดสิ่งที่เห็นว่าหากปล่อยไว้จะเป็นภัยต่อความบริสุทธิ์ ความศรัทธาและความเจริญรุ่งเรืองของฝ่ายพระพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น การโปรดให้สังคายนาพระไตรปิฎกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรมการศาสนา, 2525: 36-64) ซึ่งในสังคมไทยปัจจุบันในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์ประมุขโดยอยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและพระพุทธศาสนาได้คลายความแน่นแฟ้นลงไป รัฐพยายามตีตนออกห่าง ตัวอย่างหนึ่งที่ชี้ให้เห็นปรากฏการณ์ดังกล่าว คือ เมื่อพระพุทธศาสนาถูกโจมตีหรือกำลังถูกกลืนจากศาสนาคริสต์ ฝ่ายรัฐนั้นไม่ได้เข้ามาเอาเป็นธุระแต่กลับพยายามปล่อยวางให้เป็นเรื่องของพระสงฆ์จัดการแก้ปัญหากันเองหรือปล่อยให้เป็นเรื่องกฎหมาย ซึ่งเท่ากลับวางตัวเป็นกลาง ซึ่งหากเป็นรัฐไทยในอดีตแล้วฝ่ายรัฐคงไม่สามารถนิ่งเฉยได้ เพราะเพียงแค่มีการประพฤติหละหลวมหรือมีเหตุที่แสดงถึงความคลาดเคลื่อนในหลักคำสอน รัฐก็รับเข้ามาเป็นภาระสะสาง แต่รัฐในปัจจุบันกลับไม่มีปฏิกิริยาใดๆต่อปัญหาการที่พระพุทธศาสนาถูกโจมตีหรือแทรกแซง มีเพียงแค่ปฏิกิริยาของฝ่ายพระสงฆ์และ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กลุ่มที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเท่านั้นที่ออกมาต่อต้านคัดค้านพร้อมกับชี้แจงและทำความเข้าใจต่อสาธารณชน

5. บทบาทของพระสงฆ์นักวิชาการ

เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและพระพุทธศาสนาคลายความแน่นแฟ้นลง ทำให้ทางฝ่ายพระพุทธศาสนาต้องมีวิธีในการดูแลและปกป้องตนเอง ซึ่งในการดูแลตนเองนั้นพระสงฆ์จะต้องมีบทบาทมากขึ้นในการจัดการกับปัญหาต่างๆ และการที่พระสงฆ์จะมีบทบาทมากขึ้นได้นั้น พระสงฆ์จะต้องเป็นที่ยอมรับกันในหมู่พระสงฆ์เองและประชาชนทั่วไปด้วย ซึ่งในสังคมไทยแต่เดิมนั้น ระบบอาวุโสหรือสมณศักดิ์มีบทบาทสำคัญมาก แทบกล่าวได้ว่าเป็นบทบาทหลักซึ่งเป็นที่มาของการยอมรับของสังคม แต่ในปัจจุบันแม้ว่าพระสงฆ์จะมีอาวุโสหรือมีสมณศักดิ์สูง แต่ถ้าไม่สามารถพิสูจน์ประโยชน์ต่อสังคมได้การเป็นที่ยอมรับในพระสงฆ์นั้นก็ย่อมลดค่าลงไป ซึ่งหมายถึงการลดลงของบทบาทในด้านการเป็นผู้นำทางสติปัญญาหรือความคิดที่พระสงฆ์เองเคยผูกขาดมาเป็นเวลานาน ซึ่งในสถานการณ์นี้สิ่งที่เข้ามาทดแทนบทบาทดังกล่าวคือ การเป็นพระสงฆ์นักวิชาการ ซึ่งในสังคมที่เน้นการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาทางโลกได้เจริญก้าวหน้าและแพร่หลายอย่างในปัจจุบัน บทบาทดังกล่าวนี้ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งกลุ่มพระสงฆ์นักวิชาการนี้ คือ กลุ่มที่เป็นสะพานเชื่อมปัญญาชนรุ่นใหม่กับฝ่ายพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน การยอมรับพระพุทธศาสนาของประชาชนรุ่นใหม่ไม่ได้เป็นไปแบบง่ายๆเหมือนที่นับถือมาจากรุ่นต่อรุ่นสืบต่อกันมาเหมือนในอดีต แต่ขึ้นอยู่กับการสร้างภาพที่เป็นที่ยอมรับได้ สร้างความเป็นผู้นำทางปัญญาที่เชื่อถือได้ของฝ่ายพระสงฆ์ บทบาทความเป็นนักวิชาการของพระสงฆ์จึงไม่ใช่เป็นเพียงการฟื้นฟูความเป็นผู้นำทางปัญญา สร้างความเข้าใจในความสำคัญของพระพุทธศาสนาและนำไปสู่ความเป็นผู้นำทางปัญญาเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการปรับตัวที่ยังคงไว้ซึ่งคุณประโยชน์ต่อสังคมเพื่อความสืบต่อและดำรงอยู่ของสถาบันพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน

บทบาทความเป็นพระสงฆ์นักวิชาการที่มีความสำคัญมากดังกล่าวข้างต้นคงเกิดขึ้นไม่ได้หรือไม่มีความสำคัญเลย หากพระสงฆ์เป็นเพียงนักวิชาการที่รอบรู้แตกฉานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาของตนเพียงอย่างเดียวโดยไม่สามารถสื่อความคิดให้เกิดประโยชน์แก่สังคม ดังนั้นการยอมรับของสังคมจึงไม่ใช่อยู่ที่ความเป็นนักวิชาการที่แตกฉานในคัมภีร์ของพระสงฆ์ แต่อยู่ที่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อิทธิพลที่มีต่อความคิดของคนในสังคมว่าความคิดของพระสงฆ์นักวิชาการนั้นมีประโยชน์ต่อสังคม ช่วยให้เข้าใจถึงสภาพปัญหาของสังคมและมีส่วนสำคัญในการช่วยแก้ปัญหานั้นๆ ซึ่งสำหรับในด้านปัญหาการเมืองไทย ความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่มองว่า การแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยจะต้องเน้นที่ระดับเล็กที่สุดก่อน คือการแก้และพัฒนาที่ตัวบุคคลก่อน สร้างคนให้มีจริยธรรมก่อนแล้วระบบสังคมการเมืองก็จะพัฒนาไปได้ดี ได้สะท้อนให้เห็นถึงหลักการดังกล่าวข้างต้น คือ การมีประโยชน์ต่อสังคมโดยช่วยให้เข้าใจสภาพของปัญหา และสร้างหรือชี้ให้เห็นถึงแนวทาง ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่มีประโยชน์ในการช่วยแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทยในปัจจุบันได้

สภาพปัญหาการเมืองไทยตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงปัจจุบัน

สำหรับการเมืองการปกครองของไทย นับแต่ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยนั้น การเปลี่ยนแปลงการปกครองต่อๆมาโดยการยึดอำนาจเคยเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่อยู่คู่กับการเมืองไทยมายาวนาน บางยุคนั้นเกิดขึ้นบ่อยๆ ระยะหลังๆ มาก็ห่างหายไป แต่มาเกิดขึ้นอีกวาระหนึ่ง โดยล่าสุดเมื่อค่ำคืนของวันที่ 19 กันยายน 2549 คณะผู้บัญชาการเหล่าทัพและผู้บัญชาการสำนักงานตำรวจแห่งชาติได้ทำการ “ยึดอำนาจการปกครอง การบริหารราชการแผ่นดิน” จากรัฐบาลรักษาการ ทำให้ประเทศไทยได้หวนกลับคืนสู่บรรยากาศเก่าๆ อีกครั้งหลังจากห่างหายมานานกว่า 15 ปี

ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 นับแต่นั้นเคยมีการยึดอำนาจจากคณะผู้บริหารประเทศหรือรัฐบาล โดยเรียกตัวเองว่า “คณะรัฐประหาร” บ้าง “คณะปฏิวัติ” บ้าง “คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ” บ้าง หรือล่าสุด “คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” โดยให้เหตุผลถึงสถานการณ์ปัจจุบันที่ได้มีการแบ่งพรรคแบ่งพวกเป็นฝักเป็นฝ่าย ซึ่งต่างมุ่งหวังเอาชนะฝ่ายตรงข้ามด้วยวิธีการหลากหลาย และมีแนวโน้มนับวันจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ประชาชนส่วนใหญ่เคลือบแคลงสงสัยการบริหารราชการแผ่นดินอันส่อไปในทางทุจริตประพฤติมิชอบอย่างกว้างขวาง หน่วยงานองค์กรอิสระถูกครอบงำทางการเมือง ไม่สามารถสนองตอบตามเจตนารมณ์ที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้ ทำให้การ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองเกิดปัญหาและอุปสรรคนานัปการ เกิดความอึมครึมในทุกภาคส่วนของสังคม โดยไม่ทราบทางออกของสถานการณ์ความขัดแย้งที่ปรากฏให้เห็นอยู่

1. การเกิดรัฐประหารในประเทศไทย

ครั้งที่ 1 ใช้ชื่อว่า “คณะราษฎร” ประกอบด้วยข้าราชการสายทหารบก ทหารเรือและสายพลเรือน จำนวน 99 คน ภายใต้การนำของนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา นายนาวาตรีหลวงสินธุสงครามชัย และอำมาตย์ตรีหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ซึ่งได้ร่วมกันยึดอำนาจการปกครองประเทศและเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475

ครั้งที่ 2 ใช้ชื่อว่า “คณะรัฐประหาร” ภายใต้การนำของพลโทผิน ชุณหะวัณ ซึ่งได้ทำการยึดอำนาจการปกครองและล้มล้างรัฐบาลของพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ พร้อมทั้งยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490

ครั้งที่ 3 ใช้ชื่อว่า “คณะบริหารประเทศชั่วคราว” ภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งได้ทำการยึดอำนาจการปกครองและล้มล้างรัฐบาลของตนเอง พร้อมทั้งยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2494 ซึ่งในครั้งนั้นเรียกกันว่า “รัฐประหารเงียบ”

ครั้งที่ 4 และครั้งที่ 5 ใช้ชื่อว่า “คณะปฏิวัติ” ภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งได้ทำการยึดอำนาจการปกครองและล้มล้างรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อวันที่ 16 กันยายน 2500 แต่ยังไม่ได้ยกเลิกรัฐธรรมนูญ ต่อมาก็ได้ปฏิวัติซ้ำอีกครั้งหนึ่งและได้ยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช 2495 ไปพร้อมกัน เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2501

ครั้งที่ 6 ใช้ชื่อว่า “คณะปฏิวัติ” ภายใต้การนำของจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งได้ทำการยึดอำนาจการปกครองและล้มล้างรัฐบาลของตนเอง พร้อมทั้งยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ไทย พุทธศักราช 2511 เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2514 ซึ่งในครั้งนั้นเรียกกันว่าเป็นการ “ปฏิวัติตัวเอง”

ครั้งที่ 7 ใช้ชื่อว่า “คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน” ภายใต้การนำของพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ ซึ่งได้ทำการยึดอำนาจการปกครองและล้มล้างรัฐบาลของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช พร้อมทั้งยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519

ครั้งที่ 8 ใช้ชื่อว่า “คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน” ภายใต้การนำของพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ ซึ่งได้ทำการยึดอำนาจการปกครองอีกครั้ง เพื่อล้มล้างรัฐบาลของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร และยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2519 เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2520 ซึ่งในครั้งนั้น มาเรียกกันในปัจจุบันว่าเป็นการ “ปฏิวัติซ้ำ” นั่นเอง

ครั้งที่ 9 ใช้ชื่อว่า “คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.)” ภายใต้การนำของพลเอกสุนทร คงสมพงษ์ ซึ่งได้ทำการยึดอำนาจการปกครองและล้มล้างรัฐบาลของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ พร้อมทั้งยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534

ครั้งที่ 10 ใช้ชื่อว่า “คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.)” ซึ่งได้ทำการยึดอำนาจการปกครองและล้มล้างรัฐบาลของพันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร พร้อมทั้งยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2549 (คณิน บุญสุวรรณ, 2551: 135-136)

จากการเกิดรัฐประหารนั้นเมื่อศึกษาสภาพทั่วไปของการเมืองไทยแล้วพบว่าสาเหตุหนึ่งที่สำคัญในการอ้างเหตุผลสนับสนุน คือนักการเมืองส่วนใหญ่มีพฤติกรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองหรือเพื่อสืบต่ออำนาจทางการเมือง ขณะเดียวกันในระหว่างที่อยู่ในอำนาจทางการเมืองก็มีการใช้อำนาจทางการเมืองที่ฉ้อฉล มีการทุจริตคอร์รัปชั่นหรือแสวงหาผลประโยชน์แก่ตนเองและพวกพ้อง ตลอดทั้งการใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรม ดังนั้น เพื่อให้เห็นสภาพปัญหาของการเมืองไทยดังกล่าวอย่างชัดเจน จึงขอแบ่งการเมืองไทยออกเป็น 3 ช่วงเวลา ได้แก่ ช่วงระหว่างปี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. 2475-2516 หรือที่เรียกกันว่ายุคอำมาตยาธิปไตย ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2516-2535 หรือที่เรียกกันว่ากึ่งประชาธิปไตย และช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2535-ปัจจุบัน ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นยุคธนาธิปไตย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2. สภาพทั่วไปของการเมืองไทย ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2475-2516

ในช่วงระยะเวลานี้การได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง คือ การปฏิวัติรัฐประหาร โดยเริ่มจากการปฏิวัติครั้งสำคัญที่สุดทางประวัติศาสตร์ คือ การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรกให้แก่ปวงชนชาวไทยเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ในปีเดียวกันนั้นเอง

ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ พบว่านักการเมืองส่วนใหญ่มาจากบรรดาข้าราชการทหารและพลเรือน ยังขาดความรู้ความเข้าใจและไม่มีจิตสำนึกทางประชาธิปไตยมากนัก เพราะเมื่อประสบปัญหาหรือเกิดความขัดแย้งในการบริหารบ้านเมือง ก็ไม่ได้ใช้กระบวนการแก้ปัญหาตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ เห็นได้จากหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว นักการเมืองซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้มีอำนาจในกองทัพมักเลือกที่จะใช้กำลังในการระงับความขัดแย้งทางการเมือง หรือการแย่งชิงอำนาจทางการเมือง จึงทำให้เกิดความพยายามที่จะรัฐประหารหลายครั้ง ซึ่งบางครั้งก็ประสบผลสำเร็จและอีกหลายครั้งที่ไม่ประสบผลสำเร็จ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 1 การเกิดรัฐประหารในประเทศไทยช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2475-2516

การรัฐประหารที่ประสบผลสำเร็จ	การพยายามทำรัฐประหารที่ไม่ประสบผลสำเร็จ (การกบฏ)
1. 20 มิถุนายน 2472	1. 11 ตุลาคม 2476 (กบฏบวรเดช)
2. 8 พฤศจิกายน 2490	2. 3 สิงหาคม 2478 (กบฏนายสิบ)
3. 29 พฤศจิกายน 2494	3. 29 มกราคม 2481 (กบฏพระยาทรงสุรเดช)
4. 16 กันยายน 2500	4. 1 ตุลาคม 2491 (กบฏเสนาธิการ)
5. 20 ตุลาคม 2501	5. 26 กุมภาพันธ์ 2492 (กบฏวังหลวง)
6. 17 พฤศจิกายน 2514	6. 29 มิถุนายน 2494 (กบฏแมนฮัตตัน)

พฤติกรรมของผู้นำทางการเมืองในยุคนี้ประวัติศาสตร์ได้บันทึกไว้ว่ามีลักษณะเป็นผู้จำนนต่อความทะเยอทะยานส่วนตัว ทำให้อุดมการณ์ที่จะทำงานเพื่อประชาชนได้แปรเปลี่ยนไป “การเมืองกลายเป็นเกมของการช่วงชิงอำนาจ และสถาบันทางการเมืองก็ถูกนำไปใช้ในทางหาผลประโยชน์ทางการเมือง” (ลิขิต ธีรเวคิน, 2530: 303)

ในช่วงเวลานี้ คณะผู้บริหารบ้านเมืองได้พยายามที่จะดำรงตำแหน่งและบทบาทของตนไว้ โดยมีจุดหมายในเรื่องของผลประโยชน์ต่อตนเองและพวกพ้องเป็นสำคัญ จึงมีการใช้อำนาจโดยมิชอบอยู่หลายกรณี เช่น การที่จอมพล ป. พิบูลสงครามได้จับกุมศัตรูของรัฐบาลจำนวน 42 คน และจัดตั้งศาลพิเศษขึ้นมาพิจารณาคดี โดยในวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2482 ศาลพิเศษได้พิพากษาให้ประหารชีวิตกบฏถึง 21 คน แต่ภายหลังมีการลดโทษลงเหลือให้จำคุกตลอดชีวิต 3 คน ดังนั้นจึงมีผู้ถูกประหารชีวิตทั้งหมด 18 คน “มาตรการอันรุนแรงและเฉียบขาดของจอมพล ป. พิบูลสงครามครั้งนั้นได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ติเตียนทางการเมืองเป็นอย่างมาก ถึงกับได้รับการขนานนามว่าเป็นยุคทมิฬ” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2538: 171)

นอกจากนี้ผู้นำทางการเมืองยังพยายามที่จะรักษาอำนาจของตนด้วยการดำรงตำแหน่งหลายตำแหน่งในคณะรัฐมนตรี มีการจัดสรรให้พรรคพวกของตนดำรงตำแหน่งในกระทรวงที่สำคัญ เพื่อเป็นการรักษาและถ่วงดุลอำนาจ ซึ่งเห็นได้ชัดในช่วงของการปกครองแบบอำนาจสามฐาน อัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ได้แก่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม พลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ (คุมกำลังกรมตำรวจ) และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (คุมกำลังกองทัพบก) ในช่วงที่พลตำรวจเอกเผ่ากำลังมีบทบาททางการเมืองอยู่นั้น ครั้งหนึ่งได้ใช้กำลังตำรวจในการกำจัดศัตรูของรัฐบาล คือการสังหารโหด 4 รัฐมนตรี ซึ่งประกอบด้วย นายทองเปลว ชลภูมิ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายถวิล อุดล และนายจำลอง ดาวเรือง โดยเหตุเกิดที่ทุ่งบางเขนเมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2492 ส่วนการแสวงหาผลประโยชน์โดยการใช้ตำแหน่งหน้าที่นั้นเห็นได้จากการที่กลุ่มนายทหารตำรวจผู้มีอิทธิพลได้ดำเนินการค้ายาเสพติดและทำการทุจริตงบประมาณแผ่นดิน รวมทั้งทุจริตเงินของสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2495-2496 นี้ ลิขิต ธีรเวคิน เรียกว่าเป็นยุคทองของ 3 นายพลที่มีความผยองในอำนาจทำการเหยียบย่ำสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพของประชาชน มีการรณรงค์ต่อต้านสถาบันประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการละเมิดบรรทัดฐานและค่านิยมของประชาธิปไตยอย่างใหญ่หลวง รวมทั้งการรังควานประชาชนและข้าราชการผู้ต้องสงสัยว่าเป็นคอมมิวนิสต์ หรือฝักใฝ่คอมมิวนิสต์ นอกจากนั้นในกรณีของการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นการเลือกตั้งที่สกปรกที่สุด ทำให้เกิดกระแสการต่อต้านรัฐบาลที่ใช้อำนาจโกงการเลือกตั้งด้วยวิธีการต่างๆ ที่เรียกว่า ไพ่ไฟ และพลร่ม (ลิขิต ธีรเวคิน, 2530: 285) รวมทั้งมีข่าวทุจริตที่เรียกว่า “เวียนเทียน” ผู้มีสิทธิเลือกตั้งบางคนชื่อตกหาย ในขณะที่บางคนใช้อภิสิทธิ์เข้าไปลงคะแนนเสียงหลายครั้ง มีการข่มขู่ผู้ที่จะลงคะแนนให้ฝ่ายค้านไม่ให้ไปลงคะแนนเสียง และที่เป็นข่าวอื้อฉาวที่สุดก็คืออำเภอดุสิต (ซึ่งเป็นเขตทหาร) นั้น การนับคะแนนเป็นไปอย่างเชื่องช้าผิดสังเกต ดังนั้นในค่ำคืนของวันเลือกตั้งนั้นเองจึงมีประชาชนไม่พอใจเดินขบวนไปยังทำเนียบรัฐบาลและขว้างปาสถานที่ราชการ ภายหลังการเลือกตั้งหนังสือพิมพ์ได้โจมตีความสกปรกนี้อย่างรุนแรง (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2538: 431) ซึ่งผลการเลือกตั้งปรากฏว่าฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงครามได้รับชัยชนะอย่างถล่มทลาย ซึ่งจากสถานการณ์ของการเลือกตั้งสกปรกครั้งนี้จึงนำไปสู่ข้ออ้างในการทำรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในที่สุด

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ได้ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น ก็ได้ทำการบริหารประเทศในระบบที่เรียกว่า พ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ (ลิขิต ธีรเวคิน, 2530: 310) โดยเฉพาะการใช้มาตรา 17 แห่งธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรอันเป็นรากฐานสำคัญในการใช้อำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ทำให้ในยุคสมัยนี้ระบอบประชาธิปไตยของไทยตกอยู่ในสภาวะความชะงักงัน และเนื่องจากการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปกครองแบบเผด็จการนี่เองทำให้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ปัญญาชน นักศึกษา และนักหนังสือพิมพ์ ตลอดจนนักการเมืองจำนวนมากที่วิพากษ์วิจารณ์ผู้นำรัฐบาลได้ถูกปราบปรามอย่างรุนแรง เช่น กรณีของจิตร ภูมิศักดิ์ เป็นต้น

“ในช่วงเวลาที่เรืองอำนาจ 4 ปี 9 เดือน 28 วัน จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้แสดงบทบาทอย่างถึงพริกถึงขิง มีการใช้อำนาจตามมาตรา 17 แห่งธรรมนูญปกครองราชอาณาจักร ประหารชีวิตและสั่งจำคุกบุคคลต่างๆเป็นจำนวนมาก แต่กรณีที่อื้อฉาวที่สุดก็คือ มีการใช้อำนาจอันล้นเหลือนี้ไปในด้านฉ้อฉลกอบโกยทรัพย์สินของชาติ” (สัมฤทธิ์ มีวงศ์อุโฆษ, ม.ป.ป.: 6) ซึ่งภายหลังการอสัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์ ก็ปรากฏความร่ำรวยผิดปกติ จนในที่สุดภายใต้กระแสกดดันของสังคมทำให้จอมพลถนอม กิตติขจร ต้องใช้มาตรา 17 ยึดทรัพย์สินดังกล่าวของจอมพลสฤษดิ์ให้ตกเป็นของรัฐ

จอมพลถนอม กิตติขจร ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อจากจอมพลสฤษดิ์และได้ชื่อว่าเป็นผู้สืบมรดกแห่งอำนาจ มีการรักษาแนวทางในการใช้อำนาจไว้อย่างแน่วแน่มั่นคงไม่เปลี่ยนแปลงโดยใช้อำนาจคณะปฏิวัติตามธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรเพื่อควบคุมการปกครองประเทศ จนถึงปี 2516 ได้เกิดกรณีนิสิตนักศึกษากลุ่มหนึ่งเรียกร้องรัฐธรรมนูญเพื่อต้องการให้ประเทศไทยเป็นประชาธิปไตยเช่นเดียวกับอารยประเทศ แต่รัฐบาลจอมพลถนอมกลับมองเห็นว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ จึงใช้อำนาจสั่งจับกุมคุมขังผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญไว้โดยไม่มีกำหนด จนเป็นเหตุให้นิสิต นักศึกษา ครู อาจารย์ และประชาชนรวมตัวกันชุมนุมครั้งใหญ่เพื่อต่อต้านอำนาจเผด็จการ และในที่สุดก็เกิดเหตุการณ์วันมหาวิปโยคเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 โดยรัฐบาลจอมพลถนอมได้สั่งการให้ทหารตำรวจใช้ความรุนแรงในการปราบปรามกวาดล้างพวกที่ชุมนุมต่อต้าน ทำให้มีผู้บาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมาก ภายหลังเมื่อเหตุการณ์สงบลงได้มีการแต่งตั้งนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี มีเสียงเรียกร้องของมหาชนให้อายัดและตรวจสอบทรัพย์สินของจอมพลถนอมและพวก รวมทั้งหมด 6 คน และภายหลังการตรวจสอบก็พบความร่ำรวยผิดปกติจนมีการยึดทรัพย์สินของกลุ่มบุคคลดังกล่าวกลับคืนเป็นของรัฐ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กล่าวได้ว่าในยุคอำมาตยาธิปไตยนี้ อำนาจทางการเมืองการปกครองเป็นของข้าราชการ โดยข้าราชการและเพื่อข้าราชการ พฤติกรรมของผู้นำรัฐบาลหรือนักการเมืองในยุคนี้มีการแย่งชิงอำนาจกัน ซึ่งส่วนใหญ่อำนาจทางการเมืองมักตกอยู่กับผู้นำกองทัพ เนื่องจากมีกำลังพลและอาวุธอยู่ในมือ โดยมักดำเนินการทุกวิถีทางเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองและไม่สนใจต่อแนวทางของระบอบประชาธิปไตย เมื่อเข้ามาบริหารประเทศก็พยายามกอบโกยทรัพย์สินและแสวงหาผลประโยชน์ให้มากที่สุด รวมถึงการพยายามรักษาช่วงเวลาในการมีอำนาจของตนให้นานที่สุดด้วย ในช่วงระยะเวลานี้เรียกได้ว่าเป็นช่วงขาดการพัฒนาทางสถาบันประชาธิปไตยซึ่งลิขิต ธีรเวคินได้สรุปเป็นวงจรของการขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองไว้ดังนี้ (ลิขิต ธีรเวคิน, 2530: 73)

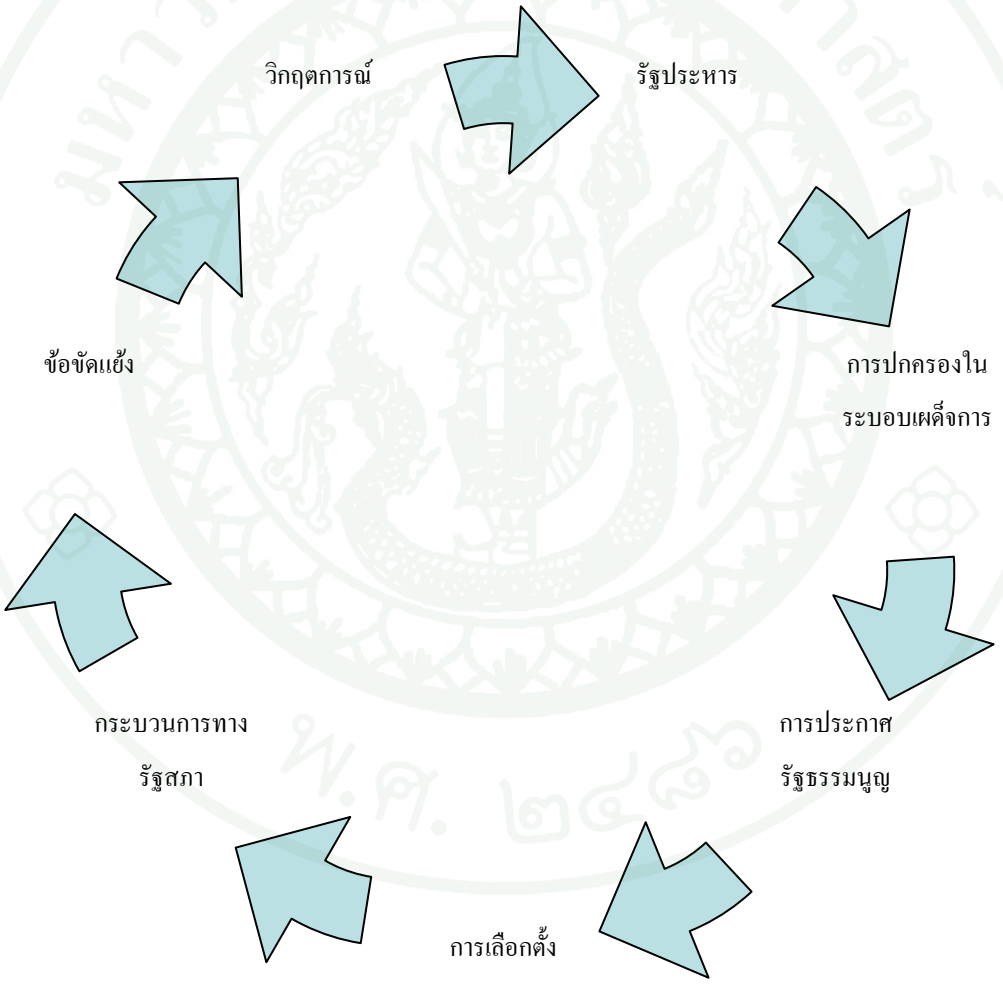

ภาพที่ 1 วงจรของการขึ้นสู่อำนาจทางการเมือง
ทีมา: ลิขิต ธีรเวคิน (2530: 73)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. สภาพทั่วไปของการเมืองไทย ช่วงระหว่าง ปี พ.ศ. 2516-2535

ในช่วง 3 ปีแรกหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นช่วงที่ประชาธิปไตยเบ่งบาน อันเนื่องมาจากการที่ประชาชนตกอยู่ภายใต้อำนาจเผด็จการมายาวนาน นับตั้งแต่ช่วงหลังการรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 เป็นเวลาถึง 26 ปีเต็ม ดังนั้น การใช้สิทธิเสรีภาพอย่างเต็มที่โดยปราศจากขอบเขตความรับผิดชอบของกลุ่มต่างๆ ทำให้ประชาชนอีกส่วนหนึ่งเกิดความเบื่อหน่ายและเปิดโอกาสให้ “กลุ่มขวาจัด” ดำเนินการสร้างสถานการณ์เพื่อยึดอำนาจกลับคืนไป ซึ่งเป็นผลสำเร็จในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 และในวันเดียวกันนั้นเอง “คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ภายใต้การนำของพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ก็ได้ทำการยึดอำนาจรัฐบาล ประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎร ยกเลิกรัฐธรรมนูญและใช้กฎอัยการศึกทั่วราชอาณาจักร มีการกวาดล้างแกนนำนิสิตนักศึกษาอย่างหนัก ส่งผลให้นักวิชาการ อาจารย์ นักการเมือง และนิสิตนักศึกษาถูกกดดันจนต้องหลบหนีเข้าป่าไปร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยหรือไม่ก็ต้องเดินทางออกนอกประเทศ” (ฉลาด พันชูเพชร, 2543: 109)

จากเหตุการณ์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองยังเป็นเรื่องของการใช้กำลังซึ่งมาจากคนในกองทัพที่มีอาวุธเป็นเครื่องมือ ในเวลาต่อมาทหารก็พยายามจะเข้าแทรกแซงทางการเมือง เห็นได้จากวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2520 พลเอกประเสริฐ ธรรมศิริ และพลเอกฉลาด หิรัญศิริ อดีตรองผู้บัญชาการทหารบกที่ถูกคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินปลดออกจากราชการได้นำกำลังเข้ายึดอำนาจรัฐบาล แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เป็นผลให้พลเอกฉลาดถูกประหารชีวิต แต่การยึดอำนาจรัฐบาลก็ยังคงมีอยู่และสำเร็จลงเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2520 ซึ่งบุคคลส่วนใหญ่ในคณะปฏิวัติก็คือคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินนั่นเอง

ในรัฐบาลของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ก็ได้เกิดการพยายามก่อรัฐประหารขึ้นในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2524 ภายใต้การนำของพลเอกสัณห์ จิตรปฏิมา รองผู้บัญชาการทหารบก และคณะนายทหารหนุ่ม ซึ่งได้พยายามยึดอำนาจรัฐบาลแต่ไม่ประสบความสำเร็จ ต่อมาในปี พ.ศ. 2528 ได้มีการพยายามก่อรัฐประหารขึ้นอีกครั้งหนึ่งโดยนายทหารนอกประจำการได้แก่ พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ พลเอกเสริม ณ นคร พลเอกยศ เทพหัสดิน ณ อยุธยา และพันเอกมนูญ รูปขจร เมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2528 แต่ล้มเหลว จะเห็นได้ว่าความพยายามเข้ามามีอำนาจทางการเมืองของผู้นำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทหารในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ยังคงมีอยู่ แต่อำนาจทางการทหาร และอำนาจทางการเมืองได้ลดน้อยลงไปอย่างเห็นได้ชัด ถึงแม้ว่าการทำรัฐประหารครั้งล่าสุดด้วยกำลังทางทหารจะประสบความสำเร็จในปี พ.ศ. 2534 โดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ หรือ รสช. เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 แต่ก็ไม่ได้ทำให้รัฐบาลทหารกลับเข้ามามีอำนาจทางการเมืองได้อย่างเข้มแข็งอีกต่อไป จากเหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้นคณะทหารแต่ละกลุ่มได้ให้เหตุผลในการทำรัฐประหารว่าเป็นไปเพื่อประเทศชาติและประชาชนเป็นสำคัญ แต่วิถีทางที่ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองนั้นเป็นวิถีทางที่ห่างไกลจากประชาธิปไตยโดยสิ้นเชิง นอกจากนั้นลักษณะของนักการเมืองที่จะเข้ามามีบทบาททางการเมืองในช่วงเวลานี้ได้อาศัยอำนาจเงินเป็นสำคัญ ซึ่งในยุคนี้นักธุรกิจและชนชั้นกลางได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้นและเด่นชัดขึ้น “ซึ่งนำไปสู่ธุรกิจการเมือง นั่นคือระบบทุนเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการสร้างอำนาจทางการเมือง และคนส่วนมากก็เกรงใจเงินที่มาจากการสนับสนุนหรือมีส่วนช่วยเหลือของนักธุรกิจระดับมหาเศรษฐี” (ทิพย์วรรณ นพวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ, 2542: 52)

เนื่องจากนักธุรกิจหรือผู้มีอิทธิพลที่ให้การสนับสนุนพรรคการเมืองเหล่านี้ก็เพราะหวังผลประโยชน์หรือเพื่ออภิสิทธิ์ต่างๆ ทำให้นักการเมืองบางคนต้องยอมละทิ้งอุดมการณ์ที่จะทำงานให้ส่วนรวม แต่หันกลับไปจงรักภักดีต่อนายทุนผู้อุปถัมภ์พรรคการเมืองแทน ดังนั้น การใช้อำนาจขณะดำรงตำแหน่งทางการเมืองจึงเป็นไปเพื่อกอบโกยผลประโยชน์ให้แก่ตนเองและพวกพ้องหรือที่เรียกกันว่าถอนทุนคืน ซึ่งจะเห็นได้จากแถลงการณ์ในประการแรกของคณะ รสช. ที่ทำการยึดอำนาจจากรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่ว่า “พฤติการณ์การฉ้อราษฎร์บังหลวง ซึ่งคณะผู้บริหารประเทศได้ฉวยโอกาสอาศัยอำนาจตามตำแหน่งหน้าที่ทางการเมือง แสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเองและพรรคพวกอย่างรุนแรงที่สุดอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน จนกลายเป็นปกติธรรมดาของรัฐมนตรีเกือบทุกคนที่ต้องแสวงหาเงินเพื่อสร้างฐานะความร่ำรวย เป็นบันไดสู่อำนาจทางการเมืองของตนเองและพรรคพวกต่อไป ดังจะเห็นได้จากโครงการขนาดใหญ่ ขนาดกลาง จะมีนักการเมืองในระดับรัฐบาลเข้ามามีส่วนผลักดันให้เกิดขึ้นโดยอ้างถึงประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับ แต่แท้ที่จริงแล้วเป็นการอำพรางการแสวงหาผลประโยชน์ในรูปแบบต่างๆเท่านั้น ทั้งๆที่รู้อยู่แก่ใจว่ามีการฉ้อราษฎร์บังหลวงกันอย่างกว้างขวางในกลุ่มนักการเมืองระดับรัฐมนตรี รวมทั้งข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจระดับสูงบางท่านก็ตาม แต่นายกรัฐมนตรีในฐานะหัวหน้ารัฐบาลกลับไม่เอาใจใส่ที่จะแก้ไขอย่างจริงจัง นอกจากนั้นยังประพฤติมิชอบเสียเอง โดยการอ้างเหตุผลต่างๆ นานาเป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การบังหน้าและกลับแสดงความบริสุทธิ์ของผู้ถูกกล่าวหา โดยการยืนยันว่าหากพบเห็นผู้ใดประพฤติมิชอบให้นำใบเสร็จมายืนยันด้วย เมื่อการฉ้อราษฎร์บังหลวงได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรงจนไม่สามารถหยุดยั้งได้ หากปล่อยทิ้งไว้อาจสร้างความหายนะอย่างสูงที่สุดให้กับชาติบ้านเมืองได้ จึงเป็นเหตุจำเป็นประการแรกที่จะต้องเข้าควบคุมอำนาจการปกครองประเทศ” (สัมฤทธิ์ มีวงศ์อุโฆษ, ม.ป.ป.: 46-47) นอกจากนั้นคณะ รสช. ยังได้แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบทรัพย์สินของนักการเมืองที่ร่ำรวยผิดปกติในรัฐบาลของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ อีกด้วย

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าการสืบต่ออำนาจทางการเมืองในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้แม้จะมีสภาผู้แทนราษฎรและมีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งหมุนเวียนกันบริหารประเทศ แต่ก็มีบางช่วงที่ทหารได้ใช้กำลังเข้ายึดอำนาจ และดังที่กล่าวแล้วว่าเงินเริ่มมีบทบาทสำคัญต่ออำนาจทางการเมือง การเลือกตั้งในแต่ละครั้งจึงเต็มไปด้วยกลโกงสารพัดวิธี มีการซื้อสิทธิขายเสียงกันอย่างมาก ส่วนผู้นำทางทหารเมื่อทำการยึดอำนาจจากรัฐบาลได้สำเร็จก็มักจะทำการสืบต่ออำนาจไปยังพรรคพวกของตน ไม่ยอมลงจากตำแหน่งไปตามที่ได้เคยประกาศไว้ในระหว่างช่วงเวลาของการรัฐประหารหรือช่วงเวลาของรัฐบาลภายใต้อิทธิพลของคณะรัฐประหาร จึงก่อให้เกิดกระแสความไม่พอใจอย่างกว้างขวาง เช่น ในกรณีของพลเอกสุจินดา คราประยูร ที่เข้ามารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2535 ทั้งที่เคยประกาศไว้ว่าจะไม่รับตำแหน่งทางการเมือง โดยอ้างว่าการเข้ารับตำแหน่งในครั้งนั้นเป็นการเสียสัตย์เพื่อชาติ มีการชุมนุมต่อต้านของประชาชนต่อการเข้ารับตำแหน่งของพลเอกสุจินดา เพราะการกระทำดังกล่าวถูกมองว่าเป็นความพยายามสืบทอดอำนาจทางการเมืองของคณะ รสช. จนนำไปสู่เหตุการณ์รุนแรงเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 ภายหลังจากที่พลเอกสุจินดาได้ประกาศลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไปแล้ว บรรดานักการเมืองที่เคยร่วมรัฐบาลก็ปัดความรับผิดชอบในเหตุการณ์ปราบปรามประชาชนที่ผ่านมาว่าเป็นการกระทำของอดีตนายกรัฐมนตรี (พลเอกสุจินดา คราประยูร) และคณะนายทหารเท่านั้น พวกเขายังมีสิทธิที่จะจัดตั้งรัฐบาลเพราะมีเสียงข้างมากในสภา ซึ่งแสดงให้เห็นว่านักการเมืองเหล่านี้ไม่ได้แสดงความรับผิดชอบใดๆเลย คอยคิดแต่จะให้ได้มาซึ่งอำนาจและผลประโยชน์ของตน (นิสิตปริญญาโท สาขาพัฒนาสังคม รุ่นที่ 24 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2535: 95)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการขาดจิตสำนึกในเรื่องของการแสดงความรับผิดชอบ เพราะนักการเมืองส่วนใหญ่มีความมุ่งมั่นที่จะรักษาอำนาจที่ตนมีอยู่ไว้ให้นานที่สุด การลาออกหรือยุบสภาแล้วทำการเลือกตั้งใหม่ในแต่ละครั้ง ย่อมสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายของตนไม่ว่าจะเป็นไปเพื่อใช้ในการรณรงค์การเลือกตั้งหรือเพื่อจ้างวานหัวคะแนนให้นำเงินไปซื้อเสียงชาวบ้าน ซึ่งเป็นการลงทุนทั้งสิ้น ดังนั้นเมื่อตนเองอยู่ในตำแหน่งในช่วงระยะเวลาสั้นๆ โดยยังไม่ได้ทุนคืน จึงพยายามที่จะยื้อเวลาเพื่อจะถอนทุนโดยไม่คิดถึงความเหมาะสมหรืออุดมการณ์ในเรื่องการเป็นตัวแทนของประชาชนเพื่อเข้ามาบริหารประเทศซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่แท้จริง คือ ประโยชน์สุขของคนส่วนรวม

4. สภาพทั่วไปของการเมืองไทย ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2535-ปัจจุบัน

หลังจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬแล้ว มีกระแสการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปทางการเมืองขึ้น และเป็นที่มาของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งมีความหมายในการสร้างกลไกเพื่อควบคุมปัญหาการประพฤติมิชอบของฝ่ายบริหาร เช่น การจัดตั้งองค์กรอิสระของรัฐตามรัฐธรรมนูญฯ โดยมีหน้าที่ตรวจสอบและรับคำร้องเรียนจากประชาชนในเรื่องการใช้อำนาจไม่เป็นธรรมของเจ้าหน้าที่รัฐ อย่างไรก็ตามปัญหาในเชิงจริยธรรมของนักการเมืองก็ไม่ได้ลดลง แต่กลับมีมากขึ้น มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสวงหาผลประโยชน์ที่ซับซ้อนมากขึ้น มีการอาศัยช่องว่างของกฎหมายและกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อทำการทุจริตฉ้อฉลซึ่งเรียกว่าเป็นการทุจริตเชิงนโยบาย

สำหรับในช่วงระยะเวลานี้ทหารได้ลดบทบาทลงไปภายหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬเมื่อปี พ.ศ. 2535 ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว แม้ว่าการเมืองไทยจะมีรูปแบบเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น แต่การก้าวเข้าสู่อำนาจทางการเมือง เป็นลักษณะที่เรียกว่า “ธนาธิปไตย” อย่างเต็มที่ “เงิน” คือกุญแจสำคัญทำให้บุคคลสามารถเข้ามาเล่นการเมืองได้ และเมื่อเข้ามาสู่การเมืองแล้วอำนาจทางการเมืองก็จะบันดาลทุกสิ่งทุกอย่างให้ ไม่ว่าจะเป็นชื่อเสียง ตำแหน่ง หน้าที่ ซึ่งจะทำให้ผู้นั้นมีอิทธิพล เมื่อมีอิทธิพลย่อมกลายเป็นบุคคลที่มีบารมี เมื่อมีบารมีการทำธุรกิจย่อมเป็นไปด้วยความสะดวก ในที่สุดก็ทำให้กลายเป็นบุคคลที่มีฐานะมั่งคั่ง ดังนั้นการเข้าสู่วงจรการเมืองจึงเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในด้านต่างๆมากกว่าอาชีพอื่น ด้วยความคิดในลักษณะนี้การเมืองไทยจึงถูกมองว่า “เป็นการเมืองที่ไร้มาตรฐาน มีการทุจริต คดโกง กอบโกย กลั่นแกล้ง ใส่ร้าย จับผิดซึ่งกัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

และกันอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.4-01) การคดโกงยักยอกเงินจากธนาคารพาณิชย์ของนักธุรกิจและนักการเมือง การทำลายล้างเศรษฐกิจของโจรข้ามชาติ กรณีโกงกินป่าที่ท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตลอดไปจนถึงกรณียาเสพติดที่เกิดขึ้นในขบวนการยุติธรรมที่มีการให้ประกันตัวนักค้ายาเสพติดระหว่างประเทศและหายตัวไป เรื่องเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นว่าสังคมไทยเต็มไปด้วยการทุจริตประพฤติมิชอบจนขึ้นชื่ออยู่ในอันดับต้นๆของโลก ผู้ที่มีอิทธิพลบางคนมักจะทุจริตทุกครั้งที่มีโอกาส ผู้ที่ไม่ทุจริตจึงถูกมองว่าน่าจะเป็นผู้ที่ไม่มีโอกาสที่จะกระทำเช่นนั้น มากกว่าที่จะเป็นผู้สุจริตโดยกมลสันดาน" (ทิพย์วรรณ นพวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ, 2542: 52)

เนื่องจากเงินเป็นปัจจัยหลักในการเข้ามามีอำนาจทางการเมืองดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว ในยุคปัจจุบัน การเมืองไทยถูกมองว่าเป็น "ธนาธิปไตย" คือ มีนักธุรกิจลงมาเล่นการเมืองมากขึ้น โดยหวังที่จะรักษารากฐานอำนาจทางธุรกิจ หรือเข้ามาเพื่อขยายฐานอำนาจทางธุรกิจของตน รวมทั้งการแสวงหาผลประโยชน์ในเชิงธุรกิจต่างๆ โดยอาศัยอำนาจทางการเมืองที่ตนเองมีอยู่ ไม่ได้เข้ามาเล่นการเมืองเพื่อทำประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองอย่างแท้จริง ซึ่งบุคคลกลุ่มนี้เรียกว่าเป็น "นักธุรกิจการเมือง" ในทางตรงกันข้ามบรรดานักการเมืองที่ถือว่าการเล่นการเมืองเป็นอาชีพหนึ่ง และสามารถทำผลประโยชน์ให้แก่ตนเองและพรรคพวกได้อย่างมหาศาล โดยประกาศอุดมการณ์ว่าทำเพื่อส่วนรวมเป็นการบังหน้า บุคคลที่มีพฤติกรรมแบบนี้เรียกว่า "นักการเมืองธุรกิจ" การแสวงหาผลประโยชน์โดยอาศัยตำแหน่งหน้าที่ทางการเมืองนั้นพบเห็นได้จากข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์บ่อยครั้ง และที่เป็นกรณีอื้อฉาว ได้แก่ การทุจริตโครงการ "ผักสวนครัว รั้วกินได้" และกรณีทุจริตยา 1,400 ล้านบาทในกระทรวงสาธารณสุข เมื่อปี พ.ศ. 2543 เป็นต้น

หากมองในภาพรวมจะเห็นว่ายุคธนาธิปไตยนั้น บุคคลใดที่มีฐานะทางการเงินและต้องการที่จะสร้างความมั่นคงให้กับธุรกิจของตน และสร้างความมั่งคั่งเพิ่มขึ้นด้วย ก็มักที่จะนำเงินมาลงทุนเล่นการเมือง เมื่อได้ตำแหน่งสมใจแล้วก็พยายามใช้อำนาจหน้าที่ที่ตนมีอยู่นั้นแสวงหาผลประโยชน์เพื่อเกื้อกูลตนเองและพรรคพวก ในบางครั้งแม้จะไม่ใช่การยักยอกหรือคอร์รัปชันโกงกิน แต่ก็เป็นการนำข้อมูลจากทางราชการไปใช้เพื่อให้คุณให้โทษในทางธุรกิจส่วนตัว ซึ่งเรียกว่า "ผลประโยชน์ทับซ้อน" พร้อมกันนั้นก็พยายามหาช่องทางทำเงินเพื่อใช้เป็นทุนในการหาเสียงเลือกตั้งในสมัยหน้าด้วย เป็นที่ทราบกันดีว่าค่าใช้จ่ายในการหาเสียงเลือกตั้งในแต่ละครั้งนั้นมี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จำนวนมากมายมหาศาล แม้มีความพยายามที่จะจำกัดงบประมาณที่ใช้ในการหาเสียง แต่ก็เป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะผู้สมัครรับเลือกตั้งแต่ละคนก็พยายามปกปิดหลบเลี่ยงการแจ้งยอดค่าใช้จ่ายที่แท้จริง การลงทุนในแต่ละครั้งนั้นแม้จะใช้เงินเป็นจำนวนมาก แต่นักการเมืองเหล่านี้ก็เต็มใจที่จะเสียเงินจำนวนดังกล่าวเพื่อให้ตนได้เข้ามามีตำแหน่งทางการเมือง เพราะอย่างที่ทราบกันดีว่าผลประโยชน์ที่จะเอาคืนขณะอยู่ในตำแหน่งนั้นมีมูลค่ามากกว่าหลายเท่านัก

ย้อนไปก่อนหน้านั้น นับจากมีการก่อตั้งพรรคไทยรักไทยขึ้นในปี พ.ศ. 2541 พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร ถูกกล่าวถึงในฐานะนักการเมืองที่เป็นความหวังนำประเทศให้ผ่านพ้นวิกฤติ และในปี พ.ศ. 2544 พรรคไทยรักไทยก็ได้รับการเลือกตั้งด้วยเสียงของ ส.ส. มาเป็นอันดับหนึ่ง ได้เป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาล และพันตำรวจโททักษิณได้ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งแม้ในระยะนั้นจะมีข้อครหาเรื่องการซุกหุ้น แต่ก็ยังสามารถผ่านพ้นมาได้ด้วยเหตุผล “บกพร่องโดยสุจริต”

ภายหลังดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พันตำรวจโททักษิณได้เริ่มบริหารประเทศด้วยนโยบายประชานิยมจนเป็นที่พอใจแก่ประชาชนเป็นอย่างมาก และเป็นที่แน่ชัดเมื่อปี พ.ศ. 2548 พรรคไทยรักไทยภายใต้การนำของพันตำรวจโททักษิณได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งอย่างถล่มทลาย กระทั่งสามารถจัดตั้งรัฐบาลพรรคเดียว และบริหารประเทศอย่างเบ็ดเสร็จเป็นสมัยที่ 2 และด้วยอำนาจที่มีอย่างเบ็ดเสร็จนั่นเอง ทำให้เป็นที่ยากแก่การตรวจสอบ ไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบโดยองค์กรอิสระ ก็กลับถูกแทรกแซงโดยการส่งคนที่ตนสามารถควบคุมได้เข้าไปทำหน้าที่ หรือการตรวจสอบโดยฝ่ายนิติบัญญัติ ซึ่งไม่สามารถทำงานได้ เนื่องจากมีอุปสรรคจากรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 ที่มุ่งสร้างให้พรรคการเมืองและรัฐบาลเข้มแข็ง ซึ่งจะด้วยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจของผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็ตาม พันตำรวจโททักษิณก็เป็นคนที่สามารถใช้ประโยชน์จากรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวได้เป็นอย่างดี จนมีคำกล่าวว่าช่วงรัฐบาลภายใต้การนำของเขานั้นเป็นเผด็จการรัฐสภา

ภายใต้การบริหารงานของพันตำรวจโททักษิณได้เกิดข้อครหามากมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องผลประโยชน์ทับซ้อนในโครงการต่างๆของรัฐบาลหรือนโยบายประชานิยม ซึ่งหลายฝ่ายมองว่าเป็นการสร้างหนี้สินภาคครัวเรือนมากเกินไป และทำให้ประชาชนเคยชินกับการหยิบยื่นให้ของภาครัฐ รวมถึงกรณีการทำสงครามยาเสพติดที่มีผู้เสียชีวิตมากกว่า 2,500 ศพ ซึ่งไม่สามารถให้คำอธิบายใดๆแก่การสูญเสียดังกล่าวได้ นอกจากนี้ยังมีกรณีความรุนแรงที่เกิดขึ้นใน 3 จังหวัด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ชายแดนภาคใต้ที่ไม่มีความเข้าใจในปัญหาของคนในพื้นที่ ซึ่งนำไปสู่การกำหนดนโยบายที่ผิดพลาดก่อให้เกิดความรุนแรงขึ้นตามมา ไม่ว่าจะเป็นการมองผู้ก่อความไม่สงบด้วยความดูถูกหรือความสูญเสียที่มัสยิดกรือเซะ หรือกรณีถูกอุ้มหายของประชาชนในพื้นที่ เช่น กรณีการหายตัวไปอย่างไร้ร่องรอยของทนายสมชาย นีละไพจิตร เป็นตัวอย่างที่ทำให้เห็นว่ากรณีเช่นนี้เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่ประชาชนในพื้นที่เป็นอย่างมาก นอกจากนี้แล้วการเข้าควบคุมและแทรกแซงสื่อ เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลของพันตำรวจโททักษิณ ไม่ว่าจะโดยการเข้าซื้อหุ้นเพื่อควบคุมการนำเสนอและกำหนดทิศทางของข่าว เช่น การซื้อหุ้นไอทีวี การซื้อหุ้นในกลุ่มมติชนและกลุ่มโพสต์ หรือแม้กระทั่งการใช้คณะกรรมการป้องกันและการปราบปรามการฟอกเงิน (ปปง.) เข้าตรวจสอบธุรกรรมทางการเงินของเครือเนชั่น

จุดที่นำไปสู่การล่มสลายของระบอบทักษิณ ดูเหมือนจะเป็นกรณีการปลดรายการ “เมืองไทยรายสัปดาห์” ออกจากผังรายการของช่อง 9 โมเดิร์นไนน์ เพราะนายสนธิ ลิ้มทองกุล ผู้ดำเนินรายการได้ออกมาวิพากษ์วิจารณ์พันตำรวจโททักษิณอย่างหนัก ทำให้เกิดรายการเมืองไทยรายสัปดาห์สัญจร และปรากฏการณ์สนธิ กระทั่งกลายเป็นพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยภายใต้เจตนารมณ์เดียวกันคือต้องการขับไล่พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร ซึ่งการเกิดขึ้นและเติบโตของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยรวมทั้งการเผชิญหน้ากันระหว่างพันธมิตรฯกับรัฐบาล นำมาสู่การก่อการรัฐประหารภายใต้ชื่อ คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข หรือ คปค. ซึ่งนำโดยพลเอกสนธิ บุญยรัตกลินและผู้นำเหล่าทัพ ได้ยึดอำนาจของพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร จนต้องพำนักอยู่ต่างประเทศในเวลานั้น ถือเป็นการสิ้นสุดของอำนาจภายใต้ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่ในขณะเดียวกันคณะผู้ก่อการก็ไม่สามารถทำอะไรได้มาก จนถูกมองว่าเป็นการปฏิวัติที่ไม่มีอำนาจ หรือมีอำนาจแต่ไม่ยอมใช้ ทำให้เกิดวิกฤติตามมา

ภายหลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2550 และจัดการเลือกตั้งภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว ซึ่งกลุ่มของพันตำรวจโททักษิณชนะการเลือกตั้งอย่างถล่มทลายและได้เป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล โดยมีนายสมัคร สุนทรเวชได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พันตำรวจโททักษิณจึงกลับมาเรืองอำนาจอีกครั้ง ซึ่งเป็นการเดินทางกลับประเทศอย่างวีรบุรุษภายหลังโดนยึดอำนาจ ส่งผลให้เกิดความตึงเครียดทางการเมืองระหว่างฝ่ายต่อต้านกับฝ่ายที่สนับสนุนขึ้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อีกครั้ง แต่พันตำรวจโททักษิณเองก็อยู่ได้ไม่นานนักโดยต้องเดินทางออกนอกประเทศอีกครั้ง ภายใต้กระบวนการ “ตุลาการภิวัตน์” (ประสงค์ เลิศรัตนวิสุทธิ์, 2551: 15) ที่ได้เข้ามาคลี่คลายปัญหาดังกล่าว แต่ในขณะเดียวกันนั้นเองก็ได้ก่อให้เกิดกลุ่มทางการเมืองที่ชื่อ กลุ่ม นปช. หรือกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ ขึ้นมาเพื่อเป็นแนวร่วมให้ตนบรรลุเป้าหมายและเคลื่อนไหวทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการล้มการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียน หรือที่ผ่านมาคือการจลาจลในกรุงเทพฯ ซึ่งในการเคลื่อนไหวดังกล่าว ได้มีกลุ่มติดอาวุธแฝงตัวอยู่ในกลุ่มผู้ชุมนุมด้วย ความรุนแรงได้เกิดขึ้นเป็นระยะๆ จนกระทั่งมีการประกาศยุติการชุมนุมของแกนนำ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นต่อจากนั้นคือ มีการก่อจลาจลและสงครามกลางเมือง มีการบุกเผาสถานที่สำคัญในกรุงเทพฯ และเผาศาลากลางจังหวัดของกลุ่ม นปช. ซึ่งทำให้เกิดความสูญเสียและแตกแยกของคนในสังคมจนยากที่จะเยียวยา ดังจะเห็นแล้วว่า พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร จากที่เคยถูกมองว่าจะเป็นความหวังของการเมืองไทย แต่สุดท้ายแล้วพันตำรวจโททักษิณอีกเช่นกันที่เป็นผู้มีส่วนในการสร้างวิกฤตการณ์ทางการเมืองและความแตกแยกขึ้นในสังคมไทย

จากสภาพปัญหาของการเมืองไทยที่กล่าวมาพบว่า แม้จะมีสาเหตุเกี่ยวข้องอื่นๆด้วย แต่สาเหตุสำคัญประการหนึ่งของปัญหาการเมืองไทย คือการที่นักการเมืองที่เข้ามาบริหารประเทศในแต่ละยุคแต่ละสมัยนั้น แม้ในคราวแรกจะมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่ดีก็ตาม แต่ภายหลังเมื่อเข้ามาบริหารบ้านเมืองแล้ว มักจะทอดทิ้งหรือหันหลังให้กับอุดมการณ์ที่ตนเคยลั่นวาจาไว้ สาเหตุก็เนื่องมาจากการหลงใหลในอำนาจ หรือมัวเมาอยู่กับผลประโยชน์จนลืมหน้าที่ที่แท้จริงของการเป็นนักการเมือง ซึ่งในวันนี้แม้ระยะเวลาจะผ่านมานานแล้ว แต่สาเหตุของปัญหาที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นยังคงเป็นสาเหตุหลักของสภาพความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอันเป็นปัญหาใหญ่ในสังคมไทย ซึ่งทุกฝ่ายควรจะต้องร่วมมือกันในการหาแนวทางแก้ไข เพื่อนำพาประเทศไทยให้สามารถก้าวต่อไปด้วยดีและเป็นไปอย่างมั่นคง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 3

ความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์

ตามที่ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้นของบทที่ 2 ว่าพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตของชาวพุทธในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งในสังคม ที่มีความสำคัญและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ เป็นที่มาและเป็นที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติไทย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นดังรากเหง้าแห่งความเป็นชาติและเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาติไทยทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรม และการเมือง ดังนั้นสถาบันพระพุทธศาสนากับรัฐจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ฝ่ายศาสนาต้องการเผยแผ่พุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขของผู้คน ฝ่ายรัฐก็ต้องการความสงบสุขในการปกครอง ซึ่งความต้องการของทั้งสองฝ่ายต่างสอดคล้องไปด้วยกันได้ การที่รัฐสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนานั้น โดยหลักการสรุปได้ว่า (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2527ก: 141-143)

1. เป็นหน้าที่เกี่ยวกับธรรมหรือหน้าที่ต่อธรรม คือ รัฐโดยเฉพาะผู้ปกครองที่ดีย่อมเป็นผู้ใฝ่แสวงธรรมและเป็นผู้เชิดชูธรรม พระสงฆ์หรือทางฝ่ายพระพุทธศาสนาเป็นผู้ดำรงไว้ซึ่งธรรม เป็นผู้เผยแผ่และสืบทอดธรรมให้ดำรงอยู่ในโลกและสังคม รัฐก็ทำหน้าที่ในการที่จะช่วยผู้ดำรงรักษาสืบทอดธรรมเผยแผ่ธรรมนี้ ให้ทำหน้าที่นั้นได้ด้วยดี การทำอย่างนั้นก็เท่ากับรัฐได้เชิดชูธรรมด้วย

2. เป็นหน้าที่ในฐานะที่ผู้ปกครองหรือรัฐ เป็นตัวแทนประชาชนในการแสดงน้ำใจตอบแทนต่อฝ่ายสงฆ์ หรือทางฝ่ายศาสนาเป็นผู้แนะนำสั่งสอนประชาชนให้ดำรงอยู่ในศีลธรรมและประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีงาม พร้อมทั้งได้พัฒนาทางจิตใจ เมื่อทำเช่นนั้นแล้วประชาชนมีการศึกษาดี มีความรู้ความประพฤติดี มีจิตใจที่มีคุณภาพ ก็เป็นพลเมืองที่ดีซึ่งผลประโยชน์นี้ย่อมตกแก่รัฐด้วย โดยช่วยให้รัฐนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองสงบสุข รัฐคำนึงถึงคุณค่าข้อนี้ จึงถวายความคุ้มครองทำนุบำรุงอุปถัมภ์พระสงฆ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เมื่อรัฐบาลและสถาบันทางศาสนามีความใกล้ชิดกันดังกล่าวแล้ว แนวความคิดตลอดจนนโยบายหรืออุดมการณ์ของแต่ละฝ่ายย่อมส่งผลหรือมีอิทธิพลต่ออีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายศาสนา พระสงฆ์ก็มีบทบาทสำคัญมากในการสร้างศรัทธาความเลื่อมใสในระบอบการปกครองของรัฐ เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจและใกล้ชิดกับประชาชน ในการเผยแพร่หลักธรรมต่างๆ ย่อมสอดแทรกอิทธิพลแนวความคิดต่างๆ ผ่านกระบวนการเผยแพร่ของตน ซึ่งย่อมมีอิทธิพลต่อประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนั้นการศึกษาแนวความคิดของพระภิกษุสงฆ์ ในประเด็นที่ว่าท่านมองรัฐมองสังคมการเมืองอย่างไร จะสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางในการเผยแพร่หลักธรรม หรืออีกนัยหนึ่งคือแนวทางในการเผยแพร่แนวความคิดว่าด้วยการแก้ไขปัญหาสังคมการเมือง ซึ่งสังเกตได้ว่าเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป รูปแบบการเผยแพร่พุทธธรรมของพระสงฆ์ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย ความใกล้ชิดระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านก็เปลี่ยนรูปไป เดิมทีนั้นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาจะเป็นไปในรูปแบบของการเทศน์ซึ่งเป็นการสื่อสารโดยตรงต่อหน้ากัน ระหว่างพระกับชาวบ้านมีความใกล้ชิดกันสูง ความศรัทธาเลื่อมใสของชาวบ้านไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเพราะได้ฟังและมีความซาบซึ้งในพุทธธรรมที่พระเทศน์สอน แต่ข้อสำคัญคือองค์คุณปฏิปทาอันเป็นที่น่าเคารพของพระผู้เทศน์จึงทำให้จิตใจน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนนั้นไปประพฤติปฏิบัติ แต่ในปัจจุบันรูปแบบการเผยแพร่พระพุทธศาสนานอกจากการเทศน์แล้วยังมีการบรรยาย การปาฐกถา และงานเขียนทางวิชาการ จึงเกิดมีพระนักบรรยาย นักปาฐกถาและนักวิชาการขึ้นนอกจากพระนักเทศน์ สำหรับการเทศน์ตลอดจนเนื้อหาของการเทศน์ก็เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่ก็มีลักษณะเดิมบางประการคงอยู่ คือเป็นการสอนในระดับพื้นฐานง่ายๆ และอยู่ในวงแคบ คือมุ่งตรงต่อชาวบ้าน ช่วยแก้ปัญหาเฉพาะหน้าหรือปัญหาชีวิตประจำวัน

ส่วนรูปแบบใหม่คือการบรรยาย การปาฐกถา และงานเขียนทางวิชาการมุ่งตรงไปที่ปัญญาชน นิสิต นักศึกษา และนักวิชาการเป็นหลัก ความน่าเชื่อถือและน่าเคารพที่น้อมนำไปสู่การปฏิบัติของรูปแบบการเผยแพร่แบบใหม่ จึงอยู่ที่อิทธิพลของความคิดมากกว่าองค์คุณของผู้เผยแพร่ โดยเฉพาะงานเขียนด้านวิชาการ ยิ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจต่อปัญหามากเท่าใด สร้างสรรค์ภูมิปัญญาได้มากเท่าใด งานเขียนด้านวิชาการยิ่งมีคุณค่ามากเท่านั้น ลักษณะของงานเขียนทางวิชาการจึงเน้นการมองปัญหาและการแก้ปัญหาในระดับสังคม ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งที่มีความสำคัญมากขึ้น ในรูปแบบของการพยายามดำรงคุณประโยชน์ของพระพุทธศาสนาต่อสังคมของพระสงฆ์ในปัจจุบัน ซึ่งการศึกษางานเขียนทางวิชาการของพระสงฆ์จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จะสะท้อนให้เห็นถึงความคิดทางการเมืองของพระสงฆ์ คือความคิดว่าด้วยการปรับปรุงแก้ไขปัญหาสังคมการเมือง ซึ่งจะบ่งชี้ถึงคุณค่าของพระสงฆ์หรือพระพุทธศาสนาต่อสังคมสมัยใหม่

ในที่นี้จะขอศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในฐานะที่ท่านเป็นพระเถระที่มีจริยวัตรอันน่าเลื่อมใสและมีความรู้แตกฉานในด้านพระพุทธศาสนาอันเป็นที่ยอมรับกันในแวดวงนักวิชาการฝ่ายสงฆ์และฆราวาส แนวความคิดของท่านที่ได้ถ่ายทอดออกมาโดยผ่านสื่อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในรูปของการเทศน์ การปาฐกถา และงานนิพนธ์ต่างๆ ซึ่งเป็นงานหลักของท่าน ย่อมมีอิทธิพลต่อแนวความคิดของผู้อ่านผู้รับฟังบ้างไม่มากก็น้อยทั้งทางตรงและทางอ้อม

ประเด็นสำคัญที่ศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ศึกษาถึงสังคมการเมืองในความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์

ส่วนที่ 2 ศึกษาถึงสาเหตุและสภาพปัญหาของสังคมการเมืองไทยในความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์

ส่วนที่ 3 ศึกษาถึงแนวทางแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทยที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้เสนอไว้

สังคมการเมืองในความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์

ในการศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดทางการเมือง คือความคิดว่าด้วยการแก้ไขปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของสังคมส่วนรวมให้ดีขึ้นของบุคคลใด สิ่งที่จำเป็นเบื้องต้นคือการศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบของสังคมการเมืองที่บุคคลนั้นๆ ยึดถือว่าเป็นสังคมการเมืองที่ดีเป็นแบบอย่าง หรือเป็นอุดมคติที่มนุษย์พึงถือเป็นจุดหมาย เพราะการมองปัญหาสังคมการเมืองใดๆ ของบุคคลจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ย่อมเป็นการมองผ่านรูปแบบที่ตนเชื่อว่าเป็นสังคมการเมืองที่ดีที่เป็นรูปแบบอุดมคติเสมอ คือเป็นการมองโดยเปรียบเทียบ สิ่งที่เป็นปัญหาคือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความแตกต่างจากสภาวะที่ไม่เป็นปัญหาหรือเชื่อว่าไม่เป็นปัญหา ปัญหาจึงเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับสภาพที่ไม่เป็นปัญหา (รูปแบบที่เป็นอุดมคติ คือ รูปแบบที่ไม่เป็นหรือเชื่อว่าไม่เป็นปัญหา) แนวทางการแก้ไขปัญหาจึงเชื่อมโยงกับปัญหาและเชื่อมโยงกับรูปแบบอุดมคติด้วย ในการศึกษาความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ จึงขอเริ่มต้นด้วยการมองสังคมการเมืองทั่วๆ ไปว่าในทัศนะของท่านการเมืองที่ดีคืออะไร และรูปแบบการปกครองที่ดีเป็นอย่างไร แล้วจึงศึกษาถึงสาเหตุและสภาพปัญหาสังคมการเมืองที่ท่านมอง และแนวทางแก้ไขที่ท่านเสนอ

1. สังคมที่ดีในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์

ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สังคมที่ดี คือ สังคมที่สมาชิกในสังคมยึดถือธรรมาธิปไตย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 78, 297, 445) คือ ถือความถูกต้องดีงาม ถือธรรมเป็นใหญ่เป็นหลักในการกระทำและในการพิจารณาและตัดสินสิ่งใดๆ ตามที่ได้ศึกษาและพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดความสามารถแห่งสติปัญญาอันเที่ยงธรรมและบริสุทธิ์ใจ สังคมที่ดีย่อมเกิดจากการที่ปัจเจกบุคคลมีความประพฤติดี ประพฤติธรรม วินิจฉัยตัดสินความและกระทำการต่างๆ โดยยึดถือสติปัญญาที่วินิจฉัยโดยบริสุทธิ์ มุ่งเอาความถูกต้องถูกธรรมเป็นประมาณ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2526: 12-13) ทั้งนี้ธรรมในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ไม่ได้หมายความเฉพาะหลักพุทธธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดาของมัน ธรรมในความหมายที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในสังคมแยกแบบง่ายๆ ได้เป็น 2 อย่าง คือ จริยธรรมซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับหลักความประพฤติ การดำรงตนในสังคม การเป็นอยู่ ชีวิตประจำวันเกี่ยวกับความดี ความชั่ว เรียกว่าประพฤติดีหรือไม่ดีต่างๆ รวมทั้งสัจธรรม คือ ความจริงตามสภาวะความจริงที่เป็นความเป็นไปตามธรรมดา เป็นกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายหรือกฎธรรมชาติ การดำเนินไปตามกระบวนแห่งเหตุปัจจัยต่างๆ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ข: 5) ธรรมจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าธรรมดาหรือธรรมชาติ และกฎธรรมชาติ

สังคมที่ดีในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์แม้จะเป็นสังคมธรรมาธิปไตยแต่ก็ไม่ใช่สังคมในอุดมคติในรูปแบบของสังคมในยุคพระศรีอาริย์ คือสังคมที่เชื่อกันว่าสมาชิกประพฤติธรรมถ้วนหน้ามีความเท่าเทียมกัน เสมอกัน เป็นสังคมที่อุดมสมบูรณ์เพียบพร้อมไปด้วยทุกสิ่งทุกอย่าง (เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, 2529: 262-336) แต่สังคมที่ดีของพระพรหมคุณาภรณ์หมายถึง สังคมที่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สมาชิกในสังคมยึดถือและปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของสังคมและความถูกต้องดีงาม กล่าวคือ มีศีลธรรมเป็นกรอบความประพฤติ ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และมนุษย์กับสภาพแวดล้อม การละเมิดในความถูกต้องดีงามย่อมได้รับผลไปตามกฎธรรมดาแห่งความดีความชั่วที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม ส่วนการละเมิดระเบียบแบบแผนข้อปฏิบัติของสังคมก็จะได้รับอาญาตามที่สังคมกำหนดขึ้นมา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 431-432)

สังคมที่ดีจึงไม่ใช่สังคมที่เป็นเพียงอุดมคติที่ไปไม่ถึง หากแต่เป็นสังคมที่มนุษย์สามารถสร้างขึ้นได้ ธรรมาธิปไตยเป็นเรื่องของมนุษย์ หากมนุษย์ได้รับการอบรมศึกษาที่ถูกต้อง มนุษย์ก็สามารถสร้างสังคมที่ดีได้ ดังคำกล่าวของพระพรหมคุณาภรณ์ที่ว่า “จะเป็นธรรมาธิปไตยก็ต้องเริ่มตั้งแต่รู้ว่าอะไรเป็นธรรม ความรู้เกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยปัญญา จะให้มีปัญญาก็ต้องให้การศึกษา” (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 50) ตัวอย่างสังคมที่พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าเป็นอุดมคติหรือเป็นสังคมธรรมาธิปไตย คือ สังคมสงฆ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 397) สังคมสงฆ์มีพระธรรมวินัยเป็นกรอบความประพฤติ มีศีลเป็นบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกัน ลักษณะการดำรงอยู่ก็เพื่อการละอัตตาและเพื่อสร้างประโยชน์สุขให้แก่ส่วนรวม เป็นการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ

การที่พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าสังคมสงฆ์เป็นสังคมธรรมาธิปไตยไม่ได้หมายความว่าเฉพาะสังคมสงฆ์เท่านั้นที่เป็นสังคมที่ดีหรือสังคมธรรมาธิปไตย แต่เป็นการชี้ให้เห็นว่าสังคมธรรมาธิไตยเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้จริง และสังคมสงฆ์ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของสังคมดังกล่าว สังคมอื่นก็เป็นสังคมที่ดีได้หากถือความถูกต้องดีงามเป็นหลักตามที่ได้รับการศึกษาและพิจารณาอย่างดีที่สุดแล้ว ข้อสำคัญสังคมนั้นจะต้องได้รับการศึกษาที่ถูกต้องและทั่วถึง ซึ่งในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์การศึกษาเป็นสิ่งที่จำเป็นในการทำให้สังคมเป็นสังคมที่ดี ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าสังคมที่ดีของพระพรหมคุณาภรณ์นั้นเกี่ยวข้องกับผู้ปกครองหรือผู้นำเป็นหลัก ในฐานะผู้กำหนดการศึกษา

2. การเมืองในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์

พระพรหมคุณาภรณ์ได้ให้คำนิยามการเมืองไว้ว่า “การเมืองคืองานของรัฐหรืองานของแผ่นดิน โดยเฉพาะได้แก่การบริหารราชการแผ่นดิน เป็นงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความสงบ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เรียบร้อยของสังคม” (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ก: 29) ทัศนะดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การเมืองก็คือการปกครอง ซึ่งเป็นหน้าที่ของคนกลุ่มหนึ่ง (ผู้ปกครองหรือผู้บริหาร) ที่จะต้องดำเนินการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ ทำให้คนส่วนใหญ่ดำรงอยู่ร่วมกันด้วยดี ดังนั้น การเมืองจึงไม่ใช่เรื่องของอำนาจ แต่เป็นหน้าที่ที่มนุษย์พึงมีต่อกันและต่อสังคมรวมถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเมืองในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์จึงเป็นสิ่งที่ดี ดังคำกล่าวของท่านที่ว่า “โดยเนื้อแท้ การเมืองเป็นสิ่งที่ดีงามและมีความสำคัญเป็นอย่างมาก” (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ก: 29) เมื่อการเมืองคือการปกครอง การเมืองจึงเกี่ยวพันโดยตรงกับผู้ปกครองซึ่งเป็นคนส่วนน้อย และผู้อยู่ใต้ปกครองคือคนส่วนใหญ่ที่มีหน้าที่ต่อกันภายใต้วัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์สุขของสังคม การเมืองจึงเกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อทุกๆคนในสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเห็นได้ว่าทุกคนจะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการเมือง พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า “เราจะต้องยอมรับว่าบุคคลในสังคมต้องเกี่ยวข้องกับรัฐ การไม่เล่นการเมืองก็คือการมีบทบาททางการเมืองอย่างหนึ่ง” (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529ข: 347)

ทัศนะดังกล่าวนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่าการเมืองเป็นเรื่องที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทุกคนและทุกคนก็ต้องมีบทบาทและหน้าที่ทางการเมืองด้วย ในขณะเดียวกันบทบาทและหน้าที่ดังกล่าวของบุคคลในสังคมซึ่งย่อมแตกต่างกันไป โดยนัยนี้พระพรหมคุณาภรณ์จึงเห็นว่าพระสงฆ์ต้องเกี่ยวข้องกับการเมือง มีหน้าที่และบทบาทการเมืองในรูปแบบหนึ่ง ดังคำกล่าวของท่านที่ว่า “พระสงฆ์เป็นบุคคลประเภทหนึ่งซึ่งมีบทบาทและหน้าที่จำเพาะในทางการเมือง” (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ก: 29) พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าบทบาทและหน้าที่ทางการเมืองของพระสงฆ์ที่สำคัญคือ การแนะนำสั่งสอนธรรมเกี่ยวกับการเมือง โดยเฉพาะการแสดงหลักการปกครองที่ดีงาม ชอบธรรมและเป็นธรรม สอนให้นักการเมืองหรือผู้ปกครองเป็นนักการเมืองหรือผู้ปกครองที่ดีมีคุณธรรม ดำเนินกิจกรรมการเมืองและการปกครองโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขของผู้อยู่ใต้ปกครอง ความเหมาะสมหรือความสมควรแก่สมณเพศในการแสดงบทบาทดังกล่าวก็คือ การตั้งอยู่ในธรรมของสงฆ์ ซึ่งก็คือมีความเป็นกลางที่จะแสดงธรรมเพื่อมุ่งประโยชน์สุขของประชาชน ไม่ใช่มุ่งเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ส่วนตัว ส่วนบุคคล หรือกลุ่มคน หรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือพระสงฆ์ต้องรักษาความเป็นอิสระของสถาบันของตนไว้ในระยะยาวด้วย เพื่อเป็นหลักประกันให้พระสงฆ์ยุคสมัยต่อไปสามารถปฏิบัติหน้าที่ทางการเมืองของตนสืบต่อไปได้อย่างราบรื่น (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ก: 30) ซึ่งเท่าที่ผ่านมาพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทบาทและหน้าที่ทางการเมืองของพระสงฆ์ได้ดำเนินมาในลักษณะที่เข้ารูปเป็นมาตรฐานพอสมควร

เมื่อย้อนไปมองบทบาทและหน้าที่ทางการเมืองของทางฝ่ายบ้านเมือง พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าจากปรากฏการณ์ที่ผ่านมาและกำลังเป็นอยู่ ประเทศไทยคงต้องพัฒนาประชาธิปไตยไปอีกนาน การเมืองโดยเนื้อแท้แล้วเป็นสิ่งที่ดีงามและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม แต่ตามลักษณะการเมืองไทยกลับตรงกันข้าม เมื่อมองไปที่ผู้ปกครองหรือนักบริหาร ยังไม่เป็นที่ยอมรับเชื่อถือจากประชาชนเท่าที่ควร ภาพที่ประชาชนมองนักการเมืองทั่วไปมักจะเห็นว่า นักการเมืองเป็นคนไม่สะอาด ไม่น่าเชื่อถือ พรรคการเมืองก็ไม่ได้ตั้งอยู่บนหลักการเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน แต่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มของพวกพ้องของตน การหาเสียงเลือกตั้งของแต่ละพรรคมักสาดโคลนใส่กัน รวมทั้งการเลือกตั้งเข้ามาก็ไม่ได้เป็นไปโดยบริสุทธิ์ยุติธรรม มีการโกงการเลือกตั้ง การให้อามิสสินจ้างล่อลวงให้ประชาชนกระทำผิดหลักการ ในส่วนของประชาชนเองก็ยังไม่ค่อยเข้าใจประชาธิปไตยเพียงพอ การเลือกนักการเมืองเข้ามาส่วนมากไม่ได้พิจารณากลั่นกรองหรือยึดหลักเป้าหมายของการปกครองหรือความเข้าใจในการปกครองที่ดีมาเป็นหลักในการเลือก แต่มุ่งไปเอาทรัพย์สินเงินทองหรือผลประโยชน์ส่วนตัวเพียงเล็กน้อย สรุปแล้ว พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าการเมืองไทยยังอยู่ในระยะที่นักการเมืองจะต้องพยายามในการที่จะสร้างความยอมรับนับถือ ความไว้วางใจและศรัทธาให้มีขึ้นในจิตใจของประชาชน (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531จ: 15-18)

3. รูปแบบการปกครองที่ดีในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์

พระพรหมคุณาภรณ์มองว่า การเมืองเป็นเรื่องที่ดีงาม เป็นไปเพื่อความสุขสงบของสังคม ดังนั้น เมื่องมองถึงรูปแบบการปกครองที่ดี พระพรหมคุณาภรณ์จึงเห็นว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ได้ที่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของการเมือง ในทัศนะของท่านนั้นรูปแบบการปกครองจึงไม่ใช่สาระสำคัญเท่ากับความมุ่งหมาย และการกระทำที่ปรากฏว่าประกอบไปด้วยธรรมหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ในสังคมหรือไม่ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 41-42)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อย่างไรก็ตามพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า รูปแบบการปกครองที่ถือว่าดีที่สุดก็คือประชาธิปไตยที่เป็นแบบธรรมาธิปไตย คือการปกครองที่ยึดธรรมเป็นหลักของคนหลายคน กล่าวอีกอย่างคือ การปกครองโดยคนดีหลายๆคน การปกครองโดยคนดีเพียงคนเดียวแม้จะดีอย่างไร พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่ายังไม่เป็นหลักประกันที่มั่นคงว่าจะได้การปกครองที่ดีที่สุด ดังทัศนะของท่านที่ว่า

> . . . คนๆเดียวแม้จะมีความรู้ดีขนาดไหน มีสติปัญญาขนาดไหน มีคุณธรรมขนาดไหนก็อาจมีข้อบกพร่องได้ ในด้านความรู้อาจจะไม่รู้ถี่ถ้วน ไม่สามารถจะรู้ไปทุกซอกทุกมุม ไม่รู้ปัญหาของประชาชนทุกหย่อมหญ้า หรือด้านคุณธรรมก็อาจจะมีข้อบกพร่องบ้างนิดๆหน่อยๆ หรืออาจไม่มั่นคงสม่ำเสมอไปทุกเวลา เพราะฉะนั้นราชาธิปไตยที่เป็นธรรมาธิปไตยก็ดีหรอก แต่ไม่ดีพอ ประชาธิปไตยที่เป็นธรรมาธิปไตยดีกว่า คือหลายหัว (คนดี) ดีกว่าคนเดียว . . . (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 48)

แต่ประชาธิปไตยที่ดีที่สุดในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์นั้น ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นรูปแบบประชาธิปไตยอย่างตะวันตก อีกทั้งยังไม่ใช่รูปแบบตะวันตกอีกด้วย เพราะคำว่าประชาธิปไตยที่ดีในทัศนะของท่าน มุ่งหมายเอาสาระของประชาธิปไตยเป็นสำคัญ ท่านเห็นว่ารูปแบบนั้นเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมและขึ้นอยู่กับกาลเวลารวมทั้งปัจจัยแวดล้อม ความสำคัญจึงอยู่ที่เนื้อหาสาระของประชาธิปไตย ดังคำกล่าวของท่านที่ว่า

> . . .ประชาธิปไตยในแง่เนื้อหาสาระ กล่าวคือพื้นฐานทางด้านจิตใจแนวความคิดนั้นเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะว่ารูปแบบของประชาธิปไตยที่ได้วางกันไว้เป็นระบบต่างๆนั้น ความจริงมันเป็นเพียงวิธีการหรือเป็นโครงรูปซึ่งได้พยายามคิดประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ว่า ทำอย่างไรจะให้ประชาธิปไตยคงอยู่ได้ ความจริงมันไม่ใช่ประชาธิปไตยหรอก มันเป็นเพียงวิธีการที่จะให้ประชาธิปไตยแสดงตนออกมา มนุษย์เราเท่าที่คิดกันมาจนถึงปัจจุบันก็คิดรูปแบบประชาธิปไตยกันมาได้เพียงเท่านี้ รูปแบบเหล่านี้ย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลสมัยตามเหตุปัจจัยแวดล้อม เรื่องสำคัญที่สุดก็คือเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย หากว่าเราเข้าใจสาระของประชาธิปไตยแล้ว ตัวเราต้องการที่จะมีประชาธิปไตยเราก็คงจะพยายามวางรูปแบบอะไรต่ออะไรได้และทำได้ดีที่สุด แต่ถ้าเราไม่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

> เข้าใจสาระของประชาธิปไตยเราก็คงได้แค่ไปลอกแบบเขามา และเราอาจจะลอกแบบมาชนิดที่ไม่เหมาะสมกับตัวเราก็ได้. . . (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 41-42)

พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า สาระของประชาธิปไตยนั้นคือการปกครองแบบที่จะทำให้สาระแห่งชีวิตของทุกคนปรากฏผลงอกงามออกมาเป็นผลประโยชน์แก่ส่วนรวม และให้ผลประโยชน์ของส่วนรวมทุกอย่างนั้นสะท้อนกลับไปเป็นผลประโยชน์แก่ชีวิตของทุกๆคน (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 5) ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ประชาธิปไตยจึงมีทั้งที่ดีและไม่ดี ขึ้นอยู่กับว่าสมาชิกของสังคมสามารถจะทำให้สาระของประชาธิปไตยเกิดขึ้นได้หรือไม่เพียงใด ประชาธิปไตยที่ดีคือการใช้เสรีภาพของคนที่สามารถปกครองตนเองได้ ซึ่งหมายถึงคนที่รู้จักวินิจฉัยกระทำการต่างๆ ด้วยปัญญาถือหลักเหตุผลความถูกต้องเป็นธรรมเป็นหลัก ไม่ได้ยึดถือคติของตนเป็นใหญ่และไม่ได้เป็นไปเพราะถูกชักจูง (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 11)

คุณภาพของประชาธิปไตยจึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งที่จะบอกให้ทราบว่าประชาธิปไตยเป็นแบบใด ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ คุณภาพประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการ คือ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 5) ประการแรก วิธีการ เช่น รูปแบบที่สังคมสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อควบคุมให้เนื้อหาสาระของประชาธิปไตยดำรงอยู่และเป็นไปได้ ประการที่สอง คุณภาพของผู้ปกครอง ซึ่งในที่นี้หมายถึงประชาชน ในเมื่อประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน ประชาชนปกครองตนเองและปกครองกันเอง คุณภาพของประชาธิปไตยจึงขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชนเป็นสำคัญว่า ประชาชนปกตรองตนเองได้มากน้อยแค่ไหน พร้อมที่จะปกครองตนเองมากน้อยเพียงใด พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าประชาธิปไตยที่ดีมีคุณภาพนั้นจะเกิดขึ้นได้ปัจจัยเรื่องประชาชนมีความสำคัญเป็นอันดับแรก คือประชาชนต้องเป็นประชาธิปไตย ท่านเห็นว่าธรรมาธิปไตยเท่านั้นที่เป็นรากฐานของประชาธิปไตยที่ดี (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 49)

ดังนั้นการที่จะสร้างรูปแบบการปกครองที่ดี คือ รูปแบบประชาธิปไตยที่ดีขึ้นมาจึงต้องสร้างคุณภาพของประชาชนขึ้นมา ให้เป็นประชาชนประเภทธรรมาธิปไตยคือตัดสินใจวินิจฉัยสิ่งใดโดยสติปัญญา ถือหลักเหตุผลความถูกต้องเป็นธรรมเป็นใหญ่ ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่ารัฐ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สามารถสร้างขึ้นมาได้ด้วยการให้การศึกษาที่ถูกต้องและทั่วถึงแก่ประชาชน การศึกษาทำให้เกิดปัญญา ทำให้รู้จักทางเลือกและวินิจฉัยว่าอะไรดีอะไรชั่วอะไรเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม การศึกษาจึงทำให้เกิดสังคมธรรมาธิปไตยได้และเกิดรูปแบบการปกครองที่ดีได้ รูปแบบการปกครองที่ดีที่แท้จริงจึงเกิดขึ้นได้เฉพาะในสังคมที่ดี คือ สังคมธรรมาธิปไตยเท่านั้น (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ)

ตัวอย่างหนึ่งของรูปแบบการปกครองที่ดี ที่ถือได้ว่าเป็นประชาธิปไตยแบบธรรมาธิปไตยในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์คือการปกครองของสงฆ์ ดังทัศนะของท่านที่ว่า

> . . .ระบบความเป็นอยู่ในสงฆ์นั้น ถ้าเราวิเคราะห์ออกไปก็คือหลักประชาธิปไตยที่ยึดถือธรรมาธิปไตยอย่างเคร่งครัด เบื้องต้นพระสงฆ์จะต้องมีระเบียบวินัยหรือศีลเป็นเครื่องปิดกั้นโอกาสที่จะทำความชั่วและเปิดโอกาสในการที่จะทำความดีอยู่เสมอ แล้วให้มีสมาธิคือฝึกจิตให้มีสติวิริยะเข้มแข็งมั่นคง ในการที่จะทำความดี และสร้างปัญญาในขั้นสูงสุดที่จะทำให้ผู้นั้นรู้ในตัวธรรมคือความจริง ตัวสิ่งที่ดีงาม เพื่อจะทำให้ถูกต้องได้อย่างสมบูรณ์ได้ต่อไป. . .(พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 52-53)

จากการที่ได้ศึกษาความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ในประเด็นที่ว่าท่านมองสังคมที่ดีอย่างไร การเมืองคืออะไร และรูปแบบการปกครองที่ดีเป็นอย่างไร ตามเนื้อหาข้างต้น จะพบว่าแนวความคิดของท่านเป็นการมองด้วยกรอบกระบวนทัศน์ของพระพุทธศาสนา หรือกล่าวได้ว่าได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาโดยตรง เพราะพระพุทธศาสนานั้นเป็นสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่ของท่าน จากการที่ท่านได้อาศัยอยู่ภายใต้ร่มผ้ากาสาวพัสตร์มาเป็นเวลายาวนานตั้งแต่เป็นสามเณรและอุปสมบทเป็นพระภิกษุต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน การศึกษาหลักของท่านก็คือการศึกษาด้านพระพุทธศาสนา เมื่อครั้งเป็นสามเณรได้ศึกษาจบนักธรรมชั้นตรี โท เอก และจบเปรียญ 9 ประโยค ซึ่งถือว่าได้จบการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาชั้นสูงสุดที่มีอยู่ ต่อมาเมื่อรับการอุปสมบทโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์รับเป็นนาคหลวง และได้ศึกษาจบปริญญาพุทธศาสตร์บัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและรับเป็นพระอาจารย์สอนที่นั่นเป็นเวลา 11 ปี ก่อนจะลาออกมา ซึ่งปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน โดยเป็นที่ปรากฏว่าพระพรหมคุณาภรณ์เป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นักปราชญ์ที่ปราดเปรื่องยิ่งในทางพระพุทธศาสนา (ดูรายละเอียดในภาคผนวก) จึงกล่าวได้ว่าความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ในส่วนที่ว่าด้วยอุดมคติที่ได้เสนอไว้ข้างต้น พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการก่อรูปของความคิดดังกล่าว ซึ่งสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

ทัศนะต่อสังคม

สังคมที่ดีในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์คือสังคมธรรมาธิปไตย คือสังคมที่สมาชิกของสังคมถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นบรรทัดฐานในความประพฤติต่างๆ ลักษณะเช่นนี้ก็คือสังคมในอุดมคติของพระพุทธศาสนา เนื่องจากหลักการสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือการละอัตตา เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง พระพุทธศาสนาจึงไม่ยอมรับสังคมที่มีอยู่ทั่วไปว่าเป็นสังคมอุดมคติ เพราะการดำรงอยู่สวนทางกับหลักการของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาจึงได้สร้างสังคมที่ดีขึ้นมาเพื่อเป็นอุดมคติและแนวทาง เป็นเป้าหมายที่สังคมต่างๆพึงมุ่งหน้าไปสู่ คือสังคมธรรมาธิปไตย และได้ทดลองปฏิบัติในรูปของสังคมสงฆ์ จึงถือได้ว่าสังคมสงฆ์เป็นสังคมธรรมาธิปไตยรูปแบบหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสูงสุดทางด้านสติปัญญาของพระพุทธศาสนา คือพระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่หลุดพ้นจากการครอบงำของสังคม (แคว้นต่างๆ) แต่ยังอยู่ในฐานที่ได้รับการเคารพนับถือ เนื่องจากเป็นแบบอย่างของสังคมธรรมาธิปไตยที่เป็นรูปธรรมมากที่สุด

ความหมายของการเมือง

ความเชื่อของพระพรหมคุณาภรณ์ที่ว่า “การเมืองคืองานของรัฐหรืองานของแผ่นดิน เป็นงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม” สอดคล้องกับทัศนะว่าด้วยการเกิดขึ้นของรัฐและอำนาจรัฐของพระพุทธศาสนาในอัคคัญญสูตรซึ่งมีเนื้อหาโดยย่อว่า สภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติมนุษย์อยู่ด้วยกันอย่างสงบ สันติ ร่มเย็นในดุลยภาพอันสมบูรณ์ของธรรมชาติ และในความรู้จักพอของมนุษย์ที่บริโภคอย่างพอเหมาะพอดีไม่สุดโต่งไปทางมากเกินไปหรือน้อยเกินไป ไม่มีการสะสมส่วนเกิน ต่อมามนุษย์เริ่มมีความกำหนัด มีความโลภและความเกียจคร้าน เกิดการสะสมส่วนเกิน ความสมบูรณ์ในธรรมชาติค่อยๆหมดไป ผลผลิตที่จะตอบสนองความต้องการมีน้อยกว่าปริมาณความต้องการ สิ่งที่เป็นผลกระทบตามมาคือเริ่มมีการแบ่งแยกและมีสถาบันในกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่เกิดขึ้น เมื่อมีสถาบันกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน สิ่งที่เกิดเชื่อมโยงตามมาก็คือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปรากฏการณ์ของการละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินดังกล่าว เกิดการขโมย เกิดการติเตียนทะเลาะกัน เกิดการกล่าวเท็จและเกิดการทำร้ายกันถึงฆ่ากันตามลำดับ สุดท้ายก็เกิดความจำเป็นต้องมีสถาบันปกครองและชนชั้นปกครอง เพื่อควบคุมและจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม (สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง, 2533:13-15) การเกิดขึ้นของผู้ปกครองและการใช้อำนาจของผู้ปกครองจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์และสันติสุขของหมู่มนุษย์ดังคำเรียกผู้ปกครองว่า ราชา ซึ่งหมายถึงผู้ที่ทำให้เกิดความพึงพอใจ ทัศนะว่าด้วยความหมายของการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์จึงเห็นได้ว่าคงมาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาว่าด้วยการเกิดขึ้นของรัฐและเรื่องอำนาจรัฐดังกล่าว อีกประการหนึ่งคงมาจากจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาต่อสังคม คือการสร้างประโยชน์สุขให้กับสังคม ดังพุทธพจน์ครั้งที่ส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนาว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) , 2552: 5) ในลักษณะเดียวกันกับการมองการเมือง พระพรหมคุณาภรณ์จึงมองการเมืองว่าควรจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ โดยนัยนี้ความเป็นไปของการเมืองและความเป็นไปของพระพุทธศาสนาต่อสังคมก็มีวัตถุประสงค์เดียวกัน พระพุทธศาสนาจึงไม่ขัดต่อความเป็นไปของการเมือง แต่กลับมีส่วนช่วยเสริม สนับสนุน ช่วยชี้ทางให้การเมืองเดินทางไปในแนวทางที่ถูกต้อง พระพุทธศาสนาจึงเกี่ยวข้องกับการเมือง ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าพระสงฆ์มีบทบาทและหน้าที่จำเพาะในทางการเมือง

ทัศนะต่อรูปแบบการปกครองที่ดี

พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่ารูปแบบการปกครองแบบใดก็ได้ที่สร้างประโยชน์ให้แก่ประชาชน ถือว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่ดี แต่ถ้าจะมองให้ถึงที่สุดแล้วการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เป็นธรรมาธิปไตยคือรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุด ทัศนะดังกล่าวเห็นได้ชัดว่าได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา นั่นคือ ในทางพระพุทธศาสนารูปแบบการปกครองที่ดีจะเป็นรูปแบบใดก็ได้ที่ยึดหลักการสำคัญดังต่อไปนี้ (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2527: 20)

1. การได้มาซึ่งอำนาจ การใช้อำนาจ การขยายอำนาจ และการรักษาไว้ซึ่งอำนาจนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนมากที่สุด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. ความมั่นคงของระบบการปกครองไม่ใช่จุดมุ่งหมายในตัวมันเอง แต่เป็นเพียงอุปกรณ์หรือเครื่องมือเพื่อใช้สร้างสรรค์ประโยชน์สุข สวัสดิภาพ บูรณาการและความสุขของประชาชน

3. ความสำคัญแก่คุณค่าของความเป็นมนุษย์ โดยเน้นความเท่าเทียมกัน ปราศจากชั้นวรรณะจากชาติกำเนิด

4. ยึดธรรมเป็นแนวทางในการปกครอง

ทัศนะดังกล่าวเห็นได้ชัดจากท่าทีของพระพุทธศาสนาที่ปฏิบัติต่อระบบการปกครองสมัยพุทธกาล ซึ่งในครั้งนั้นมีรูปแบบการปกครอง 2 รูปแบบใหญ่ๆ คือ แบบราชาธิปไตยกับแบบสามัคคีธรรม (ลักษณะคล้ายหรือเป็นอันเดียวกันกับแบบประชาธิปไตยปัจจุบัน) พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงถือว่ารูปแบบใดเป็นรูปแบบการปกครองที่ดี เมื่อผู้นำแคว้นสมัยนั้นมาทูลถามถึงวิธีการสร้างความมั่นคงให้แก่รัฐของตนพระองค์ก็ไม่ได้ทรงให้เปลี่ยนรูปแบบการปกครองเสียใหม่ เมื่อแคว้นใดใช้รูปแบบการปกครองใด ก็ทรงให้ใช้รูปแบบนั้น แต่ได้ทรงแสดงถึงวิธีหรืออุบายที่รูปแบบการปกครองนั้นๆจะบรรลุถึงเป้าหมายของการปกครองหรือการเมืองได้ นั่นคือ ประโยชน์สุขของประชาชน อย่างเช่นราชาธิปไตยพระองค์ก็ทรงให้ใช้ทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตรเป็นหลักในการปกครอง ส่วนการปกครองแบบสามัคคีธรรมนั้นก็ได้ทรงให้ใช้หลักอปริหานิยธรรม 7 ประการ* เป็นหลักในการปกครอง เห็นได้ว่าพระพรหมคุณาภรณ์ได้ใช้หลักเดียวกันกับที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในการมองถึงรูปแบบการปกครองที่ดี คือเน้นที่เนื้อหาสาระของการปกครองมากกว่ารูปแบบ และการที่ท่านเห็นว่ารูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เป็นธรรมาธิปไตยเป็นรูปแบบที่ดีที่สุด โดยนัยแล้วก็คือการมองที่เนื้อหาสาระของการปกครองเช่นเดิม และการใช้คำว่า “ประชาธิปไตยแบบธรรมาธิปไตย” ของพระพรหมคุณาภรณ์นอกจากจะมีความหมายตามรูปคำ

---

* คือธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเจริญของหมู่คณะ 7 ประการ คือ 1. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ 2. พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และทำกิจที่ควรทำ 3. ไม่ล้มล้างบัญญัติที่บัญญัติไว้แล้ว ไม่บัญญัติใหม่ในหลักที่ไม่บัญญัติ 4. เคารพนับถือ รับฟังคำของผู้ใหญ่ที่ควรแก่การเคารพนับถือ 5. ป้องกันให้ความอารักขาแก่สตรี กุลสตรีทั้งหลายให้มีความเป็นอยู่ดี มิให้ถูกข่มเหงรังแก 6. เคารพบูชาสักการะเจดียสถาน ปูชนียสถาน 7. ให้ความอารักขาแก่ผู้บริสุทธิ์ผู้เป็นหลักแห่งความประพฤติและหลักใจของประชาชน อันได้แกนักบวชทั้งหลาย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แล้ว ยังสามารถเห็นได้ว่ามีนัยสำคัญอยู่อีกสองประการคือ ประการแรก เป็นการทำให้ประชาธิปไตยที่ดีหลุดพ้นจากรูปแบบ คือ รูปแบบประชาธิปไตยที่ดีจะเป็นรูปแบบใดก็ได้ที่มีธรรมาธิปไตยเป็นรากฐาน ทำให้ภูมิปัญญาเป็นอิสระที่จะแสวงหาหรือสร้างสรรค์ประชาธิปไตยที่ดีนอกจากรูปแบบอย่างตะวันตก ประการที่สอง เป็นการบ่งบอกอยู่ในตัวว่าประชาธิปไตยแบบตะวันตกยังไม่ใช่ประชาธิปไตยที่ดีที่สุด แต่เป็นเพียงรูปแบบๆหนึ่งที่พยายามทำให้สาระของประชาธิปไตยปรากฏออกมา รูปแบบประชาธิปไตยตะวันตกจึงไม่ใช่สิ่งที่ต้องไปยึดถือ แต่ให้พิจารณาในฐานะเป็นรูปแบบหนึ่งที่พยายามสร้างหรือเข้าถึงการเป็นประชาธิปไตยที่ดี การมองแบบอิสระจึงจะเกิดประโยชน์ในการพยายามเสริมสร้างรูปแบบการปกครองที่ดีให้กับสังคมของตน

ดังนั้นจึงพบว่าสังคมที่ดี การเมืองที่ดี และรูปแบบการปกครองที่ดีในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์เป็นสิ่งที่ไม่ได้ขาดจากกัน แต่เป็นการเชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน นั่นคือสังคมที่ดีช่วยให้เกิดรูปแบบการปกครองที่ดี รูปแบบการปกครองที่ดีช่วยให้เกิดการเมืองที่ดี การเมืองที่ดีอิงอาศัยอยู่กับรูปแบบการปกครองที่ดีและสังคมที่ดี ในทางกลับกันรูปแบบการปกครองที่ดีก็ช่วยให้เกิดสังคมที่ดีด้วย และทั้งหมดมีฐานความคิดมาจากพระพุทธศาสนา มีข้อน่าสังเกตว่า การเมืองที่ดีและรูปแบบการปกครองที่ดีในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ เป็นสิ่งที่สามารถสร้างขึ้นมาได้ด้วยการให้การศึกษาที่ถูกต้องและทั่วถึง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระพรหมคุณาภรณ์มีความเชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองได้หากได้รับการชี้แนะด้วยแนวทางที่ถูกต้อง ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ในส่วนที่ว่าด้วยอุดมคติไม่ได้เป็นอุดมคติที่หาความจริงไม่ได้ แต่ความคิดของท่านเป็นเรื่องของการปฏิบัติเกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยตรง ท่านจึงไม่ได้กำหนดรูปแบบที่ตายตัวขึ้นมา แต่มุ่งไปที่เนื้อหาสาระเป็นสำคัญ โดยให้การศึกษาที่ถูกต้องเป็นตัวนำทาง ซึ่งก็สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงมากกว่า คือ รูปแบบที่ดีของแต่ละสังคมย่อมแตกต่างกันได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อม เท่าที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า ความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาโดยตรง มีลักษณะมุ่งการนำไปปฏิบัติได้เป็นสำคัญ เช่นเดียวกับทัศนะที่ท่านให้เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับพุทธธรรมว่า

> . . .หลักการหรือคำสอนใดก็ตามที่เป็นเพียงการคิดค้นหาเหตุผลในเรื่องของความจริงเพื่อสนองความต้องการทางปัญญา โดยมิได้มุ่งหมายและแสดงแนวทางสำหรับประพฤติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปฏิบัติในชีวิตจริง อันนั้นให้ถือว่ามิใช่พระพุทธศาสนา. . . (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 1)

สาเหตุและสภาพปัญหาของสังคมการเมืองไทยในความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์

ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ ปัญหาสังคมการเมืองไทยตั้งแต่อดีต แม้กระทั่งในปัจจุบันมีสาเหตุอันสำคัญคือ การไหลบ่าเข้ามาของอารยธรรมตะวันตก ท่านได้กล่าวไว้ในการบรรยายเรื่องปัญหาสังคมไทยปัจจุบันและแนวทางแก้ไข ตอนหนึ่งว่า

. . .ปัญหาหลักที่ทำให้เกิดปัญหาสังคมไทยมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม เริ่มตั้งแต่การที่สังคมไทยที่เราเรียกว่าสังคมไทยแบบเดิมๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปรับเอาความเจริญสมัยใหม่หรือความเจริญแบบตะวันตก จากช่วงต่อแห่งความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นต้นมาก็ได้เกิดปัญหาขึ้นมามากมาย รู้สึกว่าช่วงต่อนี้เป็นช่วงที่สำคัญมากที่สุด ในเมื่อมีการปรับตัวที่ไม่พร้อมและปรับตัวไม่ดี ปัญหาต่างๆก็เกิดเพิ่มพูนขึ้นมา. . . (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529ข: 63-64)

จะเห็นว่าพระพรหมคุณาภรณ์มองว่าสังคมไทยแบบเดิมไม่ได้มีปัญหา (หมายถึงปัญหาอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน) แต่เมื่อสังคมไทยได้สัมผัสกับสังคมตะวันตกและรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศปัญหาจึงเริ่มเกิดขึ้นเพราะวัฒนธรรมใหม่ไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม และสังคมไทยไม่ได้มีความพร้อมในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งใหม่ๆ เมื่อไม่มีความพร้อมจึงเป็นเหตุให้ปัญหาต่างๆสะสมเพิ่มพูนติดตามมาเป็นลูกโซ่

ปัญหาสังคมการเมืองไทยที่เกิดขึ้นเมื่อวัฒนธรรมตะวันตกแพร่เข้ามา พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า โดยสรุปมี 3 ประเด็นใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ช)

1. การเลียนแบบอย่างตะวันตก

2. การก้าวข้ามขั้นตอนของสังคมไทย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. สถาบันสงฆ์เสื่อมอำนาจลง

1. การเลียนแบบอย่างตะวันตก

เมื่อโลกได้วิวัฒนาการเข้าสู่ยุคแห่งการสร้างความทันสมัย โดยการเริ่มต้นของประเทศตะวันตกและได้ส่งผลกระทบไปยังประเทศต่างๆทั่วโลก ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ประเทศที่กำลังพัฒนาก็พยายามผลักดันประเทศของตนให้เป็นประเทศพัฒนาบ้างโดยการเลียนแบบอย่างประเทศที่ได้ชื่อว่าพัฒนาแล้ว ซึ่งประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน กระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นมากมายต่อเนื่องเพื่อปรับตัวให้อยู่รอดในโลกยุคใหม่ ซึ่งในแง่ของการเปลี่ยนแปลงนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ยอมรับว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่สังคมต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตลอดเวลา ซึ่งสอดคล้องกับหลักอนิจจังในทางพระพุทธศาสนาอันหมายถึงความไม่เที่ยง สิ่งทั้งหลายที่เป็นสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งขึ้น) ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามเหตุปัจจัยตามปกติอันเป็นเรื่องธรรมดาของธรรมชาติ (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) , 2532ฉ: 19) แต่การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่ามันไม่ได้เป็นไปอย่างปกติ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงในอัตราความเร็วที่สูงกว่าปกติ และมีเหตุปัจจัยพิเศษเข้ามาช่วยเร่งในการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเหตุปัจจัยพิเศษในที่นี้ก็คืออิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตก (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 20) ด้วยภัยคุกคามของลัทธิล่าอาณานิคมทำให้ผู้นำรัฐไทยในสมัยนั้นต้องรีบปรับปรุงการบริหารปกครองรวมทั้งการพัฒนาประเทศเสียใหม่เพื่อความอยู่รอดปลอดภัยของบ้านเมือง โดยแนวทางปรับปรุงนั้นได้ยึดรูปแบบอย่างตะวันตก เมื่อภัยคุกคามจากลัทธิล่าอาณานิคมผ่านพ้นไปแล้ว สังคมไทยก็ยังคงยึดถือตะวันตกเป็นแม่บทในการพัฒนาอยู่ต่อไป จริงอยู่ว่าการเลียนแบบอย่างมีประโยชน์มากเช่นกันหากเป็นการเลียนแบบที่ทีเป้าหมายและมีสติ รู้จักเลือกเอาแบบอย่างที่ดีมาใช้ แต่การเลียนแบบอย่างตะวันตกอย่างที่สังคมไทยได้ทำ พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่ายังขาดเป้าหมาย สักแต่ว่าตามเขาไป (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ช: 93)

ในทางพระพุทธศาสนาสอนให้กระทำการใดๆ ด้วยความรู้ความเข้าใจ หลักสัปปุริสธรรมสอนให้มีธัมมัญญุตา รู้จักสิ่งที่กระทำ ให้มีอัตตัญญุตา รู้จักจุดมุ่งหมายของการกระทำ การเอาแบบอย่างจึงไม่ใช่สิ่งที่เสียหายในตัวมันเอง แต่ขึ้นอยู่กับวิธีเอาแบบอย่างว่ามีสติเพียงใด มีจุดหมายอย่างไร พระพรหมคุณาภรณ์จึงไม่คัดค้านในการเอาแบบอย่างตะวันตก แต่ให้กระทำด้วยความรู้เท่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทัน มีจุดมุ่งหมาย ซึ่งจะเห็นได้จากคำกล่าวของท่าน “จะตามก็ไม่เป็นไร ขอให้ตามด้วยความรู้ ตามให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต สังคม และประเทศชาติของตน” (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ช: 92) แต่การที่สังคมไทยตามแบบอย่างอารยธรรมตะวันตกนั้น พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่ามีข้อบกพร่องหลายประการ ซึ่งท่านได้สรุปไว้ 4 ข้อ คือ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ช)

1) บางอย่างเป็นการตามแต่เปลือก ไม่ได้นำเนื้อหาสาระมาด้วย

2) บางอย่างตามแต่ล้ำหน้า (ในทางที่ไม่ดี)

3) บางอย่างเป็นการตามโดยไม่ครบกระบวน

4) บางอย่างตามในทางที่ผิดจึงผิดไปด้วย

การตามแต่เปลือก

การตามแบบอย่างตะวันตกโดยผิวเผินแต่เปลือกภายนอกไม่ได้นำเอาเนื้อหาสาระมาด้วย พระพรหมคุณาภรณ์ได้ชี้ให้เห็นโดยอ้างถึงงานของ Norman Jacobs ที่ชื่อว่า Modernization without Development ซึ่ง Jacobs ได้ทำการวิจัยการพัฒนาของประเทศไทย แล้วสรุปว่าการที่ประเทศไทยพยายามสร้างความทันสมัยเลียนแบบตะวันตก แม้จะมีความเจริญรุ่งเรืองภายนอกหรือทางวัตถุ แต่ในเนื้อหาแล้วไม่มีการพัฒนาเลย (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ช: 93)

อีกประเด็นหนึ่งที่พระพรหมคุณาภรณ์ชี้ให้เห็น คือการนำเอาระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเข้ามาใช้ ซึ่งท่านก็ยอมรับว่าเป็นระบอบที่ใช้ได้ดีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน แต่ประชาธิปไตยที่สังคมไทยเลียนแบบตะวันตกมา จนกระทั่งบัดนี้ยังไม่เป็นประชาธิปไตย สาเหตุที่สำคัญคือความไม่เข้าใจในเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ตัวอย่างหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความไม่เข้าใจในเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย คือ การใช้เสรีภาพของคนไทย พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าพฤติกรรมการใช้เสรีภาพของคนไทยโดยทั่วไปจะเป็นไปในลักษณะที่ว่า ทำอะไรตามใจตนเอง ขาดความรับผิดชอบ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 7) ลักษณะเช่นนี้ทำให้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประชาธิปไตยไม่พัฒนาเพราะเสรีภาพเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย เมื่อใช้ผิดก็ไม่สามารถสร้างสร้างประชาธิปไตยได้ เสรีภาพในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ถูกต้องนั้น จะต้องควบคู่ไปกับความรับผิดชอบในการปกครองตนเองเสมอ คือการรู้จักควบคุมตนเองให้ทำในสิ่งที่ควรทำและให้งดเว้นในสิ่งที่ไม่ควรจะทำ ประชาธิปไตยนั้นกล่าวอีกอย่างหนึ่งเป็นการปกครองของคนที่ปกครองตนเองได้ หรือรู้จักใช้เสรีภาพในทางที่ถูกต้องคือใช้เสรีภาพในการทำให้ชีวิตดีขึ้น และใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ในการทำให้ชีวิตของตนเจริญงอกงามและเกื้อกูลต่อสังคม (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 8)

ตามแต่ล้ำหน้า

บางอย่างที่สังคมไทยตามแบบอย่างตะวันตก แล้วก็ล้ำหน้าตะวันตกไป เช่น กิจการบันเทิงต่างๆ เป็นต้นว่า บาร์ ไนต์คลับ อาบอบนวด ปรากฏว่าสิ่งเหล่านี้สังคมไทยดำเนินการได้ดีล้ำหน้าตะวันตกจนกระทั่งสิ่งเหล่านี้มีกันทั่วไปในประเทศ แทบจะกลายเป็นสัญลักษณ์เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวต่างชาติ เห็นได้จากการตีแผ่ในหนังสือต่างๆ ที่ปรากฏเป็นข่าวดังอยู่บ่อยๆ

ตามแต่ไม่ครบกระบวน

การตามแต่ไม่ครบกระบวน เช่น ความเจริญในตะวันตกนั้นเกิดจากการเป็นผู้ผลิตเองในเบื้องต้น แล้วจึงส่งมาสู่การบริโภค การผลิตเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความเจริญ แต่สังคมไทยที่ไปตามอย่างตะวันตกนั้น ปรากฏว่าเอามาเฉพาะในส่วนการบริโภค ไม่ตามในส่วนของการผลิตด้วยกระบวนการสร้างความเจริญในสังคมไทยจึงไม่ครบ ดังนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นคือค่านิยมในการบริโภคโดยไม่มีค่านิยมในการผลิต จึงเป็นเหตุหนึ่งที่สำคัญในการทำให้สังคมเกิดปัญหาต่างๆ

ตามในทางที่ผิด

ในบรรดากระบวนการตามแบบอย่างตะวันตก การตามในข้อสุดท้ายคือตามแบบอย่างที่ผิดพลาดของเขาถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด มีตัวอย่างมากมายที่แสดงให้เห็นถึงการเลียนแบบในสิ่งที่ผิด แต่ที่สำคัญมากและเป็นต้นเหตุของปัญหาจริงๆ ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์คือการรับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เอาแนวความคิดการพัฒนาแบบอุตสาหกรรมเป็นพื้นฐานในการพัฒนาด้วยความหลง ตื่นใจ ชื่นชม ว่าเป็นแนวทางที่นำความเจริญและการพัฒนามาสู่ประเทศ การพัฒนาแบบสังคมอุตสาหกรรมทำให้สังคมเจริญเติบโต ชีวิตได้รับความสะดวกสบายมากขึ้น เป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์อย่างมากมายก็จริง แต่ในระยะยาวแล้วการพัฒนาแบบอุตสาหกรรมจะนำพาไปสู่จุดจบในตัวมันเอง ปรากฏการณ์การเจริญเติบโตของสังคมอุตสาหกรรมจึงควบคู่ไปกับการเติบโตของปัญหาต่างๆ เพราะปรัชญาวัฒนธรรมอุตสาหกรรมคือ การเอาชนะความขาดแคลน (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ช:28) จุดตั้งของการพัฒนาจึงอยู่ที่วัตถุเพื่อสร้างเสริมสิ่งที่ขาดแคลนโดยไม่ใส่ใจคุณค่าด้านจิตใจ ดังนั้นยิ่งพัฒนามนุษย์กลับยิ่งรู้สึกขาดแคลนเพราะความอยากอันไม่มีที่สิ้นสุด การพัฒนาเป็นไปเพื่อเสริมการมีอัตตา คือ กิเลสตัณหา ไม่ใช่เพื่อการละอัตตา คือสร้างความสว่าง ความหลุดพ้นให้แก่จิตใจ ธรรมชาติถูกมองเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ มนุษย์คือนายธรรมชาติ การพัฒนาจึงขาดความสมดุลไม่สอดคล้องกับธรรมชาติ แม้วิทยาการต่างๆ จะก้าวหน้าและมีสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่มนุษย์มากมาย แต่มนุษย์กลับมีปัญหาหนัก ทั้งชีวิต สังคม และธรรมชาติแวดล้อม (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ง:147-166)

นอกจากนี้สิ่งที่มาควบคู่กับสังคมแบบอุตสาหกรรมคือ เศรษฐศาสตร์แบบอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี เนื่องจากอยู่ภายใต้บริบทความคิดแบบอุตสาหกรรม ทั้งเศรษฐศาสตร์และเทคโนโลยีจึงเป็นเสมือนสื่อที่มีประสิทธิภาพในการทำลายความประสานสมดุลสอดคล้องของชีวิตกับสังคมและธรรมชาติแวดล้อม (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ง:166-182)

นอกจากนี้แล้วสิ่งที่ควบคู่กับสังคมแบบอุตสาหกรรมที่เรายึดเอาเป็นแบบอย่างด้วย คือ เศรษฐศาสตร์แบบอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีก็เป็นความผิดพลาดที่เราไปตามในสิ่งที่ผิดพลาดของตะวันตกด้วย เพราะเศรษฐศาสตร์แบบอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีดังกล่าวไม่ได้เกื้อกูลให้เรามีชีวิตที่ดี ที่ประสานสอดคล้องกับสังคมและธรรมชาติแวดล้อมแต่อย่างใด ตรงกันข้ามมันกลับกลายเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพของสังคมแบบอุตสาหกรรมในการสร้างการพัฒนาแบบไม่สมดุลเพื่อตอบสนองต่อปรัชญาการเอาชนะความขาดแคลนด้านวัตถุ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ง) ดังรายละเอียดที่ชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดและโทษภัยของเศรษฐศาสตร์แบบอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ดังนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1. ข้อจำกัดของเศรษฐศาสตร์ปัจจุบัน

ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ กิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้นเป็นกิจกรรมที่ครองเวลาเป็นส่วนใหญ่ของชีวิตมนุษย์ ถ้าจะให้เศรษฐกิจมีคุณค่าอย่างแท้จริงในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ก็จะต้องให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นการผลิต การทำงาน การปฏิบัติ การแจกจ่าย เป็นกิจกรรมในการสร้างสรรค์คุณภาพชีวิตและพัฒนาศักยภาพที่ดีงาม มนุษย์สามารถทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่างเป็นกิจกรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ตลอดเวลา ซึ่งเป็นคุณค่าที่แท้จริงของเศรษฐศาสตร์ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ซ: 52)

แต่เศรษฐศาสตร์ในปัจจุบันไม่ได้เป็นเศรษฐศาสตร์ที่มีคุณค่าอย่าแท้จริงในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าเศรษฐศาสตร์ปัจจุบันหรือเศรษฐศาสตร์แห่งยุคอุตสาหกรรมมุ่งแต่แสวงหาด้านวัตถุ ยิ่งเศรษฐศาสตร์ขยายตัวและพัฒนาไปเท่าไรยิ่งก่อให้เกิดการเสียดุลแห่งธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายลงไปอย่างรวดเร็วและเกินกว่าความสามารถของธรรมชาติที่จะสร้างสิ่งทดแทนขึ้นมาได้ ระบบนิเวศน์เกิดความเสียหาย เกิดความไม่สมดุล ซึ่งล้วนแต่ทำให้เกิดผลร้ายแก่มนุษย์ นอกจากนี้เศรษฐศาสตร์ในยุคอุตสาหกรรมยังทำลายระบบคุณธรรมจริยธรรมของสังคม ยิ่งพัฒนาไปเท่าไรความละโมบความเห็นแก่ตัวของผู้คนในสังคมยิ่งเพิ่มมากขึ้น ความเป็นอิสระแห่งชีวิตยิ่งลดน้อยลงไป โดยสรุปพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า ข้อจำกัดของเศรษฐศาสตร์แห่งยุคอุตสาหกรรมที่เป็นตัวนำไปสู่ความล้มเหลวในการแก้ปัญหาของมนุษย์มี 4 ประการใหญ่ๆ คือ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ซ: 7-23)

1) การแยกตัวโดดเดี่ยวเป็นความชำนาญเฉพาะด้าน

พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า เศรษฐศาสตร์ในยุคปัจจุบันมีลักษณะของความเจริญในทางวิชาการแบบยุคอุตสาหกรรมที่ว่าเป็นความชำนาญเฉพาะทาง มีความชำนาญพิเศษในเฉพาะด้านของตน (Specialization) เพราะฉะนั้นในการพิจารณากิจกรรมของมนุษย์ เศรษฐศาสตร์จึงได้พยายามตัดนัยหรือแง่ของความหมายอื่นๆที่ไม่ใช่เรื่องทางเศรษฐกิจออกไปเสีย เมื่อพิจารณาเรื่องกิจกรรมการดำเนินชีวิตอะไรก็ตามของมนุษย์ ก็จะพิจารณาในแง่เดียว คือแง่ที่เกี่ยวกับวิชาการของตนเท่านั้น จึงไม่สอดคล้องกับความจริงของสิ่งทั้งหลายที่ยังอาศัยซึ่งกันและกัน ปัญหาต่างๆก็ต้อง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

โยงกันไปหมด เมื่อปัญหาต่างๆประกอบด้วยเหตุปัจจัยที่โยงซึ่งกันและกัน การจะคิดเฉพาะด้านของตนก็จะติดตันและแก้ปัญหาไม่ได้ ในที่สุดปัญหาก็ยิ่งแพร่ขยายออกไป ดังปรากฏในสภาพปัจจุบันที่ศาสตร์ต่างๆ วิทยาการต่างๆ ไม่สามารที่จะแก้ปัญหาของโลกโดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์เองก็ไม่สามารถจะแก้ปัญหาเศรษฐกิจให้ลุล่วงไปได้

อย่างไรก็ตามพระพรหมคุณาภรณ์ก็ยอมรับว่าความชำนาญพิเศษในวิทยาการเฉพาะแง่ใดแง่หนึ่งเป็นสิ่งที่มีประโยชน์มากเช่นกัน ตราบเท่าที่ยังไม่ลืมความมุ่งหมายเดิม คือ การที่มีกิจกรรมหรือวิทยาการพิเศษต่างๆขึ้นมานั้นก็เพื่อเป็นส่วนร่วมกันในการที่จะแก้ปัญหาของมนุษย์ ถ้าหากว่ามีการกำหนดขอบเขตของตัวเองให้ดี ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง และกำหนดจุดที่ประสานกับวิทยาการสาขาอื่นๆให้ดีแล้ว ก็จะเป็นการร่วมกันทำงานในการแก้ปัญหาของมนุษย์ให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ทางปฏิบัติที่ถูกต้องก็คือ ต้องไม่ลืมหลักการที่ว่าจะต้องร่วมกับองค์ประกอบหรือวิทยาการอื่นๆ ในการแก้ปัญหาชีวิตและสังคมของมนุษย์ ไม่หลงไปว่าศาสตร์ของตนเพียงลำพังจะแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ทั้งหมด หรือแม้กระทั่งมองกิจกรรมทุกอย่างในแง่ว่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างเดียว แม้ว่ากิจกรรมทุกอย่างจะเป็นกิจกรรมที่มีแง่ความหมายหรือมีนัยทางเศรษฐกิจอยู่ด้วย แต่ในกิจกรรมเดียวกันนั้นก็มีนัยความหมายในแง่ของวิทยาการอื่นๆ อยู่ด้วยเช่นกัน

2) มองข้ามคุณค่าด้านจริยธรรมทั้งที่ไม่สามารถตัดขาดจากจริยธรรมได้

พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า จริยธรรมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ จริยธรรมมีความสัมพันธ์และสำคัญมากต่อเรื่องเศรษฐศาสตร์ สถานภาพทางจริยธรรมย่อมมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจทั้งทางตรงและทางอ้อม ตัวอย่างเช่น ระบบการค้าเสรีที่แท้จริงสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี และส่งผลให้เกิดประโยชน์กระจายไปในกลุ่มคนต่างๆ มีจริยธรรมก็ต่อเมื่อพ่อค้าไม่เห็นแก่ตัว ไม่โลภมากจนเกินประมาณ หากพ่อค้าเห็นแก่ตัวมาก ก็จะทำให้ระบบการค้าแบบเสรีขาดความเป็นเสรีไป เกิดการผูกขาด อีกประการหนึ่ง หากในสังคมมีโจรผู้ร้ายมาก ไม่มีความปลอดภัยในด้านชีวิตและทรัพย์สิน สภาพเช่นนี้ก็จะต้องกระทบกระเทือนต่ออุตสาหกรรมหรือการดำเนินธุรกิจ เช่น อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวก็จะได้รับผลกระทบ นอกจากนี้จริยธรรมยังมีผลโดยตรงต่อการผลิต คือ ในการผลิตที่เป็นหัวใจของอุตสาหกรรม เรื่องอุปนิสัยคุณธรรมต่างๆ เช่น ความขยัน ความซื่อสัตย์ ความรักงาน ความตรงต่อเวลา เป็นต้น ย่อมมีผลต่อคุณภาพของ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผลผลิตและมีผลต่อการเพิ่มผลผลิตเป็นอย่างมาก ถ้าคนงานมีความรักงาน มีความซื่อสัตย์ ขยันหมั่นเพียรก็จะทำให้การผลิตได้ผลดี แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้ามีความคดโกงทุจริต ในใจมีความรู้สึกเบื่อหน่าย แตกแยกท้อถอย ก็จะมีผลลบต่อคุณภาพของผลผลิตและการเพิ่มผลผลิตนั้นด้วย ผลกระทบที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ เรื่องค่านิยม เศรษฐศาสตร์ปัจจุบันทำให้เกิดค่านิยมชอบความฟุ้งเฟ้อโก้หรู ชอบอวด โดยมีการโฆษณาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการก่อให้เกิดค่านิยมดังกล่าว คนในสังคมนิยมซื้อหาสินค้าที่ดูมีความโอ่อ่าหรูหรามากกว่าสินค้าที่มีคุณภาพดีอย่างเดียว พฤติกรรมเช่นนี้มีผลกระทบอย่างมากในการพัฒนาประเทศ มีผลถึงค่านิยมของความเป็นชาตินิยม คือเป็นประเทศที่มีชาตินิยมอ่อน เมื่อประเทศมีชาตินิยมอ่อน และยิ่งประชาชนมีค่านิยมในทางชอบฟุ้งเฟ้อหรูหราด้วย แม้สินค้าของประเทศจะมีคุณภาพเท่ากับของต่างประเทศ แต่คนในสังคมจะนิยมซื้อของที่ผลิตจากต่างประเทศ ยิ่งหากคุณภาพสินค้าภายในประเทศไม่ทัดเทียมสินค้าภายนอกประเทศแม้จะเล็กน้อย ยิ่งเป็นการยากที่สินค้าภายในประเทศจะได้รับการสนับสนุน เศรษฐกิจของประเทศจึงมักจะต้องพึ่งพาจากภายนอกประเทศ การบริโภคจะเบนไปที่การตอบสนองความต้องการเพียงอย่างเดียว โดยไม่พิจารณาถึงคุณภาพของความต้องการ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีการเกษตรกรรมเป็นหลักมาแต่เดิม แต่ปัจจุบันกลับมุ่งพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าด้วยอุตสาหกรรม โดยละเลยความสำคัญของเกษตรกรรมซึ่งเป็นความอยู่รอดของคนส่วนใหญ่ การพัฒนาจึงไม่ได้มีลักษณะควบคู่กันไประหว่างเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรม แต่กลับสุดโต่งไปทางอุตสาหกรรม ความรีบเร่งและความไม่สมดุลในการพัฒนาความเจริญเติบโตที่ได้จึงควบคู่ไปกับปัญหามากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการกระจายรายได้ ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท ปัญหาการว่างงาน ปัญหาอาชญากรรม ถ้าสรุปปัญหาในการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาในรูปคำถามที่ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยไม่ค่อยได้ผลดี ปัญหาอยู่ที่อะไร อยู่ที่ขาดทุนหรือขาดธรรม ก็จะพบว่าการขาดธรรมก็เป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจไม่ค่อยได้ผลดีมากนักในการพัฒนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าจริยธรรมมีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาทางเศรษฐกิจมาก ในเมื่อจริยธรรมมีความสำคัญมากแต่กลับถูกละเลย ไม่นำเอาจริยธรรมมาใช้เป็นตัวแปรในการคิดพิจารณาปัญหาทางเศรษฐกิจ ก็ทำให้เกิดความติดขัดในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3) อยากจะเป็นวิทยาศาสตร์ทั้งที่ไม่อาจเป็นได้

เศรษฐศาสตร์นั้นกล่าวกันว่า เป็นสังคมศาสตร์ที่เป็นวิทยาศาสตร์มากที่สุด และเศรษฐศาสตร์ก็มีความภูมิใจในเรื่องนี้ว่าตนเป็นวิทยาการที่เป็นวิทยาศาสตร์มากที่สุด เอาแต่สิ่งที่วัดได้ คำนวณได้ จนกระทั่งมีผู้กล่าวว่าเศรษฐศาสตร์นี้เป็นศาสตร์แห่งตัวเลข มีแต่สมการล้วนๆ ในการพยายามที่จะเป็นวิทยาศาสตร์นี้ เศรษฐศาสตร์ก็เลยพยายามตัดเรื่องคุณค่าที่เป็นนามธรรมออกไปให้หมดเพราะคำนวณไม่ได้ จะทำตนเองให้เป็น Value-free คือเป็นศาสตร์ที่เป็นอิสระหรือปราศจากคุณค่า แต่ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์แล้วเศรษฐศาสตร์เป็นสังคมศาสตร์ที่ขึ้นต่อ Value มากที่สุด เป็น Value-dependent มากที่สุดในบรรดาสังคมศาสตร์ทั้งหลาย จึงยากที่จะเป็นวิทยาศาสตร์ เพราะจุดเริ่มต้นของเศรษฐศาสตร์นั้นอยู่ที่ความต้องการของคน ความต้องการของคนนี้เป็นคุณค่าที่อยู่ในจิตใจ แล้วในเวลาเดียวกันจุดหมายของเศรษฐศาสตร์ก็เพื่อสนองความต้องการให้เกิดความพอใจ ความพอใจนี้ก็เป็นคุณค่าอยู่ในจิตใจ นอกจากนั้นการตัดสินใจอะไรในทางเศรษฐศาสตร์ก็ต้องอาศัยคุณค่าต่างๆเป็นอันมาก ฉะนั้นการที่เศรษฐศาสตร์จะเป็น Value-free หรือเป็นอิสระจากคุณค่านั้นจึงเป็นไปไม่ได้ เศรษฐศาสตร์จึงไม่สามารถเป็นวิทยาศาสตร์ได้แท้จริง นอกจากนี้ข้อสำคัญการเป็นวิทยาศาสตร์นั้นก็ไม่ใช่เรื่องที่ดี เพราะว่าวิทยาศาสตร์ไม่สามารถแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ทุกอย่าง วิทยาศาสตร์นั้นมีข้อจำกัดมากในการแก้ปัญหาของมนุษย์ วิทยาศาสตร์แสดงความจริงไว้ในแง่หนึ่ง ด้านหนึ่ง โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับวัตถุเป็นสำคัญ ถ้าหากว่าเศรษฐศาสตร์จะเป็นวิทยาศาสตร์แล้วก็จะพ่วงตัวเข้าไปอยู่ในแนวเดียวกับวิทยาศาสตร์ คือสามารถแก้ปัญหาของมนุษย์ได้เพียงในวงจำกัด ความพยายามทำให้เศรษฐศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์จึงไม่ใช่แนวทางช่วยไขปัญหาของมนุษย์ได้ดีขึ้นและไม่ใช่แนวทางที่ถูกต้อง ที่จริงความคิดที่ว่าเศรษฐศาสตร์ไม่อาจเป็นวิทยาศาสตร์ได้นี้ก็มีผู้กล่าวถึงกันมาก ดังนั้นความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์จึงไม่ใช่ความคิดดั้งเดิม แต่เป็นการมองเช่นเดียวกับนักคิดก่อนหน้าที่คัดค้านความคิดที่อยากจะเป็นวิทยาศาสตร์ของเศรษฐศาสตร์ แต่สิ่งที่สำคัญคือพระพรหมคุณาภรณ์ชี้ให้เห็นว่าแม้แต่วิทยาศาสตร์เองก็ยังไม่ใช่ศาสตร์ที่สมบูรณ์ ยังมีความบกพร่องในตัวมันเอง ดังนั้นการเอาอย่างวิทยาศาสตร์ก็ยังไม่ใช่ทางออกที่ดี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

4) ขาดความชัดเจนเกี่ยวกับความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์

การพัฒนาประเทศไม่ว่าจะใช้วิธีใดก็ตาม มนุษย์เองย่อมเป็นแกนนำที่สำคัญ การพัฒนาจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวก็ย่อมขึ้นอยู่กับความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ ดังคำกล่าวของพระพรหมคุณาภรณ์

> . . .ในศาสตร์วิทยาการทุกแขนง เราจะต้องเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์เป็นฐานก่อน ถ้าเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ผิดพลาดแล้ว วิทยาการนั้นก็จะไม่สามารถเข้าถึงความจริงโดยสมบูรณ์ และจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาของมนุษย์ได้. . . (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ซ: 23)

พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าเศรษฐศาสตร์ทั่วไป หรือเศรษฐศาสตร์แห่งยุคอุตสาหกรรมยังไม่เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์เพียงพอ ข้อบกพร่องที่สำคัญคือ การที่เศรษฐศาสตร์ทั่วไปมองไปที่เพียงความต้องการของมนุษย์เพียงด้านเดียว โดยไม่คำนึงถึงคุณภาพของความต้องการด้วย เศรษฐศาสตร์ทั่วไปจึงพยายามที่จะตอบสนองความต้องการด้านวัตถุของมนุษย์ให้มากที่สุด แต่ความต้องการของมนุษย์ต่อวัตถุนั้นไม่มีที่สิ้นสุด ถ้าเศรษฐศาสตร์ต้องการเพียงตอบสนองด้านวัตถุเพื่อให้เกิดความพอใจแล้ว ก็มองได้ไม่ยากถึงทางตันของการแก้ไขปัญหา เศรษฐศาสตร์ทั่วไปกระตุ้นให้มนุษย์มีความฟุ้งเฟ้อ ความทะยานอยาก ต้องการเสพปรนเปรอตนด้วยวัตถุจนมองข้ามคุณค่าความสำคัญด้านจริยธรรมไป ขาดความยับยั้งชั่งใจในการให้ได้มาซึ่งวัตถุตอบสนองความพอใจของตน จึงเป็นปรากฏการณ์ที่นับวันยิ่งมีแนวโน้มสูงขึ้น

2. ภัยจากเทคโนโลยี

ปัจจุบันวิทยาการและอุปกรณ์ที่เรียกว่าเทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ชีวิตของคนเราในปัจจุบันผูกพันอยู่กับเทคโนโลยีถึงขั้นที่แทบจะเรียกได้ว่ามีเทคโนโลยีเป็นที่พึ่งอาศัย ซึ่งเทคโนโลยีกล่าวง่ายๆคือ การนำเอาความรู้ในวิทยาศาสตร์มาใช้สร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้สำหรับผ่อนแรง ทุ่นแรง ทำงานแทนคน ตลอดจนอำนวยความสุขความสะดวกสบายต่างๆ มนุษย์สร้างหรือพัฒนาเทคโนโลยีขึ้นมาก็เพื่อนำมาใช้งานและใช้ในการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แก้ปัญหา กำจัดสิ่งกีดขวางขัดข้องของชีวิต สามารถแสวงหาความสุขและความสะดวกสบาย มีชีวิตที่ดี ปราศจากทุกข์และความจำกัดบีบคั้นต่างๆ ตามความเข้าใจของมนุษย์ สิ่งที่จำกัดบีบคั้นมนุษย์ก็คือธรรมชาติที่แวดล้อมตัวมนุษย์อยู่นั่นเอง มนุษย์แต่เดิมต้องดำรงชีวิตอยู่ภายในขอบเขตจำกัดของธรรมชาติ ถูกบีบคั้นด้วยภัยธรรมชาติ ตลอดจนโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ มนุษย์เชื่อว่าถ้าตนสามารถเอาชนะธรรมชาติ สามารถบังคับควบคุมธรรมชาติได้แล้ว มนุษย์ก็จะเป็นอิสระ แก้ปัญหาในการดำรงชีวิตได้ ทำอะไรได้ตามความปรารถนา มีชีวิตที่สุขสมบูรณ์แล้วมนุษย์ก็สามารถกลับตัวขึ้นเป็นนายควบคุมธรรมชาติแวดล้อมให้เป็นไปตามความปรารถนาได้แทบทุกอย่างโดยอาศัยเทคโนโลยี มนุษย์ในยุคเทคโนโลยีมีความเป็นอยู่อย่างสะดวกสบายไม่ว่าจะเป็นในด้านการคมนาคม การติดต่อสื่อสาร การบันเทิง เครื่องมือเครื่องใช้ โภชนาการ ตลอดจนเวชภัณฑ์ต่างๆ มนุษย์สามารถทำสิ่งที่นับว่าเป็นสิ่งอัศจรรย์ได้มากมาย

ขณะที่มนุษย์ได้รับความสะดวกสบายมากขึ้นจากความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างสรรค์พัฒนา มนุษย์ก็ได้เผชิญกับภยันตรายที่ไม่เคยนึกถึง ซึ่งร้ายแรงมากถึงขนาดที่อาจทำลายล้างมนุษยชาติให้สูญสิ้น ภาพของอนาคตที่เต็มไปด้วยความสุขความรุ่งเรืองพรั่งพร้อมของมนุษย์เริ่มถูกแทนที่ด้วยความกังวลใจเมื่อนึกถึงภยันตรายที่ตามมาพร้อมกับความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยี อันตรายที่เกิดขึ้นเพราะเทคโนโลยีมีทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เฉพาะที่เป็นเหตุโดยตรงก็มีหลายอย่าง ที่สำคัญที่สุดก็คือการผลาญทรัพยากรธรรมชาติและทำให้สิ่งแวดล้อมเน่าเสียเป็นพิษ เทคโนโลยีเจริญขึ้นเท่าไร ทรัพยากรก็ถูกนำมาใช้มากมายในเวลาที่รวดเร็วมากขึ้นเท่านั้น และทรัพยากรสำคัญๆที่ใช้ในทางเทคโนโลยีมักเป็นทรัพยากรประเภทที่สร้างทดแทนขึ้นใหม่ไม่ได้และไม่มีเพิ่มขึ้น มีแต่จะหมดไป ทรัพยากรที่ใช้เป็นพลังงานในสมัยปัจจุบันธรรมชาติต้องค่อยๆสร้างสมมาเป็นเวลานานหลายล้านปี แต่มนุษย์ยุคเทคโนโลยีใช้หมดสิ้นภายในเวลาประมาณ 200 ปี นอกจากนี้ผลจากการใช้เทคโนโลยีได้ทำลายสภาพแวดล้อมอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นอากาศเสีย น้ำเสีย ดินเสีย ซึ่งล้วนแต่เป็นอันตรายต่อมนุษย์ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการใช้เทคโนโลยีสร้างเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับเบียดเบียนทำลายมนุษย์กันเอง เทคโนโลยีเจริญขึ้นเท่าไร เครื่องมือเครื่องใช้ฆ่าฟันทำลายกันก็เจริญขึ้นเท่านั้น เมื่อมนุษย์รู้จักพลังงานปรมาณู พลังงานนิวเคลียร์ ก็ผลิตลูกระเบิดปรมาณู ลูกระเบิดนิวเคลียร์ ขึ้นมาสำหรับทำลายกันให้มากมายร้ายแรงยิ่งขึ้น เลยทำให้อยู่ด้วยกันด้วยความหวาดระแวง เพิ่มความทุกข์ของมนุษย์ให้เพิ่มขึ้นอีก ทั้งยังต้องระแวดระวังภัยที่อาจเกิดจากการใช้พลังงานนิวเคลียร์ในโรงงานต่างๆ ซึ่งสามารถส่งผลเป็นอันตรายต่อมนุษย์ได้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มากมาย เช่น กรณีโรงงานพลังนิวเคลียร์ที่เชอร์โนบิลในรัสเซียได้เกิดระเบิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2529 หรือกรณีแผ่นดินไหว เกิดคลื่นสึนามิ และทำให้นิวเคลียร์รั่วไหลเป็นอันตรายในประเทศญี่ปุ่นเมื่อเร็วๆ นี้

นอกจากนั้นมนุษย์จะต้องเผชิญกับอันตรายที่เกิดจากตัวเทคโนโลยีเองและผลกระทบอย่างรุนแรงในการใช้เทคโนโลยีนั้นโดยตรง มนุษย์ยังต้องประสบปัญหากับการถูกเอารัดเอาเปรียบโดยผ่านทางเทคโนโลยี ในประเทศที่กำลังพัฒนารวมทั้งประเทศไทยด้วย นอกจากจะเป็นผู้ซื้อที่ต้องเสียเปรียบผู้ผลิต (ประเทศพัฒนาแล้ว) ในแง่ถูกตั้งราคาหากำไร และในแง่เป็นผู้ที่มีใช้ทีหลังตามไม่ทันเรื่อยไปแล้วยังต้องบริโภคเทคโนโลยีในราคาที่แพงยิ่งกว่าประเทศพัฒนาหลายเท่านัก แพงกว่าโดยราคาซื้อขายในตลาดตามที่กำหนดกันไว้ชั้นหนึ่งแล้ว ยังแพงโดยมูลค่าแฝงอีกหลายชั้น คือ ทั้งรายได้ก็ต่ำ ค่าเงินก็ถูกแล้วยังต้องจ่ายเงินเพื่อซื้อของแพง ซึ่งไม่เฉพาะเทคโนโลยีประเภทความสะดวกสบายหรือสินค้าที่ฟุ่มเฟือยเท่านั้นที่คนไทยและคนในประเทศที่กำลังพัฒนาต้องเสียเปรียบ แม้แต่เทคโนโลยีที่เป็นเครื่องมือพัฒนาศักยภาพของตัวคน เช่น อุปกรณ์การศึกษา และเครื่องมือทำงานต่างๆ ก็เสียเปรียบอย่างมากเช่นกัน ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีได้เข้ามาประสานกันเป็นอย่างดีกับระบบเศรษฐกิจถือผลประโยชน์เป็นใหญ่ การพัฒนาและการใช้เทคโนโลยีจึงถูกกำหนดโดยระบบผลประโยชน์ทั้งหมด และเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการผลประโยชน์เท่านั้น ประเทศพัฒนาเอาเปรียบประเทศด้อยพัฒนา และแม้แต่ในสังคมเดียวกัน การใช้เทคโนโลยีมักถูกใช้ไปในการเอารัดเอาเปรียบผู้ที่ด้อยโอกาสกว่า ไม่ได้เป็นไปในลักษณะเสริมสร้างพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ร่วมสังคมเดียวกัน (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2530: 20-35) ซึ่งปัญหาจากเทคโนโลยีดังกล่าวข้างต้นนั้น พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าเกิดขึ้นตามหลักสำคัญ 6 อย่าง คือ

1) เรื่องคุณค่าเทียม นั่นคือเทคโนโลยีที่ใช้ในลักษณะที่กล่าวมาเป็นเครื่องปรุงแต่งปลุกเร้าความต้องการให้เกิดความสุขอย่างรุนแรง เป็นไปในด้านการตอบสนองความต้องการคุณค่าเทียม ซึ่งไม่ว่าจะตอบสนองมากเท่าไรก็ไม่อาจทำให้เพียงพอได้

2) ปัญหาจากการเสียสมดุลหรือเกินพอดี คือเมื่อเทคโนโลยีมาปลุกเร้าอารมณ์ความรู้สึกทำให้เกิดความต้องการอย่างรุนแรง มนุษย์จึงใช้ทรัพยากรธรรมชาติไปโดยไม่มีการยับยั้ง จึงเกิดการเสียสมดุลในระบบนิเวศน์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3) มิจฉาทิฐิ คือความไม่เข้าใจตามความเป็นจริง ไม่มองสิ่งทั้งหลายตามสภาพของมัน วางใจไม่ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลายและต่อชีวิตของตนเอง เทคโนโลยีเป็นเพียงสิ่งที่มาช่วยเสริมชีวิต ไม่ใช่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เมื่อวางท่าทีผิดโทษจึงเกิดขึ้น และความหลงผิดที่ร้ายแรงก็คือความคิดว่า ความสำเร็จ ความพรั่งพร้อม ความสุขของมนุษย์จะเกิดขึ้นได้ด้วยการเอาชนะธรรมชาติ มองธรรมชาติด้วยท่าทีเป็นศัตรูแล้วนำไปสู่การเบียดเบียนทำลายธรรมชาติ

4) ขาดการฝึกฝนพัฒนาตนให้มีความเข้มแข็งมีภูมิต้านทานความทุกข์ ยิ่งในสังคมแบบเทคโนโลยี ยิ่งมีความจำเป็นที่มนุษย์จะต้องฝึกฝนตนเองให้มีสติ ความยับยั้งชั่งใจ ความหนักแน่นอดทน และภูมิต้านทานต่อความทุกข์มากยิ่งขึ้น

5) ปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของคนที่สัมพันธ์โดยตรงกับการใช้เทคโนโลยี ซึ่งทำให้เกิดความผิดพลาดก่ออุบัติเหตุร้ายแรงเสมอ คือการขาดสติและความรอบคอบ ขาดความเอาใจใส่รับผิดชอบและมีความประมาท ยิ่งเทคโนโลยีที่ปรนเปรอให้ความสะดวกมากขึ้น เจริญมากขึ้น คนยิ่งมีแนวโน้มที่จะขาดสติและความรับผิดชอบ เผอเรอ ประมาทมากยิ่งขึ้น

6) ปัญหาที่ลึกลงไปซึ่งถือได้ว่าเป็นรากเหง้าของปัญหาอื่นๆ คือการไม่ได้พัฒนาตัวตนของมนุษย์เองให้มีความเป็นมนุษย์มากขึ้นควบคู่ไปกับการพัฒนาเทคโนโลยี ในเมื่อความเห็นแก่ตัว ความต้องการอำนาจ ปรารถนาความยิ่งใหญ่ครอบงำผู้อื่น ความคิดเบียดเบียนทำลายกัน และความลุ่มหลงมัวเมายังแน่นอยู่ในจิตใจไม่ได้รับการขัดเกลา พร้อมกันนั้นความเมตตากรุณา ความเอาใจใส่ผู้อื่น ปัญญาที่แท้จริงและจิตใจที่เป็นอิสระไม่ได้รับการพัฒนาขึ้นแทนที่ วิสัยแห่งอินทรีย์ที่ขยายออกไปก็ยิ่งกลายเป็นช่องทางให้มนุษย์ใช้ตอบสนองโลภะ โทสะ โมหะ และตัณหา มานะ ทิฐิของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น สังคมมนุษย์จึงประสบกับความเดือดร้อนวุ่นวายมากขึ้น

มีข้อสังเกตว่า การมองปัญหาสังคมการเมืองไทยโดยสรุปว่าสาเหตุสำคัญประการหนึ่งเกิดจากการเลียนแบบอย่างตะวันตกตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์นั้น ไม่ใช่ความคิดที่เป็นต้นแบบทีเดียว เพราะว่ากระแสความคิดเช่นนี้ได้มีอยู่เป็นเวลานานจนกระทั่งปัจจุบัน แต่ที่สำคัญและถือว่าแตกต่างจากกระแสความคิดที่มีอยู่คือ พระพรหมคุณาภรณ์ได้ชี้ให้เห็นถึงวิธีการเลียนแบบและปัญหาที่เกิดจากวิธีการเลียนแบบนั้นๆอย่างชัดเจน โดยมองไปถึงรากเหง้าของปัญหา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เช่น การตามแต่เปลือกไม่เอาเนื้อหาสาระมาด้วย ตัวอย่างที่ท่านชี้ให้เห็นคือการใช้เสรีภาพแบบขาดความรับผิดชอบของคนไทย หรือการตามในสิ่งที่ผิด คือ ใช้ระบบเศรษฐศาสตร์ อุตสาหกรรมที่มุ่งตอบสนองความต้องการเพียงด้านวัตถุ และเทคโนโลยีที่มุ่งเผาผลาญธรรมชาติและการเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน โดยตกอยู่ภายใต้การผลักดันและครอบงำของกระแสการพัฒนาแบบอุตสาหกรรมตะวันตก

2. การก้าวข้ามขั้นตอนของสังคมไทย

การก้าวข้ามขั้นตอนของสังคมไทยก็คล้ายๆกับการตามไม่ครบกระบวนที่กล่าวในหัวข้อที่ว่าด้วยการตามแบบอย่างตะวันตก แต่นั่นเป็นการชี้ให้เห็นถึงลักษณะการตามซึ่งมีลักษณะแคบกว่า คือจะใช้กับการตามหรือเลียนแบบเรื่องใดก็ได้ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิธีการเป็นสำคัญ ส่วนเรื่องการก้าวข้ามขั้นตอนของสังคมไทยเป็นการมองในระดับที่กว้างคือระดับสังคมทั้งหมด ซึ่งจะเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม วิวัฒนาการและการปรับตัวของสังคมเป็นสำคัญ การพัฒนาสังคมไทยก้าวข้ามขั้นตอนอย่างไร จำเป็นที่จะต้องหันไปมองการพัฒนาสังคมตะวันตกเริ่มแรก ซึ่งกล่าวโดยสรุปคือสังคมตะวันตกในอดีตต่อสู้กับความขาดแคลน เพื่อให้เกิดความพรั่งพร้อมขึ้นในสภาพชีวิตที่กำลังก่อร่างสร้างตัว เป็นการมุ่งเอาชนะความขาดแคลน สังคมตะวันตกเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมโดยมีวัฒนธรรมอุตสาหกรรม (Industrial Culture) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างสังคมตะวันตกให้เกิดความพรั่งพร้อมในปัจจุบัน วัฒนธรรมอุตสาหกรรมของตะวันตกนั้นมีจริยธรรมโปรเตสแตนท์เป็นแกนกลาง ซึ่งหลักจริยธรรมโปรเตสแตนท์คืองานและความสัมฤทธิ์ของงาน ผลของงานเป็นหลักและเป็นเป้าหมาย คนจึงต้องรู้จักบังคับควบคุมตนเองไม่ตามใจความอยาก ไม่แสวงหาความสุขฟุ่มเฟือย แต่ต้องตั้งใจทำงานให้มากที่สุดแล้วผลที่ได้จากการทำงานนั้นจะต้องรู้จักเก็บออมเอาไปใช้ลงทุนต่อไป พยายามไม่เอาไปใช้แสวงหาความสะดวกสบาย จนกระทั่งสังคมตะวันตกก้าวเข้ามาสู่สังคมบริโภค (Consumer Society) และเป็นสังคมที่ผ่านพ้นอุตสาหกรรมด้วย (Post-Industrial Society) (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ช: 26-28)

พระพรหมคุณาภรณ์ได้ให้ข้อสังเกตว่า ในเวลาที่สังคมตะวันตกสร้างอารยธรรมหรือพัฒนาขึ้นมา ความเจริญเกิดขึ้นในตัวสังคมตะวันตกเองด้วยการสร้างขึ้นมาเอง เมื่อสร้างขึ้นมาสำเร็จ แก้ปัญหาสำเร็จ ตะวันตกได้รับความสำเร็จพ้นความขาดแคลนเท่าที่ได้ทุ่มเทสร้างขึ้นมาด้วย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตนเอง และผลสำเร็จหรือความเจริญที่ต้องการนั้นตะวันตกยังไม่มีและไม่ได้เห็นในที่ใดมาก่อน แต่เกิดขึ้นจากความพยายามเอาชนะความขาดแคลนเฉพาะหน้า (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ช: 42) แต่ลักษณะของสังคมไทยแตกต่างจากลักษณะของสังคมตะวันตก พื้นฐานของสังคมไทยคือการเกษตรกรรม วัฒนธรรมเกษตรกรรมเป็นวัฒนธรรมหลักของประเทศนับแต่แรกเริ่ม ไม่ได้ถูกบีบคั้นจากความขาดแคลน แต่มีความอุดมสมบูรณ์และสะดวกสบาย ในการดำรงชีวิตของคนในสังคมต่างก็พึ่งพาอาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีต่อกัน แต่เมื่อเข้าสู่กระบวนการพัฒนาตามแบบอย่างตะวันตกคือถือหลักอุตสาหกรรมนำหน้า สังคมไทยจึงเริ่มประสบปัญหาเพราะรีบเร่งพัฒนาสุดโต่งไปข้างเดียวคืออุตสาหกรรม เกษตรกรรมไม่ได้รับการเอาใจใส่ต่อในฐานะวัฒนธรรมหลักในการพัฒนา (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529ข: 64-65) การพัฒนาแบบใหม่ได้ก่อให้เกิดความเจริญเติบโตเป็นหย่อมๆ แรงงานในท้องถิ่นชนบทมากมายได้ถูกดึงเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม เมืองต่างๆโดยเฉพาะเมืองหลวงได้พัฒนาขยายตัวอย่างรวดเร็ว แต่ชนบทไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ ความเจริญเติบโตที่เกิดขึ้นจึงเป็นเพียงเฉพาะตัวเมือง ความขาดแคลนจึงเกิดขึ้นเพราะขาดดุลยภาพในการพัฒนา วิถีชีวิตที่เร่งรีบและเห็นแก่ตัวของผู้คนได้กลายเป็นรูปแบบของชีวิตของคนในสังคมยุคพัฒนาอุตสาหกรรมจนกระทั่งปัจจุบัน ที่สำคัญคือ ค่านิยมที่ตามมากับการพัฒนาแนวใหม่คือค่านิยมแห่งการบริโภคไม่ใช่ค่านิยมแห่งการผลิต ซึ่งเป็นเพราะการสืบสาวไม่ถึงรากเดิมของการพัฒนาแบบตะวันตกโดยเฉพาะรูปแบบความเจริญที่เข้ามานั้น เมื่อไม่เข้าใจถึงที่มาความเจริญที่เกิดขึ้นในสังคมไทยจึงไม่ได้เกิดขึ้นมาจากเนื้อแท้ของการพัฒนา เพราะขาดฐานทางวัฒนธรรมอุตสาหกรรมรองรับ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531จ: 10) ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า การจะเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมได้ ต้องมีปัจจัยความพร้อมในด้านวิถีชีวิตและลักษณะจิตใจที่สำคัญ 2 ประการคือ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ง: 137)

1. คนต้องมีลักษณะจิตใจและค่านิยมแบบอุตสาหกรรม

2. ต้องมีความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์เป็นฐานที่มั่นคงรองรับด้วย

แต่สังคมไทยยังขาดปัจจัยดังกล่าวอีกมาก ดังนั้นความเจริญเติบโตที่ได้จึงเป็นความเจริญแบบต้องพึ่งพาตะวันตก ฉะนั้นปัญหาของสังคมไทยจึงไม่ได้เพียงแต่เกิดจากการพัฒนาที่ไม่มีฐาน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วัฒนธรรมรองรับ แต่ยังถูกเอารัดเอาเปรียบจากประเทศที่พัฒนาแล้วอีกด้วย (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531จ: 10)

ฉะนั้นการเป็นประเทศอุตสาหกรรมของสังคมไทยจึงไม่ใช่ทางที่สดใสไร้ปัญหา เพราะสำหรับสังคมไทยแล้วการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เป็นอยู่เกิดจากการพัฒนาที่ก้าวกระโดดมากกว่าจะเป็นความพร้อมในตัวเอง จึงเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างดุลแห่งความสัมพันธ์ คือไม่ถูกต่างชาติเอารัดเอาเปรียบ แต่เท่าที่ผ่านมาพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าประเทศไทยยังไม่มีความพร้อม ไม่ว่าจะเป็นฐานอุตสาหกรรม เทคโนโลยี เงินทุน หรือแม้แต่คุณภาพของคนก็ยังเป็นปัญหา มองไปในระดับสามัญทั่วไปคนไทยส่วนมากยังขาดความวิริยะอุตสาหะ ขาดการเก็บออม ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย เพราะถูกครอบงำโดยค่านิยมบริโภค มองไปที่ระดับผู้บริหารการคอร์รัปชั่นยังมีอยู่มาก คนดีแม้จะมีอยู่แต่ก็เป็นส่วนน้อย สภาพเช่นนี้เมื่อไปสัมพันธ์กับต่างชาติผลที่ออกมาจึงไม่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศนัก ถึงจะเป็นประโยชน์อยู่บ้างก็คงเป็นสภาพที่ทำให้เกิดความตื่นเต้นในระยะสั้น แต่นำไปสู่ความเสื่อมโทรมในระยะยาว (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531จ: 11-13)

พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า การเป็นประเทศอุตสาหกรรมจะเป็นประโยชน์เช่นกันถ้าผู้บริหารมีภูมิปัญญาดี มีเจตนาดี และมีคณะผู้บริหารที่มีความสามารถมีความเข้มแข็งทางจริยธรรม รู้เท่าทันถ่องแท้ในกระบวนการพัฒนา วางแผนการพัฒนาอย่างรอบคอบเป็นขั้นตอนที่มีจุดมุ่งหมาย สำหรับการเป็นประเทศอุตสาหกรรมนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ได้ตั้งข้อสังเกตและคำถามไว้เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนา ดังนี้ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531จ: 13-15)

1. ประเทศไทยมีความพร้อมเพียงใดในการก่อสร้างฐานการพัฒนาต่อจากต่างชาติที่เข้ามาลงทุน

2. ด้านเทคโนโลยี สามารถพึ่งตนเองได้แค่ไหน และได้เตรียมตัวพึ่งตนเองในด้านนี้ไว้อย่างไร

3. ปัญหาการขาดแคลนแรงงานทั้งด้านสมองและแรงกายในชนบทแต่ล้นเหลือในเมือง มีการเตรียมการป้องกันไว้อย่างไรถึงจะไม่รุนแรงขึ้นกว่าเดิม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

4. ปัญหาด้านวัฒนธรรม คุณธรรมและจริยธรรม มีการเตรียมการสร้างเสริมอย่างไรหรือไม่ โดยเฉพาะจะสร้างคนให้มีค่านิยมในการผลิต มีนิสัยรักงาน ไม่ใช่กลายเป็นการส่งเสริมค่านิยมในการบริโภคจนกลายเป็นทาสของผู้ผลิตมากขึ้น

5. การพัฒนาอุตสาหกรรม ถ้าทำอย่างผิวเผินเป็นความเจริญแค่เปลือกนอก จิตใจและสติปัญญาไม่ได้เจริญขึ้นมาด้วยและปราศจากความมั่นใจทางปัญญา ความขัดแย้งในสังคมจะยิ่งเพิ่มขึ้น

6. ปัญหาสภาพแวดล้อมเสียและทรัพยากรร่อยหรอ ในปัจจุบันยังควบคุมได้ไม่ดี ถ้าจะมีอุตสาหกรรมมากๆ จะเตรียมตัวแก้ปัญหานี้ไว้อย่างไรและมั่นใจได้เพียงใด

7. มีการศึกษาถึงผลดีผลเสียที่ประเทศต่างๆประสบ เพื่อเตรียมการสำหรับประเทศไทยเพียงไร

โดยสรุปพระพรหมคุณาภรณ์ได้ตั้งคำถามว่า ประเทศไทยมีความพร้อมมากเพียงใดกับการเป็นประเทศอุตสาหกรรม เพื่อจะไม่เป็นการทำให้ปัญหาจากที่ประสบอยู่ในปัจจุบันเพราะการพัฒนาแบบข้ามขั้นตอนต้องขยายตัวหรือรุนแรงออกไปอีก

3. สถาบันสงฆ์เสื่อมบทบาทลง

ศาสนานั้นเกิดขึ้น ดำรงอยู่และเป็นไปก็เพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษย์ ช่วยในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ความนับถือของมนุษย์จะมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่ศาสนาตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ สำหรับประเทศไทยได้รับเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนาประจำชาติปรากฏชัดตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา เกิดมีสถาบันวัดและพระสงฆ์ขึ้นเป็นหลักฐาน วัดและพระสงฆ์มีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทุกอย่าง และในทุกระยะชีวิตของประชาชน วัดจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและเป็นศูนย์กลางของสังคมทีเดียว คนไทยทุกคนเกิดมาเป็นชาวพุทธโดยไม่รู้ตัวและโดยไม่ต้องประกาศ รู้จักวัดในฐานะเป็นศูนย์กลางของสังคม รู้จักพระสงฆ์ในฐานะเป็นบุคคลที่ตนต้องเคารพนับถือ ภาวะเช่นนี้เป็นสิ่งที่กลมกลืนแทรกอยู่ในชีวิตความเป็นอยู่ของ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประชาชนโดยไม่รู้ตัวและสังคมแทบทุกหน่วยย่อย เช่น แต่ละหมู่บ้านมีวัดประจำหมู่บ้านของตนเป็นศูนย์กลาง และต่างก็มีความยึดถือในวัดนั้นว่าเป็นวัดของตนเป็นหน่วยเดียวกัน บทบาทของวัดในฐานะเป็นศูนย์กลางของสังคม นอกจากอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแล้ว วัดยังมีบทบาทอีกมากมายพอสรุปได้ดังนี้ (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529ข: 203-206)

1. เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่กับพระ รับการฝึกอบรมทางศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาการต่างๆ ตามที่มีอยู่ในสมัยนั้นๆ

2. เป็นสถานสงเคราะห์ที่บุตรหลานของชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตและศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ขัดสนมาอาศัยเลี้ยงชีพ

3. เป็นสถานพยาบาล ที่แจกจ่ายบอกยาและรักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิความรู้คนสมัยนั้นๆ

4. เป็นที่พักคนเดินทาง

5. เป็นสโมสร ที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์หย่อนใจหาความรู้เพิ่มเติม

6. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่างๆสำหรับชาวบ้านทั้งหมด

7. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษา แก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่างๆ

8. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่างๆของชาติ ตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์

9. เป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่างๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานวัดหรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

10.เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันเพื่อบอกแจ้งกิจการต่างๆ

11.เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะเวลาต่างๆของชีวิต

กล่าวได้ว่าวัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลาง เป็นที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของวัด ในบทบาทเหล่านี้ก็กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพนับถือและการร่วมมือ โดยนัยนี้วัดก็กลายเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศชาติในฐานะที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความสามัคคี และรวมตัวเข้าเป็นหน่วยหนึ่งๆ ได้ นอกจากนี้ยังเป็นที่มาของความชอบธรรมของผู้ปกครอง ซึ่งจะเห็นได้ชัดในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กษัตริย์มีอำนาจไม่จำกัด ผู้ที่สามารถยับยั้งเตือนสติได้ก็คือพระสงฆ์ ความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์อันเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไปนั้นอยู่ที่คุณธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์กับสถาบันกษัตริย์จึงแนบแน่น กษัตริย์ทุกพระองค์จะรับเป็นองค์ศาสนูปถัมภก (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529ข: 207)

จากบทบาทของสถาบันสงฆ์ดังกล่าวข้างต้น ในปัจจุบันได้ลดอิทธิพลหรือลดบทบาทลงไปมาก บทบาทที่ปรากฏในปัจจุบันสถาบันสงฆ์ดูเหมือนจะเป็นเพียงผู้แทนทางพิธีกรรมเท่านั้น ซึ่งมูลเหตุของความเปลี่ยนแปลงและสูญหายของบทบาทของสถาบันสงฆ์ ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า เริ่มตั้งแต่การไหลบ่าเข้ามาของความเจริญแบบตะวันตก คือ (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529ข: 210-212)

1. ความเจริญแบบตะวันตก ได้นำสถาบันต่างๆแบบใหม่เข้ามารับเอาบทบาทเดิมของวัดไปดำเนินการเสียหมด เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล โรงมหรสพ ฯลฯ

2. การไม่เข้าไปต้อนรับความเจริญอย่างใหม่ร่วมกัน คือ เมื่ออารยธรรมตะวันตกเข้ามานั้น พระสงฆ์กับปัญญาชนซึ่งสัมพันธ์กันอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาผละออกจากกันเสีย พระสงฆ์ไม่ยอมรับรู้และเกี่ยวข้องกับผู้มาใหม่ พยายามยึดถือและฝืนเอาสภาพเดิมให้คงอยู่ในสังคมที่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เปลี่ยนแปลงนั้นให้จงได้ ปล่อยให้ประชาชนออกไปสัมพันธ์กับผู้มาใหม่โดยลำพัง ปรับตัวเข้าหาและรับความเจริญแบบใหม่นั้นโดยลำพัง ขาดการเหนี่ยวรั้งจากพระสงฆ์ ซึ่งเคยเป็นผู้แนะแนวทางมาแต่เดิม

3. การสูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญาของพระสงฆ์ สิ่งหนึ่งที่สำคัญยิ่งที่ความเจริญแบบใหม่นำเข้ามา คือวิชาการสาขาต่างๆ อันเป็นที่มาของความเจริญแบบใหม่นี้ สังคมคฤหัสถ์ตื่นเต้นที่จะเข้ารับการศึกษาวิชาการเหล่านี้ ส่วนสังคมพระสงฆ์นั้นตรงกันข้าม ไม่ได้มองดูวิชาการเหล่านั้นในฐานะความรู้ต่างๆที่สร้างเสริมสติปัญญามนุษย์ให้รู้จักสิ่งแวดล้อมของตนดีขึ้น หรือในฐานะอุปกรณ์สำหรับช่วยให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่ในโลก และมีความสัมพันธ์ต่อกันได้สะดวกยิ่งขึ้น ไม่ได้เห็นว่าวิชาการเหล่านั้นในฐานะสิ่งที่จะนำเอามารองรับเสริมส่งหลักธรรมในพระพุทธศาสนา แต่กลับเห็นว่าเป็นของประหลาดอันพึงรังเกียจ

การที่พระสงฆ์ไม่ยอมรับรู้ ไม่ยอมเกี่ยวข้องกับวิชาการที่มากับความเจริญแบบใหม่ทั้งที่ความจริงก็เกี่ยวข้องอยู่นั้น พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าทำให้เกิดการฝืนโดยเปล่าประโยชน์ต่อสภาพการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทำให้สถาบันสงฆ์ไม่มีการปรับปรุงระบบการศึกษาหรือแม้แต่ส่วนประกอบภายในระบบการศึกษาของตน ไม่เข้าใจสภาพปัจจุบันของสังคมและมองไม่เห็นภาพของตนเองในวงล้อมของสังคมว่าเป็นอย่างไร ลักษณะดังกล่าวพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า ได้ส่งผลตามมาอีกอย่างน้อย 2 ประการ (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529ข: 213)

1. เมื่อเวลาผ่านไป สังคมคฤหัสถ์ที่ผ่านไปสัมพันธ์กับผู้มาใหม่และเรียนรู้วิชาการใหม่ๆ นั้น ยิ่งเหินห่างออกไป หันมามองดูสังคมสงฆ์ที่อยู่ในวงล้อมของตนเห็นเป็นของแปลกประหลาดคร่ำครึ ไม่สามารถเข้าใจ เหมือนกับผู้ที่เกิดอยู่คนละยุคคนละสมัย

2. สังคมทั่วไปเห็นว่า วิชาการแบบใหม่เป็นความรู้ของผู้เจริญแล้ว ผู้ใดไม่รู้ก็เป็นคนคร่ำครึ เมื่อพระสงฆ์ไม่รู้วิชาการเหล่านี้ ฐานะของพระสงฆ์ในความรู้สึกของคนรุ่นใหม่ก็ลดต่ำลง เห็นไปว่าพระสงฆ์เป็นผู้ด้อยทางสติปัญญา ไม่เกิดความระลึกถึงด้วยความรู้สึกนิยมศรัทธานิยมนับถือ ไม่เห็นเหตุชักจูงให้อยากเข้ามาเกี่ยวข้อง นอกจากนั้นยังเห็นว่าวิชาการที่พระสงฆ์เล่าเรียนกันอยู่ ไม่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตและช่วยเหลือสังคมได้ เกียรติ ฐานะ และคุณค่าของการศึกษาพระปริยัติธรรมก็ลดต่ำลง

เมื่อเป็นเช่นนี้ ความผูกพันระหว่างสังคมคฤหัสถ์และสังคมสงฆ์จึงคลายความแน่นแฟ้นลง เป็นเพียงรูปแบบความสัมพันธ์ตามประเพณีแบบหลวมๆ สถาบันสงฆ์ไม่ใช่ที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวแห่งภูมิปัญญา ความสัมฤทธิ์ผลในความเจริญก้าวหน้าของชีวิตไม่ได้ขึ้นอยู่กับพระพุทธศาสนา ซึ่งผิดกับในอดีต ผู้ที่ประสงค์ความรุ่งเรืองเป็นผู้ใหญ่ของบ้านเมืองล้วนต้องผ่านการอบรมจากพระพุทธศาสนา วัดและพระสงฆ์ถือว่าเป็นแหล่งที่สร้างความเจริญก้าวหน้าของประชาชน แต่สภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันอย่าว่าแต่บทบาทที่จะช่วยให้ประชาชนมีความเจริญก้าวหน้า แม้แต่การรักษาสถานะของพระสงฆ์หรือพระพุทธศาสนาให้ทรงคุณค่าแก่สังคมต่อไปก็ยังเป็นภาระที่หนัก และเมื่อดูจำนวนพระสงฆ์ที่มีอยู่ในปัจจุบันก็มีที่มาแตกต่างไปจากอดีตโดยสิ้นเชิง ในอดีตพระสงฆ์จะมาจากคนทุกชั้นทุกภาคของสังคมทั่วประเทศ ที่ก่อตัวเป็นสังคมที่มีอิสระในตัวเองสูง เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณและสติปัญญา แต่พระสงฆ์ในปัจจุบันมาจากคนที่สูญเสียโอกาสทางสังคมจากการพัฒนาประเทศแนวใหม่ ซึ่งเกือบทั้งหมดจะเป็นลูกของชาวไร่ชาวนา (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529ก)

สภาพการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเหล่านี้ พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าได้ส่งผลกระทบที่สำคัญประการหนึ่งต่อสังคมไทย คือ อำนาจด้านบวกที่ควบคุมและเชื่อมโยงให้การเป็นอยู่ของผู้คนในสังคมเป็นไปด้วยความสงบสุขได้เสื่อมคลายลงไป อำนาจที่ว่านี้คือคุณธรรม จริยธรรมในสังคม ที่เป็นตัวเชื่อมให้พลัง 3 ฝ่าย คือ ผู้ปกครอง ประชาชน และพระสงฆ์อยู่ด้วยกันด้วยความร่มเย็นโดยความสมดุลที่เกิดจากการควบคุมกันและกันโดยธรรม เมื่อขาดอำนาจด้านบวกในการควบคุมสังคม ปัญหาสังคมการเมืองต่างๆก็ตามมา (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529ข: 311-313)

แนวทางแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทยในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม มนุษย์จึงมีความปรารถนาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อหลีกเลี่ยงข้อจำกัดจากการอยู่เพียงลำพัง ซึ่งทำให้มนุษย์ไม่สามารถบรรลุถึงความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงอยู่และความมีชีวิตที่มีความหมายหรือมีความสุข และความสมบูรณ์ การอยู่ร่วมกันจึงทำให้มนุษย์สามารถมีชีวิตที่ดี นั่นคือ มนุษย์จะแสวงหาชีวิตที่ดีได้ก็ด้วยการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมเท่านั้น แต่ลำพังการอยู่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ร่วมกันในตัวมันเองไม่ได้ทำให้มนุษย์บรรลุถึงการมีชีวิตที่ดีได้หากปราศจากระเบียบ กฎเกณฑ์ หรือกติกาในการอยู่ร่วมกัน และกติกาการอยู่ร่วมกันนั้นจะต้องสอดคล้องกับเจตนารมณ์ดั้งเดิมของมนุษย์ คือ การมีชีวิตที่ดี มีชีวิตที่เป็นอิสระเสรี กฎเกณฑ์กติกาในสังคมจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือช่วยให้มนุษย์บรรลุถึงชีวิตอิสรเสรี ซึ่งปรากฏให้เห็นในรูปแบบหรือธรรมนูญการปกครองแบบต่างๆ ขึ้นอยู่กับภูมิหลังความเป็นมาและสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม เมื่อกฎเกณฑ์กติกาของสังคมไม่ได้เป็นเป้าหมายสุดท้ายในตัวของมันเอง แต่เป็นเพียงเงื่อนไขอย่างหนึ่งในการช่วยให้มนุษย์บรรลุถึงชีวิตที่ดี กฎเกณฑ์ กติกาของสังคมจึงเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ ขึ้นอยู่กับว่ามันสอดคล้องกับเจตนารมณ์ดั้งเดิมของมนุษย์เพียงใด การวางกฎเกณฑ์ กติกาในสังคม หรือการเปลี่ยนแปลงแก้ไข จึงเกิดจากปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคมนั้นๆ ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างลอยๆ ความคิดในการปรับปรุงหรือเสริมสร้างกฎเกณฑ์ของสังคมให้เป็นประโยชน์สุขแก่มนุษย์ให้มากที่สุดจึงเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคมเช่นกัน และแนวความคิดนั้นย่อมอยู่ภายใต้หรือได้รับอิทธิพลจากกรอบความคิดอย่างใดอย่างหนึ่งในสังคมที่มนุษย์มีโอกาสสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม และมนุษย์ได้วินิจฉัยให้คุณค่ากรอบความคิดนั้นๆ ว่าเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ในการช่วยให้สังคมดำเนินไปด้วยดี เช่นเดียวกับความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ในการเสนอแนวทางแก้ไขและทางออกให้แก่สังคมการเมืองไทย ดังนี้

1. การพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย

พระพรหมคุณาภรณ์มองว่า การพัฒนาของสังคมใดย่อมมีจุดมุ่งหมายเพื่อความเจริญก้าวหน้า ความมีชีวิตที่ดีและสมบูรณ์ของสมาชิกในสังคมนั้น การพัฒนาจึงไม่ใช่จุดมุ่งหมาย แต่เป็นอุปกรณ์ที่นำไปสู่จุดหมาย เพราะฉะนั้น การพัฒนาจึงไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งแต่เป็นกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ขาดสาย การเปลี่ยนแปลงย่อมก่อให้เกิดผล 2 ประการ คือ สภาพที่ดีกว่าเดิม ได้ประโยชน์ พึงพอใจ และสภาพที่เลวกว่าเดิม ขาดประโยชน์ ไม่พอใจ ซึ่งสภาพที่เรียกว่าพัฒนาหมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิดผลประการแรกเท่านั้น ธรรมชาติของการพัฒนาดั้งเดิมจึงเป็นอิสระในตัวมันเอง คือ แต่ละสังคมเป็นผู้กำหนดแนวทาง วิธีการ และเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งจะเป็นเช่นใดก็ขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคมที่มีต่อกัน และต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ก่อตัวเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แต่ธรรมชาติของการพัฒนาในปัจจุบันนั้นไม่ได้มีความเป็นอิสระในตัวมันเองอีกต่อไป แต่เป็นการถูกบีบคั้นถูกผลักดัน และถูกชักจูงให้เอาแบบอย่างประเทศที่ได้ชื่อว่าพัฒนาแล้ว การพัฒนาต่อๆมาจึงถูกครอบงำให้หลงใหลอยู่ในภาพมายาที่ว่า การเลียนแบบอย่างตะวันตกเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เป็นทางเดียวที่จะนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้า การพัฒนาจึงไม่เป็นไปด้วยความตื่น มีสติ แต่เป็นความหลงใหล หลับหูหลับตาตามอย่างเขาไป

เช่นเดียวกับการพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมาในยุคแรกๆ จากระบบเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเองมาสู่ระบบอุตสาหกรรมซึ่งพึ่งพาการส่งออก วิวัฒนาการการพัฒนาของสังคมไทยดังกล่าวนั้น ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ซึ่งสนใจติดตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองไทยมาโดยตลอดเห็นว่า ไม่ได้เป็นไปโดยอิสระตามครรลองของการเปลี่ยนแปลงแบบปกติ แต่เป็นเพราะถูกกระตุ้นจากภัยคุกคามของลัทธิล่าอาณานิคม เพื่อความอยู่รอดของชาติบ้านเมืองในยุคนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปรับปรุงประเทศขนานใหญ่ โดยดำเนินแบบอย่างตะวันตกทั้งระบบการบริหารราชการ ระบบการศึกษาและระบบคมนาคม สิ่งที่พึงตระหนักก็คือการพัฒนาประเทศของรัชกาลที่ 5 นั้น แม้จะลอกเลียนแบบตะวันตกแต่ก็ทรงมีจุดมุ่งหมายรู้เท่าทันภาวะการเปลี่ยนแปลงและตามทันความคิดของเขา แม้จะต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแบบแผนการพัฒนาประเทศก็ตาม แต่หลักใหญ่พระองค์ยังคงยึดมั่นในวัฒนธรรมไทย อย่างเช่นระบบการศึกษาไทย พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญคือเป็นผู้นำทางสติปัญญามาโดยตลอด แม้พระองค์จะจัดรูปแบบการศึกษาอย่างตะวันตก แต่ก็ยังทรงให้พระสงฆ์เป็นกำลังสำคัญในการช่วยกำหนดหลักสูตรและในการสอน ทั้งยังทรงเล็งเห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องให้พระสงฆ์มีความรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองด้วย จึงได้ทรงจัดตั้งสถานศึกษาวิชาการสมัยใหม่ของพระสงฆ์ขึ้นมา 2 แห่ง คือ มหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นการพัฒนาควบคู่กันไปของฝ่ายอาณาจักรและฝ่ายพุทธจักร (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2539ก) แต่พอสิ้นยุครัชกาลที่ 5 การพัฒนาได้มุ่งไปที่ฝ่ายอาณาจักร ทางฝ่ายพุทธจักรเริ่มอยู่กับที่จนกระทั่งในที่สุดพระสงฆ์ได้สูญเสียบทบาทความเป็นผู้นำทางสติปัญญาของผู้คนในสังคมไป คงเหลือเพียงบทบาทผู้รักษาพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น

การพัฒนาในยุคต่อๆ มาจึงมีเพียงฝ่ายบ้านเมืองเท่านั้นที่ดำเนินตามแบบแผนสมัยใหม่โดยขาดการเหนี่ยวรั้งหรือนำทางจากฝ่ายศาสนา โดยเฉพาะยุคสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ประเทศ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ไทยได้ก้าวกระโดดเข้าสู่แนวการพัฒนาแบบตะวันตกอย่างเต็มที่ เริ่มจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 เพื่อเร่งรัดพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าอย่างตะวันตก พระพรหมคุณาภรณ์ได้ให้ข้อสังเกตว่าเมื่อแรกรัชกาลที่ 5 พัฒนาตามอย่างตะวันตกก็ด้วยมีความจำเป็นและมีจุดมุ่งหมาย แต่การพัฒนาในยุคต่อมาจนปัจจุบันเป็นไปแบบขาดจุดมุ่งหมาย สักแต่ว่าตามๆไป ซึ่งการพัฒนานี้แม้จะส่งผลดีหลายทาง แต่ก็ประสบกับปัญหาที่ตามมาหลายด้าน แสดงให้เห็นถึงความผิดพลาดของการพัฒนา ซึ่งแม้แต่ประเทศที่พัฒนาแล้วเองก็เริ่มประสบกับปัญหาในแนวทางพัฒนาของตนเองเช่นเดียวกัน

พื้นฐานการพัฒนาของตะวันตกนั้นอยู่ที่ระบบอุตสาหกรรมเพื่อหลีกหนีสภาพความขาดแคลน ซึ่งในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์พื้นฐานหรือแนวทางการพัฒนาดังกล่าวจะนำไปสู่ทางตันในตัวมันเอง เพราะระบบอุตสาหกรรมมุ่งความเจริญเติบโตทางวัตถุเพื่อให้เกิดความพึงพอใจอันไม่มีที่สิ้นสุด ระบบดังกล่าวจึงไม่สอดคล้องกับธรรมชาติ ยิ่งระบบอุตสาหกรรมพัฒนาไปเท่าใด ดุลธรรมชาติยิ่งเสียมากขึ้นเท่านั้นและจะนำความหายนะมาสู่มนุษย์ในที่สุด ดังนั้นการที่สังคมไทยไปตามแบบอย่างอารยธรรมอุตสาหกรรมดังกล่าว สังคมไทยก็ต้องประสบกับปัญหาเช่นเดียวกับที่ตะวันตกกำลังประสบและอาจจะรุนแรงกว่าตะวันตกด้วยซ้ำ เพราะสังคมไทยขาดพื้นฐานวัฒนธรรมอย่างประเทศตะวันตก (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ฉ: 93-94) ยิ่งพัฒนาไปปัญหาจึงมีมากขึ้น ทั้งปัญหาในด้านเศรษฐกิจซึ่งอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจขยายตัวมากขึ้นแต่การกระจายรายได้กลับต่ำลง เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนมากขึ้น เกิดปัญหาสังคมความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท ผู้คนแตกแยกจากชุมชนของตนเอง ความเสื่อมของศีลธรรมจริยธรรมในสังคม ปัญหาการเมือง ภาพรวมของการเมืองไม่ได้เป็นไปตามความหมายดั้งเดิมคือเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน แต่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของพวกพ้องและคนไม่กี่กลุ่ม ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษอันเกิดจากการเสียดุลของธรรมชาติ นอกจากปัญหาที่กล่าวมาแล้วพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าการพัฒนาตามแบบสังคมอุตสาหกรรม สังคมไทยยังถูกเอารัดเอาเปรียบในด้านต่างๆ อีกที่มาในรูปของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจก็ดี เทคโนโลยีก็ดี สุดท้ายแล้วก็เพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาแบบอุตสาหกรรมที่มุ่งแต่การเจริญเติบโตทางวัตถุ ระบบดังกล่าวจึงช่วยขยายปัญหาได้เป็นอย่างดี ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้ชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดของเศรษฐศาสตร์แบบอุตสาหกรรมและภัยจากเทคโนโลยี เมื่อมองไปที่ระบบการศึกษาของชาติซึ่งถูกครอบงำโดยอารยธรรมตะวันตก ระบบการศึกษาของชาติจึงเท่ากับช่วยเสริมสร้างให้เกิดปัญหาดังกล่าวข้างต้นทั้งทางตรงและ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทางอ้อม (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ฉ: 158-159) กล่าวโดยสรุป ปัญหาสังคมการเมืองไทยทั้งหลายนี้ เกิดจากความผิดพลาดของการพัฒนาสังคมไทย ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ง: 144)

1. เป็นการตามอย่างประเทศตะวันตก ในแบบที่เอาวัฒนธรรมมาสวมทับลงบนวัฒนธรรมของสังคมไทย ไม่ใช่เป็นการพัฒนาในเนื้อตัวอย่างแท้จริง จึงไม่กลมกลืนเข้าด้วยกันเป็นเนื้อเดียวกัน

2. เป็นการเติบโตอย่างไม่ประสานกลมกลืนกันขององค์ประกอบทั้งหลายของสังคมไทย

จากสภาพปัญหาที่กล่าวมาพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า จำเป็นที่จะต้องหาทางออกให้กับการพัฒนาและทางออกที่ท่านเห็นว่าดีที่สุด ก็คือการหันมาพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาของไทย ยึดถือวัฒนธรรมไทยเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ต้องศึกษาเรียนรู้พื้นฐานอารยธรรมวัฒนธรรมของตนเองให้ถ่องแท้มั่นคง แล้วจึงค่อยปรับแนวทางอื่นๆ เข้ามาเสริมสังคมไทย จึงจะเข้าสู่แนวทางการพัฒนาที่ถูกต้อง ดังคำกล่าวของพระพรหมคุณาภรณ์ที่ว่า

> . . .พื้นฐานอารยธรรมวัฒนธรรมสายของเราอย่างหนึ่งเราต้องเรียนรู้ ถ้าเรามีฐานของเราดี เราจะเอาความคิดเหล่านั้นมาใช้เป็นประโยชน์ได้ ตราบใดที่ฐานของเราไม่ดีแล้ว ความคิดเหล่านั้นอาจจะใช้ประโยชน์ไม่ได้ อาจจะทำให้เกิดพิษเกิดโทษได้ เราต้องสร้างจิตสำนึกใหม่ขึ้นในการที่จะยืนอยู่บนฐานของตนเอง บนขาของตัวเองและใช้หัวของตัวเอง แล้วเราก็จะเดินหน้าไปได้ . . . ฉะนั้น สิ่งสำคัญก็คือว่าในขณะนี้เราจะต้องสร้างความภูมิใจในภูมิปัญญาแห่งชาติวัฒนธรรมของตนให้เกิดขึ้น. . .(พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ช: 122-123)

เมื่อกล่าวถึงพื้นฐานของภูมิปัญญาไทยก็จำเป็นต้องกล่าวถึงวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมเป็นผลรวมของการสะสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรมรวมทั้งภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคม วัฒนธรรมจึงรวมไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคมตั้งแต่ภายในจิตใจของคน ค่านิยม คุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ลักษณะนิสัย แนวความคิด และสติปัญญาออกมา จนถึงท่าทีและวิธีปฏิบัติของมนุษย์ต่อร่างกายและจิตใจตน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ตลอดจนความรู้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความเข้าใจท่าทีการมองและการปฏิบัติของมนุษย์ต่อธรรมชาติแวดล้อม (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ช: 9) ซึ่งเมื่อกล่าวถึงวัฒนธรรมไทยก็ต้องนึกถึงพระพุทธศาสนา เพราะเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าพระพุทธศาสนาเป็นรากเหง้าแห่งความเป็นชาติและวัฒนธรรมไทย พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม เป็นสื่อหรือกลไกในการควบคุมระเบียบสังคม เป็นสื่อในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมไทย และช่วยให้สังคมไทยพัฒนาไปด้วยความสมดุล เมื่อพระพุทธศาสนาคือรากเหง้าของวัฒนธรรมไทย การพัฒนาที่ละเลยความสำคัญของพระพุทธศาสนานั้นก็เท่ากับละเลยวัฒนธรรมไทยหรือภูมิปัญญาไทย แต่อย่างที่กล่าวไปแล้วว่า การพัฒนาที่ถูกทางคือการพัฒนาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของสังคม เมื่อละเลยความสำคัญหรือคุณค่าของวัฒนธรรมของสังคมตน การพัฒนาที่ดำเนินไปก็กลายเป็นสิ่งที่แตกแยกจากสังคม การพัฒนาใหม่ก็ไม่สมบูรณ์ วัฒนธรรมเก่าก็เสื่อมสลาย การพัฒนานั้นจึงไม่เพียงแต่ไม่พัฒนาแต่ยังเป็นการสูญเสียการพัฒนา (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ช: 10-17) จึงจำเป็นที่จะต้องหันมาให้ความสนใจกับพระพุทธศาสนา อันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย เมื่อประจักษ์แล้วว่าแนวทางการพัฒนาแบบตะวันตกไม่ใช่ทางออก ไม่ใช่คำตอบในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทย ก็ต้องมาหาคำตอบหรือทางออกจากแหล่งที่มาของภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งแนวทางที่พระพุทธศาสนาเสนอไว้ในเรื่องนี้มีอยู่ว่า การพัฒนาคือความสมดุลในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ซึ่งมีองค์ประกอบใหญ่ 3 ส่วน คือ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ช: 11)

1. มนุษย์ ซึ่งหมายถึงทั้งกายและใจ

2. ธรรมชาติแวดล้อมหรือระบบนิเวศน์

3. สังคม

องค์ประกอบทั้ง 3 อย่างนี้จะต้องประสานเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ดำเนินไปอย่างสมดุล มนุษย์จึงจะมีชีวิตที่ดีและสมบูรณ์ได้อันเป็นสัจธรรม คือ ความจริงแท้ที่เป็นอยู่อย่างนั้นหรือธรรมชาติและกฎธรรมชาติ การปฏิบัติสอดคล้องกับสัจธรรมก็คือต้องปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นให้ถูกต้อง คือปฏิบัติต่อชีวิตตนเอง ต่อสังคมและต่อธรรมชาติแวดล้อมให้ถูกต้องซึ่งเรียกว่าจริยธรรม (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ช: 12) การพัฒนาที่ถูกต้องจึงเป็นเรื่องของจริยธรรม คือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและสอดคล้องกับธรรมชาติหรือสัจธรรม ซึ่งเกิดขึ้นได้โดยอาศัยปัญญาอันเกิดจากวิธีคิดโดยแยบคาย คือ โยนิโสมนสิการ มองดูสิ่งต่างๆด้วยวิธีพิจารณาแยกแยะตามหลักปฏิจจสมุปบาท คือ สิ่งต่างๆเป็นไปตามเหตุปัจจัยตามความสัมพันธ์ที่ไม่สิ้นสุดในตัวเองแต่ขึ้นอยู่และอาศัยกันกับสิ่งอื่นๆ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ซ: 14)

การพัฒนาตามหลักจริยธรรมจึงเป็นการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ เป็นทางสายกลางของหลักการดำเนินชีวิต การพัฒนาแบบระบบอุตสาหกรรมเป็นการยึดมั่นสุดโต่งไปด้านเดียวคือการพัฒนาวัตถุ จึงขาดความสมดุลขององค์ประกอบในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ การพัฒนาจึงเติบโตควบคู่กับการเติบโตของปัญหา การแก้ปัญหาจึงต้องมีหลักยึดที่ถูกต้อง คือ แนวทางการพัฒนาอย่างสมดุล อย่างกรณีปัญหาที่เกิดจากเศรษฐศาสตร์แบบอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีที่เป็นภัยในปัจจุบัน หลักสำคัญคือมันไม่นำไปสู่ความสมดุลของการพัฒนา แต่เป็นปัจจัยเร่งไปสู่การขาดความสมดุลของแต่ละสังคมรวมทั้งของโลกทั้งหมด ฉะนั้นทางออกของโลกและสังคมไทยในเรื่องนี้ต้องเปลี่ยนเศรษฐศาสตร์แบบอุตสาหกรรมมาเป็นเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ นำเทคโนโลยีที่เป็นภัยมาสู่เทคโนโลยีที่เป็นคุณ

พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ซ) คือ เศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิปทา มีลักษณะเป็นกลางๆ โดยมีหลักสำคัญ 2 ประการ คือ การได้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เศรษฐศาสตร์แนวพุทธไม่ได้มองเพียงด้านปริมาณแต่เน้นคุณภาพด้วย สาระสำคัญของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธจึงไม่ได้อยู่ที่การได้รับเพียงอย่างเดียวแต่อยู่ที่การให้ด้วย คือ การเกื้อกูลช่วยเหลือผู้อื่นซึ่งรวมไปถึงสิ่งมีชีวิตทั้งปวงและระบบนิเวศน์ด้วย เศรษฐศาสตร์แนวพุทธจึงแตกต่างไปจากเศรษฐศาสตร์แบบอุตสาหกรรม ตัวอย่างข้อแตกต่างของแนวทางการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาของการพัฒนาตามแนวเศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรมหรือเศรษฐศาสตร์ทั่วไปและแนวทางออกตามแนวทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ เช่น

ความต้องการ

เศรษฐศาสตร์แห่งยุคอุตสาหกรรมพยายามที่จะตอบสนองความต้องการด้านวัตถุของมนุษย์ให้มากที่สุด แต่ความต้องการของมนุษย์ต่อวัตถุนั้นไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อเศรษฐศาสตร์มุ่งเพียง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การตอบสนองด้านวัตถุเพื่อให้เกิดความพอใจแล้ว เศรษฐศาสตร์นั้นก็จะนำมนุษย์ไปสู่วิกฤติปัญหาในที่สุด ในทางพระพุทธศาสนาแบ่งความต้องการออกเป็น 2 ประเภท คือ ความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอตน (ตัณหา) ซึ่งไม่มีความเพียงพอ (คุณค่าเทียม) และอีกอย่างหนึ่งคือความต้องการคุณภาพชีวิต (ฉันทะ) ความต้องการประเภทนี้มีขอบเขตจำกัด (คุณค่าแท้) ถ้าเศรษฐศาสตร์แนวพุทธจะเน้นความต้องการประเภทที่สอง เพราะทางพระพุทธศาสนาถือว่า สาระอย่างหนึ่งของการพัฒนามนุษย์ก็คือ การที่เราจะต้องหันเหหรือสับเปลี่ยนความต้องการจากความต้องการสิ่งปรนเปรอตนเองมาเป็นความต้องการคุณภาพชีวิต

การบริโภค

กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์นั้นจุดยอดอยู่ที่การบริโภค แต่การบริโภคในแง่เศรษฐศาสตร์ทั่วไปกับเศรษฐศาสตร์แนวพุทธไม่เหมือนกัน คือ ในแง่ของเศรษฐศาสตร์ทั่วไปนั้นการบริโภคคือการใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการเพื่อให้เกิดความพอใจและก็หยุดเพียงแค่นั้น แต่เศรษฐศาสตร์แนวพุทธก้าวไปไกลกว่านั้น คือการบริโภคนอกจากจะสนองความต้องการให้เกิดความพอใจแล้วยังต้องให้เกิดคุณภาพชีวิตด้วย คือต้องทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ซึ่งเป็นการบริโภคเพื่อตอบสนองความต้องการคุณค่าแท้

งานและการทำงาน

เศรษฐศาสตร์แนวพุทธมองงานและการทำงานแง่ที่สัมพันธ์กับความต้องการคุณภาพชีวิต รวมทั้งการพัฒนาและพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ดังนั้นผลที่ได้จากการทำงานจะตรงกับความต้องการทันที คือ การทำงานเพื่อต้องการผลของตัวงานนั้น แต่ถ้าเป็นเศรษฐศาสตร์ทั่วไปซึ่งเน้นความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอตน ผลที่ได้จากการทำงานไม่ใช่ผลที่ต้องการ แต่เป็นเงื่อนไขเพื่อให้ได้สิ่งอื่นตามต้องการ เป็นแนวความคิดการทำงานเพื่อเป็นเงื่อนไขให้ได้สิ่งตอบแทน ไม่ใช่เพราะรักงานหรือใฝ่รู้ในการทำงาน ซึ่งการทำงานอย่างนี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดปัญหาและมีผลเสียแก่การทำงาน แก่เศรษฐกิจ แก่ชีวิตและสังคมทั้งหมด

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การแข่งขันและการร่วมมือ

เศรษฐศาสตร์ทั่วไปมองว่า ธรรมชาติของมนุษย์มีการแข่งขันกันตลอดเวลาต่างคนต่างมุ่งเอาให้ได้มากที่สุด แต่เศรษฐศาสตร์แนวพุทธมองว่าธรรมชาติของคนมีทั้งการแข่งขันและการร่วมมือกัน การร่วมมือกันยังแบ่งออกเป็นการร่วมมือแท้กับการร่วมมือเทียม การร่วมมือเทียมคือการร่วมมือกันเพื่อพยายามตอบสนองสิ่งเสพปรนเปรอตน ส่วนการร่วมมือแท้คือการร่วมมือที่พยายามตอบสนองความต้องการคุณภาพชีวิต

ส่วนในแง่ของเทคโนโลยีที่เป็นคุณนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ได้ให้ทัศนะว่า เทคโนโลยีคือเครื่องมือขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์เพื่อให้มนุษย์ใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น ดังนั้น หากรู้เท่าทันจุดมุ่งหมายที่แท้จริง การใช้เทคโนโลยีก็จะเป็นคุณอย่างแท้จริง แต่ที่โลกและสังคมไทยได้รับภัยจากเทคโนโลยีเป็นส่วนมากด้วยเพราะคนใช้ไม่รู้เท่าทัน และไม่มีคุณภาพเท่าเทียมกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยี การที่จะทำให้เทคโนโลยีเป็นคุณจะต้องแก้ไขดังนี้ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532จ: 87-90)

1. จะต้องให้เข้าใจแยกระหว่างคุณค่าแท้กับคุณค่าเทียม คุณค่าแท้คือคุณค่าที่สนองความต้องการให้เกิดคุณภาพชีวิต เช่น การกินอาหาร คุณค่าแท้ คือ การได้กินอาหารที่มีส่วนประกอบหรือธาตุอาหารต่างๆอย่างเพียงพอ แต่ถ้ากินเพื่อตอบสนองคุณค่าเทียม ก็คือกินเพื่ออร่อย โก้ สนุกสนาน มัวเมาอวดฐานะ ซึ่งไม่มีที่สิ้นสุดเพราะไม่มีเกณฑ์ที่จะวัด แต่คุณค่าแท้มีเกณฑ์ที่จะวัดได้ มีขอบเขต มีจุดจบ

2. รู้จักประมาณ คือความพอดีหรือภาวะสมดุล จะทำอะไรก็เอาคุณค่าแท้เป็นหลัก ถึงแม้จะมีคุณค่าเทียมประกอบบ้างก็จะไม่เสียสมดุล การเอาคุณค่าแท้เป็นหลักจะทำให้การใช้เทคโนโลยีเป็นไปด้วยปัญญาที่แยบคาย

3. มีสัมมาทิฏฐิ มองเห็นและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เช่น รู้จักคิดให้เข้าใจในความสุขความทุกข์ของมนุษย์ว่าคืออะไร ไม่ใช่คอยแต่จะหาความสุขจากการปลุกเร้าความต้องการขึ้น แล้วก็สนองไปตามความต้องการนั้นเรื่อยไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด รู้จักและเข้าใจคุณประโยชน์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

และโทษของเทคโนโลยีเพื่อจะได้ใช้เทคโนโลยีในทางที่เป็นคุณ มองธรรมชาติในฐานะเป็นองค์ประกอบร่วมกันในการดำรงอยู่ของตน ซึ่งจะต้องเกื้อกูลกัน

4. มีสำนึกในการฝึกฝนพัฒนาตน รู้จักควบคุมตนเอง มีภูมิต้านทานความทุกข์และพร้อมที่จะเป็นสุขเสมอ รู้จักที่จะเป็นอิสระจากเทคโนโลยี และวางเทคโนโลยีไว้ในฐานะที่ถูกต้อง ให้เทคโนโลยีเป็นส่วนที่เสริมขึ้นจากการที่ตนเองสามารถหาความสุขได้อยู่แล้ว

5. จะต้องเน้นการพัฒนาคุณภาพของตน โดยฝึกตนให้มีคุณภาพทันความก้าวหน้าของเทคโนโลยี เป็นนายที่สามารถใช้และควบคุมเทคโนโลยีให้ทำงานสนองวัตถุประสงค์ในทางสร้างสรรค์อย่างถูกต้องเรียบร้อย

6. พัฒนาคนให้ถึงรากฐาน อย่างเข้าถึงธรรมชาติของความเป็นมนุษย์คือพัฒนาตัวมนุษย์เอง ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ที่พัฒนาสิ่งอื่นๆ รวมทั้งพัฒนาเทคโนโลยีด้วยแต่กลับไม่พัฒนาตน หมายความว่าพัฒนาคนให้พ้นจากภาวะที่เป็นอยู่เพียงด้วยการตอบสนองความเห็นแก่ตัว การแสวงหาสิ่งเสพบำรุงบำเรอตน การแก่งแย่งผลประโยชน์และความเป็นใหญ่ที่นำไปสู่การเบียดเบียนทำลายกัน และความลุ่มหลงมัวเมามืดบอดต่อความเป็นจริงของโลกและชีวิต พัฒนาขึ้นมาสู่ความมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา ซึ่งทำให้รู้ที่จะปฏิบัติได้อย่างถูกต้องต่อชีวิต ต่อสังคม ต่อธรรมชาติที่แวดล้อมตน และต่อสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์เองได้สร้างขึ้นมา

โดยสรุป การแก้ปัญหาในด้านเศรษฐศาสตร์และเทคโนโลยีดังกล่าวอันเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของปัญหาสังคม (และการเมือง) ก็คือการทำให้เกิดดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับสังคมและธรรมชาติแวดล้อม ความสมดุลจึงเป็นการพัฒนาที่ถูกต้อง การแก้ไขปัญหาที่ถูกต้อง จึงอยู่ที่การสร้างความสมดุลให้กับสังคมนั้น ซึ่งสำหรับสังคมไทยพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า ภูมิปัญญาวัฒนธรรมของไทยคือสิ่งที่จะสร้างความสมดุลในการพัฒนาสังคมไทยได้ดีที่สุด และพื้นฐานของภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทยก็คือพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพุทธธรรมที่ช่วยให้เกิดดุลยภาพให้แก่สังคมไทยมาโดยตลอดจึงควรแก่การสืบสานต่อ นำพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน โดยศึกษาทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ และนำไปประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของสังคม การพัฒนาประเทศไม่ว่าด้านใดจึงจะพัฒนาไปได้ด้วยดี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตัวอย่างของภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทยอันเกี่ยวกับค่านิยมที่มีอยู่ในสังคมไทยที่พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าควรได้รับการส่งเสริมจนเป็นเอกลักษณ์เป็นค่านิยมที่กลายเป็นวิถีชีวิตของคนไทย ได้แก่ (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2526ก: 180-197)

1. ค่านิยมแห่งทาน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจและศิลปวิทยา

2. ค่านิยมแห่งการไม่เบียดเบียนหรือเมตตา อยากช่วยเหลือให้คนอื่นพ้นจากความทุกข์

3. ค่านิยมแห่งความสันโดษ คือ ความพึงพอใจในทรัพย์ที่หามาได้โดยชอบธรรม

4. ค่านิยมแห่งการพึ่งตนเอง คือ ความรับผิดชอบต่อตนเอง

5. ค่านิยมแห่งปัญญา คือ การกระทำสิ่งใดๆ โดยการพิจารณาโดยแยบคาย ยึดหลักเหตุผล ความถูกต้องเป็นเกณฑ์ ไม่นิยมใช้กำลังในการแก้ปัญหา

6. ค่านิยมแห่งการฝึกตน ซึ่งรวมถึงการสำรวจตนเองด้วยเชื่อว่าตนเป็นคนสามารถฝึกฝนพัฒนาให้ดีขึ้นได้ เห็นคุณค่าของการฝึกและเห็นคุณค่าของการศึกษา

7. ค่านิยมแห่งคุณค่าชีวิต คือ การปรับปรุงชีวิตของตนเองให้มีคุณค่า คุณประโยชน์แก่สังคม

8. ค่านิยมแห่งความเป็นอิสระ หมายถึง ความเป็นอิสระทางใจที่เกิดจากปัญญารู้และเข้าใจสิ่งต่างๆ ตามเหตุปัจจัยของมัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. การนำพุทธธรรมมาแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทย

การที่จะนำพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาสังคมการเมืองจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาทำความเข้าใจกับพุทธธรรมให้ดีเสียก่อน พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า พุทธธรรมมีหลักการใหญ่คือการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนามนุษย์ต้องมาจาก 2 ด้านเข้าประสานบรรจบกัน คือนำจากข้างนอกเข้ามาหาข้างใน และนำจากข้างในออกไปข้างนอก เรียกว่า ธรรมวินัย ในที่นี้พระพรหมคุณาภรณ์ไม่ได้มองความหมายแคบๆ ดังที่เข้าใจกันในภาษาไทย แต่มองว่าวินัยคือระเบียบชีวิตและธรรมของสังคม ที่เกิดขึ้นโดยสอดคล้องกับธรรมและเอาธรรมเป็นพื้นฐาน ส่วนธรรมคือหลักความจริง ความถูกต้องดีงามที่เรามาแนะนำเรียนรู้กันหรือใช้ฝึกอบรมตน (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ช: 63-64) เมื่อนำหลักการดังกล่าวไปเปรียบเทียบกับการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีสาระสำคัญคือการปกครองที่ทำให้คนมีคุณภาพพร้อมที่จะปกครองตนเองได้ ในแง่นี้พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าหลักธรรมทุกอย่างในพระพุทธศาสนาเป็นหลักประชาธิปไตย เพราะเป็นเรื่องการพัฒนาคนให้มีคุณภาพและให้รู้จักปกครองตนเองได้ แต่จะต้องมองให้ถูกแง่และปฏิบัติให้ถูกตามหลักเท่านั้น หลักธรรมนั้นมีไว้ให้ทุกคนปฏิบัติ คือต้องมองหลักธรรมตามความรับผิดชอบของตนเอง ไม่ใช่เรียกจากผู้อื่น มองในแง่นี้แล้วหลักธรรมทุกอย่างก็เป็นเรื่องการที่จะให้เกิดประชาธิปไตย (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 10-11)

พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทยจะต้องใช้พุทธธรรมนำหน้า นำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้จึงจะแก้ปัญหาต่างๆได้ดี ท่านกล่าวว่าหลักพุทธธรรมนี้มีหลักการเพื่อความรับผิดชอบและปฏิบัติตามหน้าที่ เป็นไปเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ด้วยดีของผู้ปฏิบัติตามสภาพชีวิตนั้นๆ มุ่งให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น การที่มีการกล่าวว่าหลักธรรมบางอย่างเช่น ความสันโดษ และเรื่องกรรม ขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของสังคมนั้น พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าย่อมต้องเกิดจากความคลาดเคลื่อนบางประการ ซึ่งอาจจะเป็นความคลาดเคลื่อนของผู้กล่าวนั่นเอง หรือความคลาดเคลื่อนในการประพฤติปฏิบัติของบุคคล หรืออาจถึงกับเป็นความคลาดเคลื่อนในการประพฤติปฏิบัติของสังคมที่เชื่อถือสืบต่อกันมาก็ได้ ซึ่งความคลาดเคลื่อนในการประพฤติปฏิบัติอาจเกิดจากการตีความหมายหลักธรรมผิดไปซึ่งสืบเนื่องมาจากเหตุหลายอย่าง เช่น (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529ข:272-274)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1. ความไม่รู้จริงเพราะขาดการศึกษา หรือศึกษาไม่พอ

2. สภาพความเป็นอยู่ผลักดันให้นำมาเป็นเหตุผลอ้างให้ประพฤติเช่นนั้น

3. ผู้สอนหรือผู้เผยแพร่สอนให้คลาดเคลื่อนเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง

4. การยึดติดแต่เพียงแง่ใดแง่หนึ่งของหลักธรรม

5. การเห็นแก่ความง่าย ตีความให้เข้ากับความต้องการของประชาชน

6. สนองความต้องการของผู้มีอำนาจ

ดังนั้นจึงจำเป็นจะต้องพยายามช่วยกันศึกษาความหมายของหลักธรรมให้ถูกต้องชัดเจน การที่มีนักวิชาการต่างประเทศบางคนทำการวิจัยสังคมไทยแล้วสรุปว่า สาเหตุที่ประเทศไทยไม่พัฒนาหรือพัฒนาช้า เพราะหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาบางอย่างเป็นสิ่งกีดขวาง เรื่องนี้พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าเป็นเพราะนักวิชาการเหล่านั้นมองพระพุทธศาสนาอย่างผิวเผินไม่รู้จริง ซึ่งคนไทยก็มีส่วนสนับสนุนให้ชาวต่างชาติเข้าใจคลาดเคลื่อนด้วยการให้ข้อมูลที่ผิด แล้วก็มีนักวิชาการไทยและปัญญาชนมากมายที่เชื่อไปกับการวิจัยของชาวต่างประเทศ เรื่องที่ถูกโจมตีกันมากก็คือเรื่องการให้ละความอยากคือตัณหา ว่าเป็นเหตุให้คนไทยไม่อยากสร้างสรรค์อะไร ความสันโดษทำให้ไม่อยากสะสมไม่อยากพัฒนาอะไร ความเชื่อเรื่องกรรมทำให้คนไทยยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ ไม่คิดเปลี่ยนแปลงอะไร ไม่ดิ้นรน ซึ่งในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์เรื่องความอยาก ความสันโดษ และเรื่องกรรม เป็นหลักที่สำคัญในการพัฒนาคน และพัฒนาสังคมประเทศชาติ แต่ต้องศึกษาทำความเข้าใจให้ถูกต้องถ่องแท้ โดยสรุปได้ดังนี้คือ (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ:89-162)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความอยาก

ในแง่พุทธธรรมปัญหาไม่ใช่อยู่ที่ว่าอยากหรือไม่อยาก แต่อยู่ที่ว่าอยากอะไรดี อยากอะไรไม่ดี ซึ่งในพุทธธรรมแบ่งความอยากออกเป็น 2 อย่าง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552:486)

1. ความอยากเสพเสวยปรนเปรอตนเอง ความอยากอย่างนั้นเรียกว่า “ตัณหา” เป็นความอยากที่ก่อให้เกิดปัญหาในการพัฒนา เช่น การทุจริต การหาผลประโยชน์ทางลัด ความเกียจคร้านมัวเมา ความอยากประเภทนี้ต้องกำจัดและควบคุม

2. ความอยากเกี่ยวกับความรู้และการกระทำที่ถูกต้องดีงาม ความอยากอย่างนี้เรียกว่า “ฉันทะ” เป็นความอยากที่จำเป็นในการแก้ปัญหาทุกชนิด เป็นแกนกลางของการพัฒนาประเทศ ความอยากประเภทนี้การศึกษาจะต้องสร้างขึ้นมาให้ได้

ความสันโดษ

ตามพุทธธรรม สันโดษ หมายถึง ความยินดีในสิ่งที่ตนมีซึ่งได้มาโดยชอบธรรม หรือการมีความพอใจ ความสุขกับสิ่งที่ได้มาเป็นของตนด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของตนเองโดยชอบธรรม หลักการของสันโดษคือแสวงหาปัจจัยสี่ด้วยความขยันหมั่นเพียรอย่างจริงจังโดยทางที่ถูกต้องซึ่งเหมาะสมกับสภาวะและฐานะของตน พอใจจะมีความสุขได้ด้วยสิ่งที่ตนหามาได้โดยชอบธรรมนั้น เอาเวลา ความคิดและแรงงานมาอุทิศให้แก่การปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่ ซึ่งในส่วนของบรรพชิตนั้น พระพุทธองค์ทรงเน้นเรื่องสันโดษมาก และความมุ่งหมายของสันโดษสำหรับบรรพชิตก็แตกต่างไปจากฆราวาส เนื่องจากบรรพชิตนั้นพระพุทธองค์ไม่ประสงค์ให้สะสมปัจจัยสี่ หากแต่พึงมีพอเป็นอยู่ได้ ทั้งนี้เพื่อไม่ให้กังวลทางวัตถุไปไหนมาไหนไม่สะดวก และจะได้ทุ่มเทเวลาให้กับการบำเพ็ญสมณธรรมและปฏิบัติสมณกิจได้อย่างเต็มที่ ในส่วนของฆราวาสทรงเน้นการแสวงหาปัจจัยสี่ด้วยความขยันหมั่นเพียรและชอบธรรม ไม่ได้สอนให้หยุดการสะสมหรือการแสวงหาความร่ำรวย และความจนไม่ใช่สิ่งที่ทรงสนับสนุน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความยากจนเป็นทุกข์ในโลกสำหรับคฤหัสถ์” และ “สิ่งที่น่ารันทดใจในโลกคือความยากจนและหนี้สิน” (พระรา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2528: 28) แต่ทรงเน้นถึงการแสวงหาทรัพย์และสะสมทรัพย์โดยทางที่ถูกและชอบธรรมเท่านั้น และการได้ทรัพย์มีทรัพย์ไม่ใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงอุปกรณ์สำหรับสนับสนุนการทำสิ่งที่ดีงามเพื่อชีวิตตนเองและชีวิตผู้อื่น สันโดษนั้นเมื่อใช้กับบรรพชิตและฆราวาสความหมายและขอบเขตจึงแตกต่างกัน แต่ก็มีข้อที่เหมือนกัน คือ ไม่ให้หมกมุ่นอยู่กับการฟุ้งเฟ้อบำเรอตน ให้ทุ่มเทเวลาในการปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างจริงจังและทรงสอนไม่ให้สันโดษ 2 ประการ คือ ไม่ให้สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย และไม่ให้สันโดษในความเพียร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 800) เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถึงสันโดษเกือบทุกครั้งจะตรัสสอนเรื่องความเพียรด้วยเสมอเพราะเป็นธรรมที่ควบประสาน แต่เวลาที่คนเราเอามาใช้กลับไม่พูดถึงความเพียรและยังเข้าใจผิดๆอีก เมื่อขาดการตระหนักถึงวัตถุประสงค์ความเป็นอุปกรณ์และความสัมพันธ์กับธรรมอื่นๆ การมองสันโดษจึงเขวออกนอกทางไม่ตรงจุดหมายและกลายเป็นธรรมที่เฉื่อยชาไปผลเสียหายจึงเกิดขึ้น ดังนั้นจึงต้องศึกษาให้เข้าใจโดยถ่องแท้ซึ่งจะให้คุณค่าและประโยชน์มากในการนำไปปฏิบัติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 589) อย่างเช่นการนำเอาสันโดษไปประยุกต์ใช้ในทางสังคมระดับชาติ ก็อาจแปลความหมายเป็นความพอใจในผลิตผลของประเทศของตน ความพอใจ ภูมิใจในสิ่งที่เป็นชาติตน และร่วมแรงร่วมใจกันสร้างสรรค์ผลสำเร็จให้เป็นสมบัติของชาติตนด้วยความเพียรและอดทน (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 155)

กรรม

คนทั่วไปมักมองกรรมในแง่ของผล (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ค) คือ เป็นผลของการกระทำ เช่น คำพูดที่ว่าก้มหน้ารับกรรม นอกจากนี้ยังมองกรรมในแง่ที่ไม่ดีเช่น ทุกข์โศกโรคภัย ความวิบัติต่างๆ และมุ่งไปในอดีตโดยมุ่งเอาชาติก่อนเป็นสำคัญ มองในแง่ของตนจึงกลายเป็นความรู้สึกทอดธุระ คือรู้สึกย่อท้อ ยอมแพ้ ถดถอย ไม่คิดปรับปรุงตนเอง เช่นที่พบกันบ่อยๆว่าชาตินี้มีกรรม ในแง่คนอื่นก็เกิดทอดธุระ คือเห็นว่าเป็นกรรมของเขาให้อุเบกขาวางเฉยเสียไม่คิดแก้ไขหรือช่วยเหลือกัน ทำให้ขาดความกรุณาไป แต่กรรมที่พระพุทธองค์ทรงสอนนั้นหมายถึง การกระทำที่เป็นเหตุอันก่อให้เกิดผล หลักการที่สำคัญคือ ทรงเน้นเรื่องความเสมอภาคเท่าเทียมกันของมนุษย์ ทรงต้องการหักล้างความเชื่อเรื่องวรรณะสี่ของศาสนาพราหมณ์ที่ถือว่าคนเราเกิดมาดีชั่วอย่างไรก็เป็นอย่างนั้นไม่สามารถแก้ไขได้เพราะพระพรหมได้กำหนดไว้แล้ว แต่พระพุทธองค์ทรงสอนว่า ความดีชั่วของคนขึ้นอยู่กับกรรม คือ การกระทำของตนมนุษย์เองเป็นผู้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กำหนด สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ เมื่ออยากได้ดีก็ต้องสร้างเหตุแห่งความดี อยากให้ประเทศชาติพัฒนาก็ต้องสร้างเหตุแห่งความเจริญ เหตุเป็นเช่นไรก็จะส่งผลให้เป็นอย่างนั้น การสอนหลักธรรมของพระพุทธองค์ก็เพื่อให้มีความรับผิดชอบในการกระทำและให้มีความคิดที่จะแก้ไขปรับปรุงด้วย หลักของกรรมจึงมุ่งให้มีฉันทะคือความเพียรพยายามในการกระทำ ปรับปรุงแก้ไขสิ่งที่ไม่ดีให้ดีขึ้น เพราะฉะนั้นเมื่อสอนเรื่องกรรมไปแล้วไม่ทำให้เกิดฉันทะความพากเพียรพยายาม แสดงว่าการสอนนั้นคลาดเคลื่อนจากหลักพุทธธรรม (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 117-152)

ดังนั้นการมองเรื่องกรรมด้วยท่าทีที่ถูกต้องจะต้องมองให้ถึงความหมายดั้งเดิมจึงจะเกิดปัญญาและเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ นำไปสู่ฉันทะในการสร้างสรรค์ตลอดจนการแก้ไขปรับปรุงสิ่งต่างๆที่ควรแก่เหตุผลอันถูกต้องเป็นธรรม หากมองผิวเผินย่อมเกิดความคลาดเคลื่อนไม่เห็นประโยชน์จากหลักแห่งกรรมทั้งยังมองว่าเป็นโทษขัดขวางความเจริญ ดังที่เชื่อกันว่าอิทธิพลของความเชื่อจากไตรภูมิพระร่วงว่าด้วยเรื่องกรรมและไตรลักษณ์ โดยเฉพาะหลักอนิจจังเป็นเรื่องชี้ถ่วงการพัฒนาประเทศ เพราะเป็นหลักการที่ให้คนยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ เมื่อยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ก็ทำให้ไม่รู้จักปรับปรุงแก้ไขตัวเองทำให้ขัดขวางการพัฒนา แต่หากเข้าใจพุทธธรรมโดยถ่องแท้จะพบว่าหลักกรรมก็ดี หลักไตรลักษณ์ก็ดี สอนให้ยอมรับความจริงแต่ไม่สอนให้ยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ เพราะการมองกรรมอย่างถึงแก่นย่อมก่อให้เกิดทัศนะที่เห็นว่าชีวิตและกิจการจะเป็นอย่างไรก็อยู่ที่การกระทำของตนเองภายใต้เงื่อนไขของกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย เมื่อต้องการผลดีอย่างไรก็ต้องเพียรพยายามทำการซึ่งจะเป็นเหตุให้ได้ผลอย่างนั้น ส่วนการมองไตรลักษณ์ที่ถูกต้องถึงแก่นแท้ย่อมก่อให้เกิดท่าทีแห่งความไม่ประมาท มีการสืบสวนวิเคราะห์ หาเหตุปัจจัยให้รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงและเพื่อให้สามารถเลือกสรรจัดทำเหตุปัจจัย ซึ่งจะนำไปสู่ผลดีที่ต้องการ เมื่อมองถูกต้องแล้วหลักกรรมและหลักไตรลักษณ์ย่อมสัมพันธ์สอดคล้องกัน และช่วยเสริมกันเพื่อการอยู่ดีของมนุษย์ คือ การเป็นอยู่ด้วยปัญญาและการทำการตามเหตุปัจจัย (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2526ข: 52-60)

พุทธธรรมเป็นกรรมวาท กิริยาวาทและวิริยาวาท คือเป็นคำสอนแห่งการกระทำ (ด้วยตนเอง) แห่งความเพียร (ด้วยฉันทะ) หลักธรรมทั้งหลายนั้นย่อมสอดคล้องกันและเป็นไปตามหลักการดังกล่าว การมองว่าพุทธธรรมบางประการเป็นเหตุแห่งการเฉื่อยชาก็เพราะความเข้าใจผิด การศึกษา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พุทธธรรมให้เข้าใจอย่างถ่องแท้จึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญยิ่ง เพื่อจะได้นำไปใช้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับภาวะการณ์ต่างๆ ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์ในขณะนั้นๆแล้ว ยังทำให้มีความภูมิใจศรัทธาเลื่อมใสมากยิ่งขึ้นว่า พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นรากเหง้าของสังคมไทยเป็นสิ่งที่ถูกต้อง จึงเป็นหน้าที่ของคนทุกคนในการที่จะศึกษาและทำความเข้าใจให้ถูกต้อง โดยเฉพาะพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบทอดและเผยแพร่พุทธธรรมโดยตรง ต้องศึกษาให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง เผยแพร่ตรงตามพุทธประสงค์ พุทธธรรมก็จะมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างสังคมการเมือง ซึ่งก็เท่ากับว่าพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างสังคมการเมืองนั้นด้วย

จากข้อความข้างต้นพระพรหมคุณาภรณ์ชี้ให้เห็นว่า พุทธธรรมเป็นสิ่งจำเป็นและมีคุณค่าอย่างยิ่งในการนำไปประยุกต์ใช้พัฒนาประเทศหรือแก้ไขปัญหาสังคมการเมือง เพราะหลักพุทธธรรมอยู่ที่ความรับผิดชอบต่อตนเองและการปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุดเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและผู้อื่น แต่ด้วยความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนหรือเข้าใจผิด จึงทำให้เชื่อกันว่าหลักพุทธธรรมบางอย่างเช่น สันโดษ และ กรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ถือว่าเป็นหัวใจของการพัฒนากลายเป็นหลักธรรมที่ขัดขวางการพัฒนาประเทศ จึงต้องศึกษาพัฒนาความเข้าใจในพุทธธรรมให้ถ่องแท้ มองให้ถึงแก่นและสัมพันธ์กับหลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องด้วยกันโดยตลอด

3. บทบาทสถาบันสงฆ์กับการเสริมสร้างสังคมการเมืองไทย

สถาบันต่างๆ ย่อมมีหน้าที่อำนวยประโยชน์ให้แก่สังคมที่สถาบันนั้นๆดำรงอยู่ สถาบันสงฆ์ก็เช่นเดียวกันย่อมมีหน้าที่และความผูกพันทางสังคมเนื่องจากการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัย 4 ที่ชาวบ้านถวาย สภาวะและเหตุการณ์ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณธรรม และโดยคุณธรรมคือเมตตา กรุณา สถาบันสงฆ์หรือพระสงฆ์จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ สถาบันสงฆ์มีบทบาทที่สำคัญมากในการเสริมสร้างสังคมการเมืองให้มีความมั่นคงและสงบสุข วัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน พระสงฆ์เป็นผู้นำจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งการเคารพเชื่อถือและร่วมมือกันพัฒนาสังคม พระสงฆ์ได้เป็นสื่อกลางในการเชื่อมผู้ปกครองกับประชาชนเข้าด้วยกัน ฐานะของพระสงฆ์ในสังคมเป็นที่เชิดชูทั้งนี้ก็ด้วยความบริสุทธิ์ ความเสียสละบำเพ็ญประโยชน์และความเป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้นำทางสติปัญญาของพระสงฆ์ซึ่งมีบทบาทสำคัญมากในการช่วยควบคุมให้สังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 203-209)

เมื่อวัฒนธรรมตะวันตกไหลบ่าเข้ามานับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา บทบาทและคุณค่าของสถาบันสงฆ์ต่อสังคมไทยได้ค่อยๆลดความสำคัญลงจนกระทั่งปัจจุบันการดำรงอยู่ของวัดและพระสงฆ์เกือบจะเป็นเพียงผู้แทนทางด้านพิธีกรรมหรือพิธีการเท่านั้น ภาพที่ประชาชนมองพระสงฆ์ พระสงฆ์ไม่ได้เป็นผู้นำในทางด้านสติปัญญาอีกต่อไป แต่เป็นผู้ที่ล้าหลังคร่ำครึอยู่กับสิ่งเก่าๆ ทั้งนี้เพราะเมื่ออารยธรรมตะวันตกไหลบ่าเข้ามาฝ่ายประชาชนได้หันไปต้อนรับด้วยความสนใจ ฝ่ายพระสงฆ์กลับปิดตัวเอง เมื่อเวลาผ่านไปความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนก็เสื่อมคลายลงกลายเป็นหันหลังให้กัน การพัฒนาประเทศก็มุ่งการเลียนแบบวัฒนธรรมตะวันตกเป็นส่วนใหญ่โดยละเลยวัฒนธรรมของตน ดังนั้นแม้การพัฒนาดังกล่าวจะประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง ซึ่งส่งผลให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆมากมาย แต่ก็เกิดปัญหาอันสะท้อนให้เห็นถึงข้อบกพร่องในการพัฒนานั้นแทบทุกด้านเช่นกัน ยิ่งอำนาจในการควบคุมความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคมของฝ่ายศาสนาหรือสถาบันสงฆ์เสื่อมคลายไป สังคมยิ่งเกิดปัญหา

พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า สถาบันสงฆ์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมจึงต้องมีส่วนรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้นด้วย ต้องช่วยฟื้นฟูแก้ไข ซึ่งเป็นภาระหน้าที่โดยตรงของฝ่ายศาสนาคือช่วยแก้ปัญหาสังคม พระพุทธศาสนาจะยังคงมีความหมายเป็นทางออกของสังคมในภาวะของการอุดตันแห่งการพัฒนาในปัจจุบันได้ เพราะถึงอย่างไรสภาพต่อไปนี้ก็จะยังคงมีอยู่ต่อไปในสังคม คือ

1. ชีวิตมนุษย์ไม่อาจเป็นอยู่ได้หรือมีความหมายได้ด้วยวัตถุเพียงอย่างเดียว แม้มนุษย์จะสามารถสร้างวัตถุสนองความต้องการได้ทุกสิ่ง แต่ก็จะต้องเหนื่อยหน่ายเพราะไม่รู้จักจบสิ้น และไม่สามารถสนองความต้องการได้เต็มที่ คุณค่าทางจิตใจจะต้องยังคงมีความหมายอยู่ต่อไป

2. มนุษย์ยังไม่สามารถสร้างระบบการควบคุมทางสังคมในด้านความประพฤติให้ได้ผลแท้จริงโดยไม่ต้องอาศัยเครื่องยึดเหนี่ยวควบคุมจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมาย ระบบการศาล ตำรวจ หรือคุกตะราง เป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. มนุษย์ไม่มีความรู้จริงถึงที่สุดเกี่ยวกับธรรมชาติ โดยเฉพาะชีวิตของตน แม้ว่าจะเจริญด้วยวิทยาศาสตร์มากมาย (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 203-209)

สถาบันสงฆ์จึงต้องเข้าไปมีบทบาทอย่างแข็งขันในการช่วยกันเสริมสร้างสังคมการเมืองเพื่อช่วยดับทุกข์ร้อนให้กับสังคมและก่อสันติสุขให้กับสังคม ส่วนข้อที่ว่าพระสงฆ์ควรมีบทบาทอย่างไรในการเสริมสร้างสังคมการเมืองนั้น พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่าคำตอบก็อยู่ที่หลักการอันมีอยู่แล้วในคำสอนของพระพุทธองค์ คือพระสงฆ์มีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติ กล่าวคือศึกษาพุทธธรรมให้แตกฉานแจกแจงได้ถูกต้อง พร้อมทั้งสามารถแนะนำแก่ผู้อื่นต่อไปได้ด้วย และปฏิบัติคือสามารถประพฤติตามหลักธรรมเพื่อความบริสุทธิ์ของตนเองและของสถาบันสงฆ์ ในด้านความสัมพันธ์กับสังคมคฤหัสถ์ก็มีหน้าที่ในการให้การศึกษา การเผยแพร่และการสงเคราะห์ การให้การศึกษาย่อมหมายถึงการอบรมสั่งสอนแนะนำผู้อื่นให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยทั้งความรู้ทางโลกและทางธรรม การเผยแพร่ย่อมหมายถึงการช่วยให้มีการประพฤติปฏิบัติธรรม แผ่ประโยชน์ออกไปในสังคมอย่างกว้างขวาง และการสงเคราะห์ย่อมอยู่ในขอบเขตแห่งคุณธรรมที่ไม่หวังประโยชน์ อนุเคราะห์ประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจพร้อมกับการปฏิบัติหน้าที่ทางสมณเพศของตน รักษาเกียรติคุณและความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์ไว้ด้วยในขณะเดียวกัน (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 247-275)

สถาบันสงฆ์จะต้องมีการปฏิรูปตนเองอย่างจริงจังทั้งในส่วนของพระสงฆ์และวัด หลักการของพระสงฆ์คือปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแล้วเผยแพร่ วัดจะต้องปรับปรุงให้มีสภาพเป็นวัด กำหนดเป้าหมายในการช่วยเหลือประชาชนให้ถูกต้อง สร้างความสามารถในการช่วยเหลือประชาชนให้เพียงพอ สำหรับบทบาทเดิมของวัดที่เคยมีนั้นบางอย่างเมื่อมีสถาบันอื่นๆมารับภาระเอาบทบาทที่พระสงฆ์เคยทำอยู่เดิมไป พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าก็ไม่จำเป็นต้องฝืนรักษาบทบาทนั้นๆเอาไว้ ทั้งวัดและพระสงฆ์จะต้องตั้งอยู่ในคุณสมบัติ 3 ประการคือ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละ และความมีสติปัญญาความรู้ เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนได้ เมื่อพระสงฆ์ยึดถือตามหลักการและคุณสมบัติดังกล่าว ก็จะเป็นพลังที่สำคัญมากในการเสริมสร้างการเมืองปัจจุบัน (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ฉ: 286)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

4. การศึกษาเป็นอุปกรณ์ในการแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทย

พระพรหมคุณาภรณ์ให้ความสำคัญกับการศึกษามาก ผลงานด้านวิชาการของท่านทุกเล่มมุ่งไปที่การพัฒนาคนให้มีคุณภาพโดยใช้การศึกษาเป็นอุปกรณ์ ท่านเห็นว่าการส่งเสริมการศึกษาให้กว้างขวางออกไปในหมู่ประชาชนเท่านั้นที่สามารถแก้ปัญหาสังคมการเมืองได้ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสังคมที่ดี การเมืองที่ดี ประชาธิปไตยที่ดี การพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาไทย การนำพุทธธรรมมาใช้แก้ปัญหาสังคม การเสริมสร้างบทบาทของสถาบันสงฆ์ล้วนต้องอาศัยการศึกษาเป็นหลัก เป็นตัวนำ การศึกษาที่ว่านี้จะต้องสามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ 2 ประการได้ จึงจะเป็นการศึกษาที่ดีและมีประสิทธิภาพ คือ (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2530: 57-58)

1. ถ่ายทอดศิลปวิทยา หมายถึง การถ่ายทอด รักษา ส่งเสริม เพิ่มพูนวิชาการและวิชาชีพตลอดจนสืบทอดมรดกวัฒนธรรมทางวิชาการของมนุษย์ โดยมีหลักการพื้นฐานว่าต้องให้มีความรู้จริง รู้ยิ่งขึ้นไป ทำให้ได้จริง มีการทำให้เพิ่มพูนหรืองอกงามยิ่งขึ้น

2. ชี้แนะให้รู้จักการดำเนินชีวิตที่ดีงามและถูกต้อง รวมทั้งการฝึกฝนพัฒนาตนจนถึงความสมบูรณ์ เริ่มตั้งแต่การทำให้คนมีแรงจูงใจในการศึกษา สร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องในการศึกษาตลอดจนการทำให้คนมีพัฒนาการในด้านต่างๆ

การศึกษาในข้อแรกนั้นเปรียบเหมือนการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ให้สามารถเอาไปให้ประกอบอาชีพเลี้ยงชีพ หรือไปพัฒนาวัตถุ พัฒนาสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ภายนอก ส่วนการศึกษาในข้อสองเป็นเนื้อตัวของมนุษย์แท้ๆ หรือเป็นเรื่องของความเป็นมนุษย์โดยตรง ถ้าเป็นการพัฒนาก็คือพัฒนาตัวบุคคลที่จะไปใช้เครื่องมือ คือคนที่จะใช้เครื่องมือก็ต้องได้รับการศึกษาอีกส่วนหนึ่งด้วย จึงจะเป็นผู้ใช้เครื่องมือได้อย่างถูกต้องและเป็นประโยชน์แท้จริง ความเจริญมั่งคั่งที่เกิดขึ้นจึงจะเป็นความมั่งคั่งพรั่งพร้อมรุ่งเรืองเป็นเลิศ มีคุณค่าเป็นอิสรภาพและสันติสุขของมนุษย์ทั้งของชีวิตและของสังคม (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2530: 57-59)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การศึกษาที่ดี มีคุณภาพและประสิทธิภาพที่จะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กล่าวข้างต้นได้ ต้องเป็นการศึกษาที่พระพรหมคุณาภรณ์เรียกว่า การศึกษาครบวงจรไตรสิกขา ได้แก่ (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2518: 69-75)

1) ศีล คือ ความมีระเบียบวินัย ซึ่ง ระเบียบวินัยนี้เป็นเครื่องมือฝึกฝนคนให้อยู่ในแนวทางที่ดี ควบคุมและคอยต้อนบุคคลให้พยายามเลือกแต่แนวทางที่ดี สร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อสังคม

2) สมาธิ คือ การพยายามสร้างสติความรู้จักยั้งคิดและการรู้จักกระตุ้นเตือนตัวเองให้สำนึกถึงความรับผิดชอบหน้าที่และความดีต่างๆที่จะต้องทำต่อไป

3) ปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจ แยกแยะสิ่งต่างๆ ซึ่งมีหลายขั้นตอนคือ ปัญญาขั้นที่ 1 เป็นปัญญาที่เป็นความรู้ความเข้าใจในศิลปะวิทยาการในแบบที่รู้จริง เข้าใจจริง ปัญญาขั้นที่ 2 คือ การรับรู้ เรียนรู้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ไม่บิดเบือนหรือเอนเอียงด้วยอคติ ปัญญาขั้นที่ 3 คือ การคิด การวินิจฉัย ซึ่งหมายถึงการคิดวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ ปัญญาขั้นที่ 4 คือ ปัญญาที่รู้จักโลก เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง รู้ทางเสื่อมทางเจริญและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รู้วิธีแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ความสำเร็จที่ทำให้พัฒนาตน พัฒนาชีวิตและสังคมให้เจริญดีงามยิ่งๆขึ้นไป ปัญญาขั้นที่ 5 ได้แก่ ปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมดาของสังขารคือโลกและชีวิตถึงขั้นที่ทำให้จิตใจเป็นอิสระ หลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์

การศึกษาแบบไตรสิกขาจะเกิดขึ้นได้จะต้องมีองค์ประกอบอื่นๆช่วยในการฝึกฝนอบรมทั้งที่เป็นองค์ประกอบทางสังคมและองค์ประกอบภายในบุคคล คือ (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2518: 77)

1. กัลยาณมิตร เป็นองค์ประกอบภายนอก ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี

2. โยนิโสมนสิการ เป็นองค์ประกอบภายในซึ่งควบคู่ไปกับองค์ประกอบภายนอก ได้แก่ การใช้ความคิดถูกวิธี คือคิดสืบสวนให้ถึงต้นตอตามหลักความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบและเหตุปัจจัยต่างๆ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า การศึกษาแบบไตรสิกขานี้เท่านั้นจึงจะเป็นการศึกษาที่ถูกต้องสมบูรณ์ เป็นเครื่องมือแนะนำฝึกฝนพัฒนาคนให้รู้จักดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง เมื่อดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องก็มีความสุข การศึกษาที่ถูกต้องจึงต้องทำให้คนมีความสุข หรือรู้จักที่จะทำตนให้มีความสุข พร้อมกับเอื้ออำนวยความสุขแก่ผู้อื่นและแผ่ขยายความสุขนั้นออกไปในสังคมด้วย ระบบการศึกษาที่ขาดองค์ประกอบข้างต้นเพียงข้อใดข้อหนึ่ง จะกลายเป็นระบบการศึกษาที่ทำลายการศึกษาเสียเอง และนำความหายนะมาสู่สังคม (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2518: 75)

เมื่อย้อนกลับมามองการศึกษาของประเทศ พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าการศึกษาเท่าที่เป็นอยู่นั้นไม่ได้เป็นไปตามหลักสูตรหรือแนวทางที่ท่านกล่าวในข้างต้น การศึกษาไม่ได้เข้าถึงหลักการที่แท้จริงของการศึกษา คือเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ให้รู้จักดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง พัฒนาความสามารถที่จะมีความสุขและแผ่ขยายความสุขออกไปสู่สังคม พัฒนาความอยู่รอดด้วยกิเลสมาสู่ความอยู่รอดด้วยปัญญา ทั้งนี้เพราะการไปตามระบบการศึกษาแบบตะวันตกที่มีแต่พัฒนาการแต่ขาดบูรณาการ คือความเจริญของวิทยาการและระบบต่างๆ เป็นการเจริญออกไปเรื่อยๆ โดยไม่คำนึงถึงวัตถุประสงค์เดิมที่จะให้เกิดคุณค่าแก่มนุษย์ ไม่คำนึงถึงประโยชน์สุขแก่ชีวิตของมนุษย์ที่แท้จริง และความเจริญของวิทยาการและระบบต่างๆนั้น ก็มีความคับแคบอยู่กับด้านที่ตนชำนาญเฉพาะแต่ละอย่าง โดยที่แต่ละด้านแต่ละสายทั้งหมดนั้นไม่มาประสานกลมกลืนกัน ไม่เชื่อมโยงกัน เมื่อไม่มาเชื่อมโยงกันก็เกิดความไม่พอดีหรือไม่สมดุล จึงเกิดปัญหาในด้านต่างๆ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ฉ: 3-5)

พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า ปัญหาที่เกิดจากแนวการศึกษาที่มีแต่พัฒนาการแต่ไร้การบูรณาการที่ประเทศไทยไปเลียนแบบตะวันตกมาเป็นแม่บทในการจัดการศึกษาของชาติที่สำคัญ ได้แก่ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ฉ: 163-168)

1. ทำให้เด็กแปลกแยกจากชุมชนหรือท้องถิ่นของตน เด็กดูถูกวิถีชีวิตของชุมชน ไม่มีความภูมิใจในถิ่นฐานและวัฒนธรรมของตน ภูมิธรรมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกทอดทิ้ง เกิดช่องว่างระหว่างคนรุ่นใหม่กับคนรุ่นเก่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. ระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ได้ดึงคนออกจากชนบทเข้าสู่เมือง เพื่อดึงคนเข้ามารับใช้ระบบอุตสาหกรรมและระบบราชการ ปัญหาที่ตามมาที่สำคัญคือปัญหาการว่างงานในเมือง ซึ่งในขณะเดียวกันในท้องถิ่นก็ขาดแรงงานมีฝีมือ เกิดปัญหาที่รุนแรงทั้ง 2 ด้าน

3. ปัญหาความไม่เสมอภาคแห่งโอกาสในด้านการศึกษา การกระจายโอกาสในทางการศึกษาเป็นไปไม่ทั่วถึงหรือไม่สม่ำเสมอ ซึ่งเป็นผลพวงมาจากการดำเนินการศึกษาแบบไม่พรั่งพร้อมของรัฐตั้งแต่เริ่มต้น เลียนแบบตะวันตกจวบจนถึงปัจจุบัน ลูกชาวไร่ชาวนาในชนบทไม่ได้รับการเหลียวแล และไม่อาจต่อสู้เพื่อเข้าไปยืนอยู่ในระบบการศึกษาแบบใหม่ของรัฐได้ ตัวอย่างของปัญหาที่ชัดเจนก็คือการที่วัดและสถาบันสงฆ์ได้กลายเป็นช่องทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในสังคมอันเป็นสภาพที่เป็นมาช้านาน จนกระทั่งตัวเลขพระเณรได้กลายเป็นดัชนีชี้สภาพความไม่เสมอภาคทางการศึกษา กล่าวได้ว่า วัดในเมืองก็คือชุมชนชนบทที่อยู่ในเมือง พระเณรในกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่เป็นชาวชนบททั้งสิ้นและเป็นผู้มาเพื่อการศึกษาและเข้ามาเพราะไม่สามารถเข้าไปในระบบการศึกษาของรัฐได้ เพราะฉะนั้นจำนวนของพระเณรเหล่านี้จึงสัมพันธ์กับการจัดการศึกษาของบ้านเมือง เมื่อการศึกษาของบ้านเมืองขยายไปถึงไหนจำนวนพระเณรก็หมดลงที่นั่น

4. ปัญหาปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับการศึกษาซึ่งปรากฏชัดเจนในปัจจุบันนี้ คือ การที่ประเทศไทยพัฒนาให้ทันสมัย สร้างความเจริญทางวัตถุและระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมเข้ามา ทำให้ระบบวัตถุนิยมเฟื่องฟู เมื่อขาดการศึกษาที่ถูกต้องและไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน ระบบวัตถุนิยมนั้นจึงส่งเสริมให้เกิดค่านิยมบริโภคและไม่มีค่านิยมในการผลิต

5. ปัญหาเรื่องความเสื่อมโทรมของสถาบันครู ครูมีสถานภาพทางสังคมต่ำและเสื่อมโทรมลงไป ลดคุณค่าจากความเป็นปูชนียบุคคล สังคมไม่ค่อยจะยอมรับ นอกจากเสื่อมในสถานภาพทางสังคมแล้ว แม้ด้านคุณภาพก็เสื่อมลงด้วย ขณะเดียวกันฝ่ายรัฐบาลก็ไม่ได้มีนโยบายส่งเสริมคุณภาพของครูอย่างจริงจัง

6. ปัญหาความเสื่อมจากคุณธรรมจริยธรรมและปัญหาทางจิตใจ เริ่มตั้งแต่ครูสอนจริยธรรมก็อยู่ในภาวะที่ย่ำแย่ สภาพจริยธรรมและคุณธรรมในสังคมจึงย่ำแย่ตามไปด้วย สุขภาพจิต

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ของคนในสังคมก็เสื่อมโทรมลงไป เหมือนในประเทศพัฒนาทั้งหลาย มีความเครียด ความกระวนกระวาย โรคจิต ความเห็นแก่ตัว การแก่งแย่งแข่งขันไร้น้ำใจ

7. ปัญหาความเข้าใจต่อความหมายของการศึกษาเอง ซึ่งเป็นปัญหาที่ลึกลงไปถึงรากฐานการศึกษา จากความมุ่งหมายที่แท้จริงของการศึกษา คือ การพัฒนาความสามารถที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตและชุมชนของตน กลับกลายเป็นเพียงเครื่องมือในการเลื่อนสถานะทางสังคมเท่านั้น การศึกษาจึงทำให้เกิดช่องว่างในสังคมซึ่งนอกจากจะเป็นปัญหาในตัวมันเองแล้วยังเกิดมีปัญหากับบ้านเมือง ผลที่ตามมาก็คือประชาชนปัจจุบันเริ่มหมดศรัทธาในการศึกษา เริ่มไม่เห็นคุณค่าของการศึกษา เริ่มไม่มั่นใจและไม่เชื่อถือในกลไกระบบงานของรัฐ สภาพการณ์เช่นนี้หากปล่อยให้คงอยู่ต่อไปยิ่งจะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ

ปัญหาการศึกษาดังกล่าวข้างต้น พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า เป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากท่าทีหรือเป้าหมายการศึกษาตั้งแต่เริ่มต้นเลียนแบบตะวันตก เพื่อให้รอดพ้นจากการคุกคามของลัทธิล่าอาณานิคม การแก้ปัญหาการศึกษาในขณะนั้นจึงจะมีลักษณะ 2 ประการ คือ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ฉ: 149)

1. เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า หาทางให้พ้นภัยจากลัทธิล่าอาณานิคมซึ่งเป็นการแก้ปัญหาระยะสั้น ความจริงมีการคิดแก้ปัญหาระยะยาวด้วยโดยมุ่งให้การแก้ปัญหาระยะสั้นนั้นเป็นฐาน และมีการเตรียมการสร้างสรรค์ระยะยาวแทรกไปด้วย แต่จุดเน้นจุดเด่นของการระดมกำลังคือมุ่งแก้ปัญหาระยะสั้นที่เผชิญอยู่ ซึ่งการแก้ปัญหาการศึกษาหรือการพัฒนาประเทศต่อๆมามักเป็นไปในลักษณะการแก้ปัญหาระยะสั้นแทบทั้งสิ้น

2. เป็นการแก้ปัญหาที่เร่งรีบหรือรีบร้อน อันเนื่องมาจากความเร่งด่วนและเร่งรัดของปัญหาที่เผชิญอยู่เฉพาะหน้า

ลักษณะการแก้ปัญหาการศึกษาทั้ง 2 ประการนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ได้ให้ข้อสังเกตที่โยงไปถึงปัญหาการศึกษาที่กล่าวมาในข้างต้น ดังนี้ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ฉ: 150-159)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1. ธรรมดาของการแก้ปัญหาบางทีก็ทำให้เกิดปัญหาใหม่ขึ้น โดยเฉพาะเมื่อรีบร้อนหรือจำเป็น บางทีต้องยอมเสียอะไรบางอย่าง ต้องยอมสร้างปัญหาบางอย่างขึ้นมาทั้งๆที่รู้ด้วยซ้ำ เพื่อจะทำให้วัตถุประสงค์สำคัญในการแก้ปัญหาใหญ่เฉพาะหน้าเป็นผลสำเร็จ

2. ในการแก้ปัญหาระยะสั้น ถ้าผู้บริหารประเทศที่รับช่วงต่อมาเข้าใจปัญหาและรู้ทันเหตุการณ์ เมื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้านั้นสำเร็จเข้ารูปดีแล้วก็จะต้องหันมาตั้งหลักใหม่ เพื่อแก้ปัญหาแทรกซ้อนซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างนั้นและวางแนวคิดในการที่จะสร้างสรรค์พัฒนาระยะยาวต่อไป

3. การแก้ปัญหาระยะสั้นและรีบเร่งแม้จะทำสำเร็จแต่มักมีสภาพแบบให้ตัวรอดไปก่อน คือทำกันอยู่แค่ผิวเปลือกภายนอก ซึ่งปรากฏว่าอาจจะมีรูปร่างที่ทันสมัยแต่เนื้อตัวยังไม่พัฒนา จึงกลายเป็นว่าทันสมัยแต่ไม่พัฒนา

4. การพัฒนาประเทศที่ว่าให้ทันสมัยนั้น ก็เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าคือการคุกคามของลัทธิล่าอาณานิคม ความมุ่งหมายจึงชัดเจน เมื่อความมุ่งหมายของมันถูกกระทำให้บรรลุเป้าหมายแล้วไม่มีการตั้งจุดหมายใหม่ที่ชัดเจน แต่ยังทำการพัฒนาแบบเดิมต่อไป การกระทำนั้นก็จะเกิดอาการเคว้งคว้างเลื่อนลอยไร้จุดหมาย ดังที่กำลังเป็นอยู่ในสังคมไทย ดังนั้นแม้ประเทศไทยจะรอดพ้นจากการเป็นอาณานิคมทางการเมืองและการปกครองจากตะวันตกได้ แต่ก็อาจจะกลายเป็นอาณานิคมทางเศรษฐกิจและทางปัญญาของตะวันตกไปโดยสมัครใจอย่างไม่รู้ตัว

5. ในการแก้ปัญหาอย่างเร่งด่วนนั้น จะต้องทำสิ่งที่จำเป็นซึ่งเกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาที่เร่งด่วนนั้นก่อน ซึ่งในการกระทำเช่นนี้บางส่วนของสังคมไทยจะเกิดอาการที่เจริญแซงล้ำหน้าส่วนอื่นๆที่เคยประสานกลมกลืนกันอยู่ และแยกตัวโดดเดี่ยวเติบโตใหญ่กว่าส่วนอื่นๆ จึงเป็นสาเหตุนำมาซึ่งปัญหาต่อไปที่สำคัญมาก คือการที่สังคมแตกหรือภาวะชุมชนแตกและเกิดช่องว่างในด้านต่างๆ ของสังคม

มองในด้านสถาบันสงฆ์ ระบบการศึกษาทั้งส่วนที่เป็นปริยัติธรรมและเป็นวิชาการสมัยใหม่ล้วนดำเนินการไปตามยถากรรมไม่ได้รับการเอาใจใส่ดูแลส่งเสริมจากรัฐบาลเท่าที่ควรปล่อยให้ดำเนินการกันไปเอง ต่างวัดต่างสำนักจึงมีแนวทางที่แตกต่างกันออกไป เกิดความ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หลากหลายในความเข้าใจและการปฏิบัติ ผลก็คือยากที่จะหาพระสงฆ์ที่มีคุณภาพที่แตกฉานในหลักธรรมและเข้าใจในวิชาการสมัยใหม่ที่สามารถเผยแพร่พระพุทธศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพ โดยปรับหรือประยุกต์พุทธธรรมเข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม คุณค่า ความเคารพนับถือในหมู่ประชาชนที่มีต่อพระสงฆ์เริ่มลดน้อยลง ประกอบกับพระสงฆ์จำนวนมากที่ประพฤตินอกกรอบธรรมวินัย ทั้งนี้เนื่องจากถูกปล่อยปละละเลยไม่ได้รับการศึกษา แม้ว่าการศึกษาจะจัดว่าเป็นศาสนกิจหลักของสถาบันสงฆ์ แต่การศึกษาของคณะสงฆ์เท่าที่เป็นอยู่ กล่าวได้ว่าไม่เพียงพอที่จะรักษาพระศาสนาไว้ด้วยดีในท่ามกลางสภาพสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงและมีภัยคุกคามทั้งจากภายนอกและภายใน การด้อยการศึกษาทำให้สถาบันสงฆ์เกิดความอ่อนแอ เมื่อสถาบันสงฆ์อ่อนแอย่อมส่งผลให้วัฒนธรรมไทยอ่อนแอไปด้วย ประชาชนไม่เกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของชาติตนซึ่งเป็นปัญหามากในการพัฒนาประเทศชาติ การยอมรับสภาพความเป็นจริงของการเปลี่ยนแปลงของสังคมแล้วส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาให้กว้างขวางทั้งทางธรรมและทางโลก โดยปรับปรุงคุณภาพ เนื้อหา ซึ่งเดิมคับแคบมาก ปรับปรุงหลักสูตรและขยายขอบเขตวิชาให้กว้างขวางออกไปจนถึงปริญญาเอก เพื่อให้พระสงฆ์มีความรู้เท่าทันต่อสภาพปัจจุบัน และสามารถนำความรู้ทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ให้คนสมัยปัจจุบันเข้าใจ มองเห็นคุณค่าและใช้ให้เป็นประโยชน์ ซึ่งจะก่อประโยชน์อย่างมากมายในการเป็นพลังช่วยแก้ปัญหาสังคม การเมืองและสร้างสันติสุขให้แก่สังคม (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ง)

เมื่อมองไปที่หลักสูตรการศึกษาของชาติ พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าเนื้อหาของหลักสูตรไม่เอื้ออำนวยให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตและคุณภาพของสังคมแต่อย่างใด ทั้งที่พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานวัฒนธรรมไทยและเป็นพลังสำคัญที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาและการบูรณาการในการพัฒนาประเทศ แต่กระทรวงศึกษาธิการกลับตัดทอนวิชาพระพุทธศาสนาให้น้อยลงทั้งในด้านเนื้อหาและเวลาเรียน ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อการศึกษาของชาติเพราะละเลยคุณค่าด้านจริยธรรม พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า จริยธรรมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตและสังคมที่จะดำรงอยู่อย่างมีสันติสุข และจริยศึกษาก็เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตและสังคมที่จะดำรงอยู่อย่างมีจริยธรรม พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งคำสอนและระบบจริยธรรมที่แผ่ไปทั่วและหยั่งรากฝังลึกลงแล้วในพื้นฐานของสังคมไทย แม้ว่าในปัจจุบันในระดับพื้นผิวจะมองเห็นว่าผู้คนห่างเหินจากหลักธรรม มีปัจจัยแปลกใหม่จากภายนอกเข้ามาปะปนซึ่งส่งผลอยู่มาก แต่ระบบศีลธรรมตามหลักของพระพุทธศาสนาก็ยังสืบต่ออยู่อย่างแน่นหนาในฐานทางวัฒนธรรมไทย การสอนหลักจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปฏิบัติที่สอดคล้องกลมกลืนกับรากฐานทางวัฒนธรรมและพื้นเพทางจิตใจของคนไทย เป็นจริยธรรมที่กลมกลืนบนพื้นฐานที่ต่อเนื่อง อีกทั้งเป็นการรู้จักใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์ ซึ่งทำให้พร้อมที่จะทำงานได้ง่าย ฉับไวกว่าและเบาแรงกว่าการกระทำด้วยวิธีอย่างอื่น จึงไม่มีเหตุผลที่จะปฏิเสธการสอนพระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์ในทางจริยธรรม (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2533: 1-6)

การที่ชาวพุทธนับถือพระพุทธศาสนา ก็เพราะเชื่อในระบบจริยศึกษาแบบพุทธ ดังนั้นชาวพุทธจึงควรและมีสิทธิที่จะเรียนจริยธรรมด้วยจริยศึกษาแบบพุทธ การปฏิบัติที่ถูกต้องในเรื่องนี้คือการช่วยกันค้นหาให้พบและจัดจริยธรรมแบบพุทธให้แก่ผู้เรียนที่เป็นพุทธศาสนิกชน การนำเอาจริยธรรมสากลอย่างตะวันตกซึ่งเขาเองก็ประสบกับวิกฤติคนขาดแคลนจริยธรรมศีลธรรมอยู่มาให้นักเรียนที่เป็นพุทธศาสนิกชนเรียน มองในแง่หนึ่งก็เหมือนกับการบังคับหรือใช้กลวิธีชักจูงให้นักเรียนที่เป็นพุทธศาสนิกชน เปลี่ยนศาสนาจากพระพุทธศาสนามานับถือศาสนาที่เรียกว่าจริยธรรมสากลแทน อาจจะเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพชาวพุทธเหล่านั้นก็เป็นได้ เมื่อจัดไปแทนที่จะได้ผลดีก็จะกลับกลายเป็นเสียทั้งคู่ ไม่ได้ผลเลยทั้งสองทาง โดยสรุปแล้วพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า รัฐควรจัดหลักสูตรการศึกษาให้คนไทยส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาพระพุทธศาสนาด้วยเหตุผลสำคัญ 3 ประการ คือ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2533: 76)

1. คนไทยส่วนใหญ่ซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชนควรมีความรู้ความเข้าใจ และปฏิบัติถูกต้องต่อศาสนาที่ตนนับถือ

2. คนทุกคนที่อยู่ในสังคมไทย ควรเรียนรู้พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย เป็นสถาบันใหญ่ และเป็นสภาพแวดล้อมของสังคมไทย เพื่อดำเนินชีวิตและทำงานหรือทำหน้าที่ที่เป็นส่วนร่วมของตนในการพัฒนาสังคมไทยนั้นอย่างประสานกลมกลืนและได้ผลดี

3. สังคมไทยอาศัยพระพุทธศาสนาเป็นแหล่งคำสอนจริยธรรม และได้ยอมรับระบบจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นมาตรฐานที่ยึดถือปฏิบัติตามตลอดมา คนไทยจึงควรเรียนรู้พุทธจริยธรรมเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิตและสังคมให้บรรลุประโยชน์และสันติสุข

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในฐานะที่พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับคนไทยและสังคมไทยในแง่ต่างๆมากหลาย พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าคนไทยควรได้รับการศึกษาพระพุทธศาสนาในแง่มุมด้านต่างๆ เหล่านั้น ให้ครบถ้วนตามฐานะต่างๆ ดังนี้ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2532ก)

1. พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นสถาบันสังคมที่ใหญ่ และสำคัญมากในประเทศไทย

2. พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นสภาพแวดล้อมทางสังคมที่แผ่กว้างครอบคลุมสังคมไทย

3. พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นเนื้อหาสาระส่วนสำคัญและเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย

4. พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นเอกลักษณ์และเป็นมรดกของชนชาติไทย

5. พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนา ซึ่งคนไทยส่วนใหญ่นับถือและเป็นศาสนาประจำชาติ

6. พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นหลักคำสอนและระบบจริยธรรมสำหรับพัฒนาชีวิตและสังคม

7. พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นวิชาการ ซึ่งเสริมสร้างความเจริญก้าวหน้าทางปัญญาให้แก่สังคมมนุษย์

8. พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นแหล่งหนึ่งแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ

การศึกษาพระพุทธศาสนานั้น พระพรหมคุณาภรณ์เสนอว่าอาจจัดแยกออกได้เป็น 2 หมวดใหญ่ คือ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2533: 78-79)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1. การศึกษาภาคเนื้อหา ได้แก่ ข้อมูลความรู้หรือสิ่งที่ควรรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ซึ่งคนไทยและพุทธศาสนิกชนควรจะต้องรู้ตามสมควรแก่ฐานะของตนและเพื่อความเป็นชาวพุทธที่ดี เช่น พุทธประวัติ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ความรู้เกี่ยวกับสถาบันพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมประเพณีไทยที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาและหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา

2. การศึกษาภาคปฏิบัติการ ได้แก่ การพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ พร้อมที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดีและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะรู้จักนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามาใช้ปฏิบัติ เพื่อตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาของท้องถิ่นและยุคสมัยนั้นๆได้

การศึกษาภาคเนื้อหาเป็นสิ่งสำคัญและมีความจำเป็นในขั้นพื้นฐาน แต่ถ้าหยุดอยู่เพียงแค่นั้นก็จะไม่เป็นการศึกษาที่แท้จริง เพราะไม่ทำให้เกิดการฝึกฝนพัฒนาแก่ชีวิตของบุคคลและไม่สำเร็จประโยชน์แก่สังคม เมื่อศึกษาภาคเนื้อหาและมีข้อมูลพอสมควรแล้ว จะต้องเน้นภาคปฏิบัติการในการฝึกฝนพัฒนาให้รู้จักปฏิบัติต่อประสบการณ์หรือสถานการณ์ต่างๆอย่างถูกต้อง สามารถนำข้อมูลที่ได้เรียนรู้ไว้ไปใช้ประโยชน์ โดยให้รู้จักคิดเป็น พูดเป็นหรือสื่อสารเป็น ทำเป็น ผลิตเป็น และแก้ปัญหาเป็นด้วย

นอกจากนี้ในด้านการศึกษาสำหรับเยาวชน พระพรหมคุณาภรณ์ได้เสนอให้พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในการช่วยเหลือรัฐ เพราะท่านเห็นว่าสำคัญและมีผลดีหลายประการ คือ (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529ข: 277-278)

1. พระสงฆ์มีหน้าที่ในการให้การศึกษาอยู่แล้ว อย่างน้อยเมื่อไม่พูดถึงวิชาการอย่างอื่นก็ต้องทำการสอน ทำการอบรมในด้านศีลธรรมและสัจธรรมอยู่เป็นประจำ หากให้พระร่วมในการศึกษาก็เท่ากับสนับสนุนให้ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่มากยิ่งขึ้น หากไม่ให้พระมีส่วนในการศึกษาเลยก็เท่ากับว่าตัดพระออกจากหน้าที่ส่วนหนึ่งด้วยเหมือนกัน

2. พระสงฆ์มีเวลาทำงานเต็มที่ เพราะนอกจากการบำเพ็ญปฏิบัติสมณธรรมต่างๆ โดยหน้าที่ของท่านในทางประโยชน์ส่วนตนแล้ว พระมีหน้าที่โดยข้อผูกพันทางสังคมที่พระพุทธเจ้า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตรัสไว้ว่าจะต้องอนุเคราะห์ประชาชนด้วยการให้ธรรมทานแก่ชาวบ้านเวลาที่เหลือจากการปฏิบัติสมณกิจ ซึ่งจะเป็นเวลาว่างที่จะใช้ประโยชน์ได้เต็มที่

3. พระสงฆ์นั้นมีความจำเป็นจะต้องประพฤติปฏิบัติให้ดีกว่าชาวบ้านอยู่แล้ว การให้การศึกษาอบรมนั้นไม่ใช่แต่ให้ความรู้อย่างเดียว แต่ให้มีความประพฤติดีงามด้วย พระสงฆ์มีความประพฤติและการปฏิบัติโดยหน้าที่ที่จะต้องดีงามอยู่แล้วก็จะเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เยาวชน เพราะฉะนั้นความรู้สึกฐานะครูกับศิษย์ก็จะเกิดขึ้นได้ คือมีความรู้สึกหรือมีทัศนคติในฐานเคารพนับถืออย่างจริงจัง ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญเหมือนกันที่จะให้การศึกษาได้ผลสมความมุ่งหมายอีกแง่หนึ่ง

4. การให้พระสงฆ์ช่วยในด้านการศึกษาแก่เยาวชนนั้นรัฐลงทุนน้อย เพราะการเป็นอยู่ของท่านก็อาศัยชาวบ้านอยู่แล้ว ไม่มีค่าใช้จ่ายมากมาย ที่สำคัญจิตสำนึกและศรัทธาที่จะช่วยสงเคราะห์ประชาชนของพระมีอยู่ตลอดเวลา พระสงฆ์ก็จะสามารถช่วยประเทศชาติได้มาก

จากที่กล่าวมาจะพบว่า พระพรหมคุณาภรณ์ให้ความสนใจกับเรื่องการศึกษาเป็นอย่างมาก และถือได้ว่าเรื่องการศึกษาเป็นหัวใจของความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ ท่านเห็นว่าการศึกษาเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญยิ่งในการฝึกฝนมนุษย์ ดังนั้นการที่จะฝึกฝนมนุษย์ได้ดี อุปกรณ์คือการศึกษาที่ดีและมีคุณภาพจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นด้วย ซึ่งการศึกษาหรืออุปกรณ์ฝึกมนุษย์ที่ดีในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ก็คือการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาที่ท่านเรียกว่าการศึกษาแบบไตรสิกขา พระพรหมคุณาภรณ์นั้นมีความเชื่อเป็นพื้นฐานว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนได้ ดังคำกล่าวของท่านที่ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ซึ่งเรียกว่ามีศักยภาพ เมื่อมนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาได้ เราก็สามารถวางหลักการในทางการศึกษาเพื่อให้คนพัฒนาตนเองได้ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2534ก: 17) ฉะนั้น การศึกษาที่ดีมีประสิทธิภาพในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์จึงเป็นการศึกษาที่เป็นไปเพื่อช่วยให้มนุษย์มั่นใจในศักยภาพการพัฒนาตนเองและก่อให้เกิดแรงจูงใจให้มนุษย์ใช้ศักยภาพนั้นพัฒนาตน ด้วยเหตุนี้พระพรหมคุณาภรณ์จึงเห็นว่าการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาที่ดี เพราะพระพุทธศาสนานั้นเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนได้พัฒนาได้จนกระทั่งเป็นผู้รู้แจ้งสมบูรณ์ และคำสอนทางพระพุทธศาสนาก็ล้วนมุ่งต่อการพัฒนาตนเองของมนุษย์ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2534ก: 19-21)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ดังนั้นเมื่อมองการศึกษาไทยพระพรหมคุณาภรณ์จึงเห็นว่า การศึกษาไทยยังเป็นอุปกรณ์ที่มีความบกพร่องอีกมากในการฝึกฝนพัฒนาคนในชาติ โดยดูจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นซึ่งมีสาเหตุคือเพราะเป็นการศึกษาโดยมีอารยธรรมตะวันตกเป็นพื้นฐาน ซึ่งท่านเห็นว่ายังไม่มีความสมบูรณ์ในตัวมันเองอย่างหนึ่ง และอีกประการหนึ่งมันไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย พระพรหมคุณาภรณ์จึงเสนอให้ใช้พระพุทธศาสนาเป็นหลักในการวางรากฐานการศึกษาและเสนอให้พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทช่วยเหลือรัฐเกี่ยวกับการศึกษาของเยาวชน เพราะเห็นว่ามีประโยชน์อีกทั้งเป็นการลงทุนที่ต่ำของรัฐแต่ได้ประสิทธิภาพสูง ทั้งยังสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยในด้านการศึกษาที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต ซึ่งในขณะเดียวกันนั้นก็เห็นได้ว่าเป็นการพยายามฟื้นฟูบทบาทการเป็นผู้นำทางสติปัญญาอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ขึ้นมานั่นเอง

แต่สิ่งหนึ่งซึ่งสำคัญยิ่งที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้ชี้ให้เห็นนอกเหนือไปจากความพยายามสร้างบทบาทความเป็นผู้นำทางสติปัญญาของพระสงฆ์ให้กลับคืนมา คือการพยายามช่วยลดความไม่เสมอภาคทางการศึกษาของรัฐ พระพรหมคุณาภรณ์ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาของรัฐบนพื้นฐานวัฒนธรรมตะวันตก ไม่เพียงแต่มีปัญหาในด้านเนื้อหาสาระของการศึกษาเท่านั้น แต่ยังมีปัญหาในด้านความเสมอภาคในโอกาสที่จะได้รับการศึกษาอีกด้วย ซึ่งนับเป็นปัญหาที่สำคัญของการศึกษาของไทย ซึ่งในอดีตความเสมอภาคในการศึกษาไม่ได้เป็นปัญหาของสังคมไทย เพราะระบบการศึกษาโดยวัดและพระสงฆ์ได้เปิดโอกาสให้กับคนทุกระดับชั้นอย่างเท่าเทียมกัน แต่ระบบการจัดการศึกษาแบบแผนใหม่ของรัฐได้ก่อให้เกิดช่องว่างทางการศึกษาขึ้น ลูกชาวไร่ชาวนาที่ยากจนไม่สามารถเข้าไปแข่งขันในระบบการศึกษาแบบใหม่ของรัฐได้ ชาวนาชนบทผู้ยากจนจึงอาศัยประเพณีการบวชเรียนและการเรียนที่วัดเป็นแหล่งการศึกษามาตั้งแต่โบราณนั้นเป็นช่องทางตลอดจนเป็นทางผ่านที่จะให้ลูกหลานของตนได้รับการศึกษาตามมีตามได้ พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า ความไม่เสมอภาคในโอกาสที่จะได้รับการศึกษาดังกล่าวนั้นไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศ แม้แต่คณะสงฆ์เองก็ถูกทำให้อ่อนแอลงไปด้วย (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529ก: 149) เพราะฉะนั้นการเสนอให้พระสงฆ์เข้าช่วยเหลือรัฐในด้านการให้การศึกษาแก่เยาวชนนอกจากเพื่อความสมบูรณ์ในการศึกษาแล้ว ยังเป็นการช่วยรัฐขยายการศึกษาให้ทั่วถึงในพื้นที่ต่างๆได้มาก เนื่องจากจำนวนครูของรัฐยังไม่เพียงพอในขณะที่ฝ่ายสงฆ์มีพระสงฆ์ที่พร้อมจะทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่เยาวชนช่วยเหลือรัฐอยู่เป็นจำนวนมาก และท่านพร้อมที่จะเสียสละเพื่อส่วนรวมอยู่แล้ว (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2529ข: 281)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มีข้อสังเกตอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องการศึกษา คือพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า เนื่องจากรัฐไม่ได้ให้ความเอาใจใส่ดูแลการศึกษาของพระสงฆ์ จึงเกิดผลตามมา 2 ประการ คือ มีพระสงฆ์จำนวนมากประพฤติตนนอกกรอบพระธรรมวินัยเพราะขาดการศึกษา และอีกประการหนึ่งทำให้หาพระที่มีประสิทธิภาพในการรักษาพระพุทธศาสนาได้ยาก ซึ่งจากการศึกษาของพระสงฆ์เท่าที่เป็นอยู่พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่ายังไม่เพียงพอต่อการรักษาพระศาสนาไว้ด้วยดี จากผลดังกล่าวพระพรหมคุณาภรณ์จึงเสนอให้รัฐเอาใจใส่ดูแลการศึกษาของพระสงฆ์ให้มากขึ้น และสนับสนุนให้มีการศึกษาในขั้นปริญญาโทและปริญญาเอกต่อไปพร้อมกับให้การรับรองวิทยฐานะด้วย เพื่อให้สังคมยอมรับในความเป็นผู้นำในการศึกษาดังคำกล่าวของท่านที่ว่า

> . . .โดยเหตุผลที่ว่า ในขณะที่สถาบันของสงฆ์เป็นหลักของพระศาสนาควรจะเป็นผู้นำ แต่ถ้าเรามีการศึกษาเพียงปริญญาตรีจะเป็นผู้นำได้อย่างไร ฉะนั้น ในแง่ของสถานะทางสังคมเราจำเป็นต้องทำ แม้ว่าในแง่เนื้อหาสาระก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นเรื่องสำคัญนัก เราอาจจะมีการศึกษาธรรมวินัยดี มีความรู้มากกว่าปริญญาเอก แต่ในทางสังคมเขาไม่ยอมรับ แล้วจะไปทำอะไรได้ เพราะฉะนั้นการยอมรับของสังคมก็เป็นเรื่องที่เราจะต้องให้ความสนใจเอาใจใส่เหมือนกัน. . .(พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ง: 54-55)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 4

วิเคราะห์แนวทางแก้ปัญหาการเมืองไทยในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์

อิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์

จากการศึกษาความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ พบว่าความคิดทางการเมืองของท่านนั้นได้รับอิทธิพลโดยตรงจากพระพุทธศาสนา ดังนั้นในการมองสังคมการเมืองทั้งในแง่อุดมคติ ปัญหา และทางออกจากปัญหา จึงเป็นการมองผ่านกรอบความคิดของพระพุทธศาสนาซึ่งจะพบว่า เมื่อกล่าวถึงสังคมที่ดี การเมืองที่ดี และรูปแบบการปกครองที่ดี แม้พระพรหมคุณาภรณ์จะให้ความเห็นที่เป็นกลางคือไม่ได้ระบุว่ารูปแบบใดที่มีอยู่เป็นรูปแบบที่ดีหรือเป็นรูปแบบในอุดมคติ แต่ได้ใช้เนื้อหาสาระหรือจุดหมายเป็นคำตอบ คือสังคมใด รูปแบบการปกครองใดที่สมาชิกในสังคมนั้นถือธรรมเป็นใหญ่ คือยึดหลักเหตุผล ใช้สติปัญญาอย่างเต็มที่ด้วยความบริสุทธิ์ใจในการกระทำและการวินิจฉัยสิ่งต่างๆ สังคมและรูปแบบการปกครองนั้นถือว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่ดีและเป็นอุดมคติ และการเมืองก็เป็นเรื่องของธรรม คือประโยชน์สุขของประชาชนที่อยู่ภายใต้การปกครองนั้นๆ พระพรหมคุณาภรณ์ได้ยกตัวอย่างสังคมที่ดีและรูปแบบการปกครองที่ดีตามทัศนะของท่าน คือ สังคมสงฆ์และรูปแบบการปกครองของสงฆ์ สังคมสงฆ์นั้นหลักใหญ่อยู่ที่การขัดเกลาตนเองของสมาชิก ฝึกจิตให้บริสุทธิ์ เพื่อประโยชน์แห่งตนและประโยชน์ของสังคมส่วนรวม ส่วนรูปแบบการปกครองของสงฆ์ หลักใหญ่นั้นอยู่ที่การปกครองตนเองโดยมีพระธรรมวินัยเป็นหลักยึดในการปกครอง ดังนั้นจะพบว่าสังคมที่ดีที่สุดหรือรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ต้องใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา ดำรงอยู่โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการนำทาง โดยท่านยกตัวอย่างสังคมสงฆ์ว่าถือเป็นสังคมที่ดีและมีรูปแบบการปกครองที่ดี เพราะดำรงอยู่ด้วยหลักการของพระพุทธศาสนา

เช่นเดียวกับสังคมไทย การที่พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าสังคมไทยแบบเดิมไม่มีปัญหาหรือมีปัญหาน้อยก็เพราะสังคมไทยเดิมนั้น มีความผูกพันใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม เป็นสื่อหรือกลไกในการควบคุมระเบียบสังคมและสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม เป็นที่มาของความชอบธรรมทางการเมืองการปกครอง ซึ่งกล่าวได้ว่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย เป็นที่มาของคุณธรรมจริยธรรมที่ควบคุมให้สังคมไทยดำเนินไปด้วยความสมดุล แต่เมื่ออารยธรรมตะวันตกเข้ามา ฐานวัฒนธรรมเดิมคือพระพุทธศาสนาได้รับการกระทบกระเทือนอย่างรุนแรง ประชาชนไปตื่นเต้นกับวัฒนธรรมใหม่ ไม่สนใจวัฒนธรรมเดิม ซึ่งการก่อตัวของวัฒนธรรมใดๆย่อมค่อยเป็นค่อยไปและมีวิวัฒนาการอันยาวนาน การรับวัฒนธรรมใหม่ของสังคมไทยจึงเป็นแบบครึ่งๆกลางๆ ใหม่ก็ใช้ไม่ได้ดี เก่าก็เอามาใช้ไม่ได้ เพราะไม่ได้สนใจมานานและวัฒนธรรมเก่ากับวัฒนธรรมใหม่ก็ไม่ประสานสอดคล้องกัน จึงเกิดปัญหารุนแรงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และระบบนิเวศ

กล่าวโดยสรุปคือ ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์นั้นปัญหาสังคมการเมืองไทยเกิดจากการละทิ้งฐานวัฒนธรรมเดิมของตน ดังนั้นในการเสนอทางออกให้กับสังคมการเมืองไทย ท่านจึงเสนอให้หันกลับมาพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาไทย ยึดวัฒนธรรมไทยเป็นหลักแล้วจึงรับเอาสิ่งใหม่มาประยุกต์ให้เข้ากับฐานเดิมของตน สังคมไทยต้องพัฒนาโดยเป็นอิสระจากกรอบการพัฒนาแบบตะวันตกหรือแบบอุตสาหกรรม คือรู้จักเลือกและมีเป้าหมายในการพัฒนา ไม่ใช่ตามตะวันตกไปทุกอย่าง แต่ต้องเลือกเอาสิ่งที่ดีและเหมาะสมกับวัฒนธรรมของตนมาใช้ ซึ่งก็หมายความว่าวัฒนธรรมเดิมนั้นต้องเข้มแข็ง และจากการที่พื้นฐานภูมิปัญญาของวัฒนธรรมไทยอยู่ที่พระพุทธศาสนา พระพรหมคุณาภรณ์จึงเสนอให้นำพระพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทาง ซึ่งหลักสำคัญของพระพุทธศาสนาคือพุทธธรรม จึงต้องนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้โดยศึกษาให้ถ่องแท้เสียก่อน ดังนั้นสถาบันสงฆ์ในฐานะผู้ดำรงและสืบต่อพุทธธรรมโดยตรงและเป็นส่วนหนึ่งของสังคม จึงต้องเข้ามามีบทบาทในการเสริมสร้างสังคมการเมืองให้พัฒนาไปในทางที่ถูกต้องด้วย และพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าเครื่องมือที่เป็นอุปกรณ์อันสำคัญในการแก้ไขปัญหาใดๆก็คือการศึกษา เพราะท่านเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนได้ มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองได้ การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือให้มนุษย์พัฒนาตนเอง และท่านเห็นว่าการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพในการฝึกมนุษย์ ท่านจึงเสนอให้นำพระพุทธศาสนาไปเป็นหลักในการวางหลักสูตรการศึกษา ซึ่งกล่าวโดยสรุปคือ พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า การแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทยต้องใช้พระพุทธศาสนาซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมไทยเป็นหลักนำทาง แสดงให้เห็นว่าความคิดทางการเมืองของท่านนั้นได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาโดยตรงอย่างไรก็ตาม แม้ว่าความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์จะได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่คุณค่าความคิดของท่านไม่ได้อยู่ที่ตัวพระพุทธศาสนา เพราะเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นที่พึ่งอันอุดมของมนุษย์ แต่คุณค่าอยู่ที่วิธีการและลักษณะของการเสนอความคิด ที่นำเอาสิ่งที่ดีจากฐานความคิดทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับปัญหาสังคมการเมือง

จุดเด่นของความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์

ความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์นั้น เป็นความคิดที่มองว่าการแก้ปัญหาสังคมการเมืองใดๆ สิ่งที่สำคัญที่สุดเป็นอันดับแรกคือการแก้ไขที่ตัวบุคคลแต่ละคนก่อน โดยเชื่อว่าเมื่อปัจเจกบุคคลแต่ละคนเป็นคนดีมีคุณภาพก็จะทำให้สังคมที่เป็นอยู่นั้นเป็นสังคมที่ดี และระบบต่างๆในสังคมก็จะดีขึ้น ซึ่งเป็นแนวความคิดที่มีฐานอิงอยู่กับพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมส่วนใหญ่ของสังคมไทย คือเป็นดังรากเหง้าของวัฒนธรรมไทย พระพุทธศาสนาจึงถูกเสนอให้เป็นแนวทางที่สามารถช่วยแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยให้พ้นจากสภาพวิกฤตของปัญหาดังที่กำลังเป็นอยู่ ในฐานะที่พระพรหมคุณาภรณ์เป็นปราชญ์ที่แตกฉานในทางพระพุทธศาสนาจนปรากฏเป็นที่ยอมรับทั่วไปในหมู่นักวิชาการ ปัญญาชนทั่วไป ทั้งฝ่ายพระสงฆ์และฆราวาส และท่านได้เสนอให้มีการปรับปรุงแก้ไขสังคมการเมืองไทย โดยใช้พระพุทธศาสนาเป็นหลักนำทางมาโดยตลอด จึงถือได้ว่าความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์เป็นตัวแทนของนักคิดกลุ่มที่เน้นการแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองด้านจุลภาคก่อนเป็นหลัก มองโดยทั่วไปแล้วความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์จึงไม่ใช่ความคิดใหม่ และไม่ได้แตกต่างไปจากกลุ่มนักคิดชาวพุทธที่เสนอให้แก้ปัญหาสังคมการเมืองที่ระดับจุลภาคก่อน คือหลักการส่วนใหญ่ก็เหมือนๆกัน เช่น พระพรหมคุณาภรณ์มองว่าสังคมที่ดีคือสังคมที่ยึดถือธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นหลักในการกระทำและวินิจฉัยสิ่งต่างๆ โดยอาศัยสติปัญญาที่พิจารณาอย่างถึงที่สุดด้วยความบริสุทธิ์ใจ ทัศนะเช่นนี้ก็ไม่ได้แตกต่างไปจากพุทธทาสภิกขุที่เห็นว่าสังคมที่ดีต้องเป็นสังคมที่ประกอบไปด้วยธรรม ยึดธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ซึ่งพุทธทาสภิกขุเรียกสังคมที่ดีนี้ว่า “ธัมมิกสังคมนิยม” (พุทธทาสภิกขุ, 2529) หรือการที่พระพรหมคุณาภรณ์มองว่าการเมืองเป็นสิ่งที่ดี เป็นงานของรัฐที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของสังคม เป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อทุกคน จึงเป็นหน้าที่ของทุกคนรวมทั้งพระสงฆ์ที่จะต้องสนใจมีบทบาททางการเมือง ซึ่งก็ไม่ได้แตกต่างไปจากทัศนะของพุทธทาสภิกขุที่มองว่าการเมืองคือการจัดการทำให้คนอยู่ด้วยกันด้วยสันติสุขหรือด้วยความสงบสุขอย่างแท้จริง ดังนั้นการเมืองจึงเป็นเรื่องของธรรม การเมืองทั้งที่บริสุทธิ์และสกปรก (ขาดธรรม) มันก็เกี่ยวข้องกันอยู่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในโลกมนุษย์ และที่โลกในปัจจุบันไม่มีความสงบสุขก็เพราะการเมืองเป็นไปโดยไม่ถูกต้อง ฉะนั้นทุกคนทั้งที่เป็นพุทธบริษัทและทั้งที่ไม่ได้เป็นจึงต้องสนใจการเมือง เพื่อช่วยกันปรับปรุงแก้ไขการเมืองให้ดีขึ้น (พุทธทาสภิกขุ, 2531: 2-10) มีข้อสังเกตว่าธรรมดาความคิดที่มาตรงกันหรือเหมือนกันส่วนมากมักจะเป็นอิทธิพลของความคิดของคนหนึ่งมีอิทธิพลต่อความคิดของอีกคนหนึ่ง แต่กรณีการตรงกันในความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์และของพุทธทาสภิกขุดังกล่าว ไม่ใช่เพราะอิทธิพลความคิดของพุทธทาสภิกขุแต่เป็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนาโดยตรง เพราะทั้งสองท่านต่างก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้แตกฉานลึกซึ้งในพุทธธรรม จึงไม่น่าแปลกที่ความเห็นหลักใหญ่จะมาตรงกัน พอดี อีกทั้งในงานเขียนของพระพรหมคุณาภรณ์ทั้งหมดมักจะอ้างแหล่งที่มาจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางศาสนาอื่นๆ โดยตรงไม่ปรากฏการอ้างถึงพุทธทาสภิกขุ

อย่างไรก็ตามแม้ว่าความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์จะเป็นแนวเดียวกันกับพุทธทาสภิกขุและนักคิดแนวพุทธอีกหลายๆท่าน ที่เสนอให้นำพระพุทธศาสนามาช่วยแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยหรือพัฒนาสังคมไทย ก็ไม่ได้หมายความว่าความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์จะเป็นเช่นเดียวกับความคิดของนักคิดเหล่านั้นไปทั้งหมด ในทางตรงกันข้ามความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์กลับเป็นความคิดที่มีความโดดเด่นและมีคุณค่าควรแก่การศึกษาอย่างยิ่ง เนื่องจากความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์มีลักษณะเด่นรวมกันอยู่ 4 ประการ ที่ทำให้ความคิดทางการเมืองของท่านเป็นสิ่งที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง คือ มีความเป็นระบบและต่อเนื่อง มีการติดตามความเป็นไปของสังคมการเมืองอย่างใกล้ชิด มีความน่าเชื่อถือในความถูกต้องสูง และมีการประสานประโยชน์ด้วยความเป็นกลาง

ประการแรก ความเป็นระบบและต่อเนื่อง การมองปัญหาของสังคมการเมืองใดๆ ของพระพรหมคุณาภรณ์ไม่เพียงมองแต่ปัญหาหรือชี้ให้เห็นปัญหาเท่านั้น แต่จะสืบสาวถึงสาเหตุของปัญหาแล้วก็แนะนำทางออกให้กับปัญหานั้นเสมอ จะเห็นได้ว่าเป็นการมองโดยใช้หลักอริยสัจสี่เป็นกรอบความคิด คือเริ่มจากปัญหาคืออะไรและเป็นอย่างไร (ทุกข์) แล้วหาสาเหตุว่าปัญหานั้นเกิดมาจากไหน (สมุทัย) และบอกถึงความดับของปัญหา (นิโรธ) และสุดท้ายคือแนะถึงวิธีการที่จะทำให้ปัญหาดับไป (มรรค) อย่างเช่นปัญหาการศึกษาของไทยที่ไม่สนองต่อการแก้ปัญหาสังคมการเมืองได้ดีแต่กลับมีส่วนก่อให้เกิดปัญหาในระยะยาวอีก สาเหตุก็เพราะการเลียนแบบตะวันตกด้วยความรีบเร่ง ขาดความต่อเนื่องกับฐานวัฒนธรรมเดิม จึงเป็นการศึกษาที่ไม่สมบูรณ์ ซึ่งปัญหาดังกล่าวเป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สิ่งที่แก้ไขได้ โดยทางออกของปัญหาก็คือต้องมีระบบการศึกษาที่เข้ากันได้กับฐานวัฒนธรรมเดิม เป็นการศึกษาที่พ้นจากการครอบงำของกรอบความคิดแบบตะวันตก หรือปัญหาเทคโนโลยีสาเหตุก็เกิดจากคุณภาพของคนไม่ได้พัฒนาให้ทันความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ทางออกจึงต้องให้ความสนใจกับการพัฒนาคนให้เป็นคนที่มีคุณภาพรู้เท่าทันเทคโนโลยี เป็นต้น หรือแม้แต่ปัญหาสังคมการเมืองไทย โดยส่วนรวมคือปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ปัญหาการเมือง และปัญหาระบบนิเวศน์ที่ประเทศไทยประสบอยู่ พระพรหมคุณาภรณ์ได้ชี้ให้เห็นถึงที่มาของปัญหาว่า เกิดจากปัญหาหลักๆ 3 ประการคือ การเลียนแบบอย่างตะวันตก การก้าวข้ามขั้นตอนของสังคมไทย และการที่สถาบันสงฆ์เสื่อมบทบาทลง หรือกล่าวโดยสรุปคือ การมองข้ามคุณค่าของสังคมตนเอง พระพรหมคุณาภรณ์ก็ได้เสนอทางออก โดยการกลับมาเริ่มที่การเห็นคุณค่าของสังคมของตน ใช้วัฒนธรรมเดิมเป็นฐานเพื่อสร้างการปรับตัวอย่างมีดุลยภาพกับวัฒนธรรมใหม่ ซึ่งในแง่ที่ว่าความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์สอดคล้องกับความเป็นจริงหรือไม่ และมีประโยชน์ในการนำไปใช้จริงเพียงใดนั้นจะได้ทำการวิเคราะห์ในขั้นต่อไป แต่ที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าคุณค่าของนักคิดหรือนักวิชาการอยู่ที่การแสดงความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนคิด คือต้องชี้ให้เห็นถึงปัญหา ที่มาของปัญหา และทางออกสำหรับปัญหานั้น หากบอกแต่เพียงว่าปัญหาคืออะไรและเกิดมาจากไหนแต่ไม่ได้เสนอแนวทางแก้ไขไว้ ความคิดนั้นก็เป็นความคิดที่ไม่สมบูรณ์ มีประโยชน์น้อยหรือเปล่าประโยชน์

ประการต่อมา คือ การติดตามความเคลื่อนไหวของสังคมอย่างใกล้ชิด การที่จะเข้าใจปัญหาใดๆอย่างถ่องแท้ และหาทางแก้ปัญหาได้ถูกทาง มีประสิทธิภาพนั้น ความสนใจติดตามศึกษาทำความเข้าใจกับปัญหาต่างๆในสภาพของความเป็นจริงนับเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก หากความรู้ที่มีเป็นเพียงหลักวิชาที่ปราศจากความรับรู้หรือเข้าใจถึงสภาพข้อเท็จจริง ความรู้นั้นคงไม่เป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติ เป็นเพียงทฤษฎีที่ไม่สามารถเชื่อมโยงกับข้อเท็จจริง แม้บุคคลผู้นั้นจะเป็นผู้มีหน้าที่ในการแก้ไขปัญหานั้นๆโดยตรง ซึ่งไม่เพียงแต่ไม่ช่วยให้ปัญหาทุเลาเบาบางแต่ยังเพิ่มปัญหาขึ้นมาอีก ดังเช่นปรากฏการณ์การแก้ปัญหาบางอย่างของผู้นำสังคมไทย ที่ไม่สอดคล้องสัมพันธ์กับปัญหาหรือข้อเท็จจริง ซึ่งอาจจะเกิดจากความไม่รู้จริง หรือบิดเบือนข้อเท็จจริงเพื่อผลประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก ขาดความเป็นกลางและขาดเมตตาธรรม พระพรหมคุณาภรณ์นั้นไม่ใช้พระนักวิชาการที่เพียงแต่แตกฉานในคัมภีร์เท่านั้น แต่ท่านได้สนใจติดตามเหตุการณ์ของสังคมการเมืองไทยอย่างใกล้ชิดพร้อมกับเสนอทางแก้ไขให้เสมอ การมองเหตุการณ์ต่างๆตามความเป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จริงของมันด้วยใจที่เป็นกลางและมีเมตตาห่วงใย จึงทำให้ความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ที่ท่านเสนอสู่สังคมในวาระโอกาสต่างๆ เป็นสิ่งที่น่ารับฟัง น่าพิจารณาและควรค่าแก่การศึกษา ความเป็นผู้สนใจในความเป็นไปของบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จะเห็นได้จากข้อคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและทางออกของเศรษฐศาสตร์ เทคโนโลยี การศึกษาที่เลียนแบบต่างประเทศ การตัดหลักสูตรพระพุทธศาสนาให้น้อยลงในระบบการศึกษาของรัฐ ค่านิยมบริโภค การเสียดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยพระพรหมคุณาภรณ์ไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบที่สังคมไทยได้รับ แต่ยังชี้ให้เห็นถึงปัญหาของตะวันตกและของโลกทั้งหมดอีกด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสนใจติดตามความเคลื่อนไหวของสังคมอย่างใกล้ชิด

ประการที่สาม คือ ความน่าเชื่อถือในความถูกต้องเป็นจริง ซึ่งความเชื่อถือต่อความคิดของนักคิดคนใด ย่อมมาจากปัจจัย 2 ประการคือ ความเชื่อว่านักคิดผู้นั้นเป็นผู้รู้จริง และความเชื่อว่านักคิดผู้นั้นเสนอความคิดตรงตามที่รู้จริงหรือตรงข้อเท็จจริง ปัจจัยทั้งสองประการนี้มีอยู่ครบในความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ เนื่องจากความสนใจติดตามปัญหาความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองไทยอย่างใกล้ชิด การมองปัญหาใดๆของพระพรหมคุณาภรณ์จึงเป็นการมองตามข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่ในสังคม และสืบสาวหาสาเหตุของปัญหานั้นอย่างตรงไปตรงมา สาเหตุของปัญหาเป็นอย่างไรท่านก็เสนอแนวทางออกตามสาเหตุของปัญหานั้น น้ำหนักความน่าเชื่อถือจึงมีมาก ทั้งยังเป็นที่ยอมรับว่าท่านเป็นผู้รู้จริงในพุทธธรรม และเสนอพุทธธรรมตรงตามความเป็นจริง การเสนอให้นำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทย จึงน่าเชื่อถือว่าหลักพุทธธรรมดังกล่าวคงช่วยในการพัฒนาของสังคมไทยได้ ความคิดที่ว่าพุทธธรรมบางอย่างขัดขวางการพัฒนาคงน่าจะมาจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนมากกว่า และข้อสำคัญในความน่าเชื่อถืออีกประการหนึ่งก็คือ ด้วยความเป็นนักวิชาการของพระพรหมคุณาภรณ์ทำให้ท่านได้มีโอกาสไปบรรยายและไปสอนในมหาวิทยาลัยระดับชั้นนำของโลก เช่น มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด จากประสบการณ์ของท่านท่านได้เห็นข้อดีข้อเสียของสังคมต่างๆ โดยเฉพาะสังคมที่เป็นแบบอย่างการพัฒนาของประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย คือ สหรัฐอเมริกา และท่านได้นำข้อเท็จจริงและปัญหาที่เกิดขึ้นมาเปรียบเทียบให้ฟังเป็นการเผยแพร่ความรู้ เตือนสติให้ยั้งคิด ดังหนังสือของท่านที่ชื่อ มองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย ซึ่งความเชื่อถือในความแตกฉานในพุทธธรรมของพระพรหมคุณาภรณ์และเชื่อว่าแนวคิดที่ท่านอธิบายหรือเสนอเป็นสิ่งที่ถูกต้อง จะเห็นได้จากคำพูดของ ส. ศิวรักษ์ ในการพูดถึงอันตรายของพุทธเทียมในพระพุทธศาสนาปัจจุบัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

> . . .ชาวบ้านต้องรู้ว่าอะไรเป็นศาสนาพุทธปลอม อะไรเป็นศาสนาพุทธแท้ แล้วพยายามเดินเข้าหาของแท้ อย่าเดินเข้าหาของปลอม ในแง่นี้ พระอย่างเจ้าคุณราชวรมุนีช่วยได้มาก อ่านหนังสืออย่างพุทธธรรมของท่าน อ่านหนังสืออย่างมองอเมริกามาแก้ปัญหาไทยของท่าน อ่านหนังสืออย่างสถาบันสงฆ์ ปรัชญาการศึกษาหลายต่อหลายเรื่องช่วยได้. . . (ส. ศิวรักษ์, 2530: 135)

นอกจากนี้ความน่าเชื่อถือในความคิดของท่านยังเกิดจากความเป็นผู้มีจริยาวัตรอันงดงามอีกด้วย คือ พระพรหมคุณาภรณ์ไม่เพียงแต่เป็นที่ยอมรับในความเป็นปราชญ์ผู้รอบรู้เท่านั้น แต่ยังเป็นที่ยอมรับในการปฏิบัติตนตามกรอบแห่งพระธรรมวินัยที่ถือว่าเป็นรูปแบบแห่งอุดมคติอีกรูปหนึ่งที่หาได้ยาก ดังคำกล่าวของธรรมรักษา

> . . .สำหรับพระเทพเวทีนั้น นอกจากท่านจะเป็นนักวิชาการที่สมบูรณ์แบบแล้ว ท่านยังเป็นพระนักปฏิบัติชั้นยอดอีกด้วย... ท่านเป็นพระนักปฏิบัติธรรมที่ตรงต่อธรรมยิ่งนัก เรื่องยศ เรื่องเกียรติ ตำแหน่ง ลาภสักการะ ชื่อเสียง ที่จัดว่าเป็นโลกธรรมทั้งปวงนั้น เกาะท่านไม่ติดเลยแม้แต่สิ่งเดียว. . . (ธรรมรักษา, 2532: 2-4)

ประการสุดท้าย คือ การประสานประโยชน์ด้วยความเป็นกลาง การประสานประโยชน์นั้นดูเหมือนจะเป็นหลักที่สำคัญในความคิดเรื่องต่างๆของพระพรหมคุณาภรณ์ ซึ่งหมายถึงการประสานประโยชน์ให้กับสังคม คือ พระพรหมคุณาภรณ์พยายามให้ทุกฝ่ายดำเนินบทบาทต่อไปได้ภายใต้การประนีประนอมระหว่างกัน มากกว่าจะให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้ประโยชน์แล้วฝ่ายตรงข้ามเสียประโยชน์ไป จึงทำให้ความคิดของท่านออกมาในลักษณะกลางๆ เช่น เมื่อพูดถึงการพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ท่านก็ไม่ได้ห้ามหรือมีความคิดที่ขัดขวางการพัฒนานั้น แต่ได้ใช้วิธีการเตือนให้รู้เท่าทันว่า ประเทศไทยมีจุดมุ่งหมายอย่างไร และจะได้อะไรจากการพัฒนานั้น จึงขึ้นอยู่กับผู้บริหารประเทศที่จะพิจารณาว่าจะเดินหน้าหรือถอยกลับ หรือหาวิธีอื่นๆ อย่างกรณีเทคโนโลยี ท่านก็ไม่ได้เสนอให้ยกเลิกการใช้เทคโนโลยีแต่แนะแนวทางที่จะใช้เทคโนโลยีได้อย่างไม่เป็นโทษหรือภัย หรือแนวทางการพัฒนาอย่างตะวันตกกับการพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทย ท่านก็ไม่ได้เสนอให้ใช้แนวใดแนวหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว แต่เสนอให้ใช้ทั้งสองแนวให้สอดคล้องกันโดยมีภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทยเป็นฐาน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หรืออีกกรณีหนึ่งคือ บทบาทของพระพรหมคุณาภรณ์ต่อพระสงฆ์กระแสเก่า (กลุ่มพระมหาเถรสมาคมหรือพระผู้ใหญ่ที่มีพรรษามากๆ) และกลุ่มพระสงฆ์กระแสใหม่ (กลุ่มพระนิสิตนักศึกษา) คือ กลุ่มพระสงฆ์กระแสเก่าเป็นพระอนุรักษ์นิยมสูงจะไม่ค่อยยอมรับการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะด้านการให้การศึกษาสำหรับพระสงฆ์ พระกระแสเก่าไม่เห็นด้วยกับการให้การศึกษาฝ่ายสามัญกับพระสงฆ์ อยากจะให้พระสงฆ์ศึกษาเพียงนักธรรมและบาลีอย่างที่เคยศึกษาสืบต่อกันมา ไม่เห็นความจำเป็นที่พระสงฆ์จะต้องเล่าเรียนวิชาฝ่ายสามัญ ด้วยเชื่อว่ารูปแบบการศึกษาแบบเก่าดีอยู่แล้วและเพียงพอต่อการสืบต่อพระศาสนา ฝ่ายพระสงฆ์กระแสใหม่เห็นว่าการศึกษาแบบเดิม (เฉพาะนักธรรมและบาลี) ไม่เพียงพอต่อการดำรงอยู่ด้วยดีของพระศาสนา การรู้ไม่เท่าทันกับวิชาการสมัยใหม่ทำให้สถาบันสงฆ์เสื่อมบทบาทต่อสังคมและเสื่อมศรัทธาของประชาชนในแง่ของผู้นำทางสติปัญญา และเห็นว่าด้วยความอนุรักษ์นิยมจนเกินไปของพระกระแสเก่าจึงทำให้กิจการพระศาสนาอ่อนแอและปรับตัวไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง กลุ่มกระแสเก่ามองว่ากลุ่มกระแสใหม่หัวรุนแรงปกครองยาก กลุ่มกระแสใหม่ก็มองว่ากลุ่มกระแสเก่าล้าหลัง หัวโบราณ ทำให้พระศาสนาไม่เจริญเท่าที่ควร จึงปรากฏการวิพากษ์วิจารณ์กันระหว่างพระสงฆ์ทั้งสองกลุ่มดังกล่าว ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ท่านเห็นว่าการศึกษานักธรรมบาลีอย่างเก่าก็เป็นสิ่งที่จำเป็น แต่ควรปรับปรุงเนื้อหาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองให้มากขึ้น ในขณะเดียวกันท่านเห็นว่าการศึกษาฝ่ายสามัญก็สำคัญ เพื่อพระสงฆ์จะได้มีความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมและช่วยเสริมสร้างประโยชน์ให้แก่สังคมได้ดียิ่งขึ้น พระพรหมคุณาภรณ์มองว่าพระกระแสเก่าเป็นกลุ่มที่อนุรักษ์แบบอย่างที่ดีบางอย่างเอาไว้ ส่วนพระกระแสใหม่ก็เป็นกลุ่มที่มีความคิดสร้างสรรค์ เป็นการมองพระทั้งสองกลุ่มในทางบวก ท่านเห็นว่าการผสมผสานประนีประนอมความคิดเข้าหากัน รับฟังความคิดเห็นระหว่างกันจึงจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์จึงเป็นความพยายามที่จะเข้าใจพระสงฆ์ทั้งสองกลุ่ม ท่านจึงเป็นที่ยอมรับและยกย่องในความเป็นปราชญ์และความเป็นนักวิชาการที่มีแนวความคิดเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม จากลักษณะที่กล่าวมาจึงเห็นได้ว่าเมื่อเปรียบเทียบกับพระสงฆ์กระแสเก่าและพระสงฆ์กระแสใหม่ ความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์จึงจัดว่าเป็นความคิดกลางๆ ในลักษณะเป็นการประสานประโยชน์โดยดึงให้เข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง (ทางสายกลาง) ที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมอย่างแท้จริง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นอกจากนี้แล้วยังเห็นได้ว่า ลักษณะการประสานประโยชน์ด้วยความเป็นกลางนี้เองที่ทำให้การตีความหรือนำพุทธธรรมมาใช้กับสังคมของพระพรหมคุณาภรณ์มีลักษณะยืดหยุ่นตามความเป็นจริงของแต่ละกรณีในแต่ละกาลเทศะ และไม่ได้สูญเสียหลักการเดิม แต่ได้ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าพุทธธรรมที่แท้จริงที่เกิดจากการปฏิบัติให้ถูกต้องต่อสิ่งต่างๆในแต่ละกาละเทศะ ดังเช่นกรณีการอธิบายถึงเรื่องของกรรมและสันโดษ พระพรหมคุณาภรณ์อธิบายถึงกรรมว่า “กรรมหมายถึงการกระทำ ที่เป็นเหตุอันนำไปสู่ผล ผลคือสิ่งที่สืบเนื่องมาจากเหตุ อยากได้ผลอย่างไรก็ต้องสร้างเหตุอย่างนั้น เช่น อยากได้ดีก็ต้องสร้างเหตุแห่งความดี อยากให้ประเทศชาติเจริญก็ต้องสร้างเหตุที่นำไปสู่ความเจริญ”

จากคำอธิบายของพระพรหมคุณาภรณ์จะพบว่า กรรมไม่ใช่คำสอนที่สอนให้หยุดนิ่งหรือยอมรับสภาพที่เป็นอยู่โดยไม่คิดทำการเปลี่ยนแปลง แต่กรรมสอนให้ทำการเปลี่ยนแปลงและเปลี่ยนแปลงอย่างดีที่สุด โดยมีตนเองเป็นผู้มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและรับผลของการเปลี่ยนแปลงนั้น และที่สำคัญพระพรหมคุณาภรณ์ชี้ให้เห็นชัดว่าเรื่องของกรรมไม่ใช่ความรับผิดชอบส่วนบุคคลเท่านั้นแต่เป็นความรับผิดชอบของสังคมด้วย “อยากให้ประเทศชาติเจริญ ก็ต้องสร้างเหตุที่นำไปสู่ความเจริญ” กรรมจึงไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องแต่เฉพาะบุคคล แต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคมทั้งหมด อีกเรื่องหนึ่งคือเรื่องสันโดษ ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์อธิบายว่า “สันโดษคือความพึงพอใจในสิ่งที่ตนหามาได้โดยชอบธรรม ไม่ให้สันโดษในกุศลธรรมและความเพียร สันโดษนั้นเป็นธรรมที่คู่กับความเพียร สำหรับบรรพชิตหมายถึงความเป็นอยู่แบบสมถะด้วยปัจจัย 4 สำหรับคฤหัสถ์ไม่ได้ห้ามให้สะสมปัจจัย 4 แต่เน้นที่การแสวงหาที่ชอบธรรมและใช้ในทางที่ถูกที่ควร สำหรับประเทศชาติ สันโดษอาจหมายถึงความพึงพอใจในผลิตผลของประเทศตน มีความภูมิใจในสิ่งที่เป็นของชาติตนและร่วมกันสร้างสรรค์ผลสำเร็จให้เป็นสมบัติของชาติตนด้วยความเพียรและอดทน” จากคำอธิบายดังกล่าวจะเห็นลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ การมองความหมายของคำว่าสันโดษอย่างลึกซึ้งทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องเป็นส่วนควบประสานและท่าทีปฏิบัติต่อสันโดษ อีกประการหนึ่งคือการนำสันโดษไปใช้จริงๆ ซึ่งแม้โดยความหมายและหลักการจะเหมือนเดิมแต่เมื่อใช้ต่างสังคมหรือต่างกรณี วัตถุประสงค์ของสันโดษย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย การปฏิบัติจึงแตกต่างกันไปซึ่งขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละสถานะและสภาวะ อย่างเช่น สันโดษสำหรับบรรพชิต สำหรับคฤหัสถ์ และสังคมระดับประเทศ ก็จะมีจุดเน้นที่ต่างกัน แต่ก็ยังมีลักษณะบางอย่างที่ยังคงเหมือนกัน นั่นคือไม่ให้สันโดษในกุศลธรรมและ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความเพียร ลักษณะการอธิบายพุทธธรรมหรือการนำพุทธธรรมไปใช้กับสังคมนั้น ก็คือการปฏิบัติให้คุณค่าและความหมายตามความเป็นจริงที่พุทธองค์ทรงมุ่งหมายคือประโยชน์ของแต่ละบุคคลและสังคมที่นำไปใช้ ลักษณะการนำเสนอพุทธธรรมข้ออื่นๆของพระพรหมคุณาภรณ์ก็จะมีลักษณะเช่นเดียวกันกับที่ยกมาข้างต้น คือมุ่งประโยชน์ในการปฏิบัติในการดำรงชีวิตจริงๆ โดยไม่สูญเสียคุณค่าตามความหมายของพุทธธรรมดั้งเดิม ซึ่งเกิดจากแนวความคิดแบบประสานประโยชน์ด้วยความเป็นกลางอันเป็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ดั้งนั้น พุทธธรรมในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์จึงเป็นศาสตร์ของการดำรงชีวิตหรือการอยู่ร่วมกันด้วยดีของมนุษย์ มากกว่าจะเป็นเพียงคำสอนที่เป็นลัทธิความเชื่อทางศาสนา

แนวทางแก้ไขปัญหาการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์กับการใช้ประโยชน์ในสังคมไทยปัจจุบัน

ความรู้ที่อยู่แค่เพียงในตำราและความคิดที่เป็นเพียงความคิด สองสิ่งนี้หากเป็นได้แค่นั้นก็ดูจะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ การนำความรู้และความคิดไปใช้ต่างหากจึงจะแสดงถึงคุณค่าหรือประโยชน์ของความรู้และความคิดนั้นได้ ดังนั้นความคิดที่มีประโยชน์ต่อสังคมก็คือความคิดที่นำไปใช้ได้ในสังคม เช่นเดียวกับคุณค่าของความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ก็ต้องดูจากการนำไปใช้ประโยชน์ได้ในสังคมเป็นสำคัญ ความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาหรือมีพระพุทธศาสนาเป็นกรอบความคิด การแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทยหรือการพัฒนาสังคมไทยท่านจึงเสนอให้นำพระพุทธศาสนามาเป็นหลักนำทาง เพราะในอดีตศาสนาเคยมีบทบาทอย่างมากในการสร้างประโยชน์ให้แก่สังคมไทย เป็นพลังเชื่อมโยงสังคมไทยให้ดำรงอยู่ด้วยกันได้ด้วยความสมดุลและร่มเย็น ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์เรียกว่าการพัฒนาแบบภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทย แต่สังคมไทยในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงแตกต่างไปมากจากสังคมไทยแบบเดิม การพยายามนำเอาแนวความคิดบนกรอบเดิมที่เคยใช้ได้ดีมีประโยชน์กับกาลเทศะหนึ่งหรือสังคมยุคหนึ่งมาใช้กับสังคมในอีกกาลเทศะหนึ่งจะยังคงได้ผลหรือไม่ ถือเป็นสิ่งที่ท้าทายของความคิดหรือเป็นสิ่งพิสูจน์คุณค่าของความคิด ซึ่งคงเป็นการไม่เพียงพอหากจะกล่าวว่าในอดีตพระพุทธศาสนามีประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยหรือการพัฒนาสังคมไทย ดังนั้นปัจจุบันพระพุทธศาสนาจึงยังคงมีประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยเช่นเดียวกัน นั่นคือจะต้องชี้ให้เห็นว่าในปัจจุบันพระพุทธศาสนายังมีความจำเป็นต่อการแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยพระพุทธศาสนาจึงมีประโยชน์ต่อสังคมไทย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ฉะนั้นคำตอบของคำถามที่ว่าแนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์มีประโยชน์หรือไม่เพียงใดกับสังคมไทยในปัจจุบัน ก็คงจะต้องหาคำตอบใน 2 ประเด็นก่อน คือ เราเห็นด้วยหรือไม่กับสิ่งที่พระพรหมคุณาภรณ์มองว่าเป็นปัญหา และทางออกที่พระพรหมคุณาภรณ์เสนอนั้น เราเห็นไปในทางเดียวกันหรือไม่ว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องมี ซึ่งถ้าเราเชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นปัญหา และทางออกนั้นเป็นสิ่งจำเป็น เราก็จะได้คำตอบว่าแนวความคิดในการแก้ปัญหาสังคมการเมืองของท่านมีประโยชน์และใช้ได้จริงกับสังคมไทย อย่างเช่น พระพรหมคุณาภรณ์มองว่าสังคมอุตสาหกรรมแบบตะวันตกนั้นไม่ใช่แบบอย่างสังคมที่ดี เพราะเป็นการพัฒนาที่ขาดความสมดุลซึ่งเกิดจากพื้นฐานความคิดที่มุ่งเอาชนะความขาดแคลน การพัฒนาที่เป็นไปจึงตอบสนองคุณค่าด้านวัตถุเป็นหลัก โดยไม่ให้ความสำคัญแก่คุณค่าด้านจิตใจ การพัฒนาแบบอุตสาหกรรมจึงเติบโตไปพร้อมกับการขยายตัวของปัญหาด้านต่างๆ และจะนำไปสู่ความอุดตันในที่สุด ซึ่งเมื่อพิจารณาโดยละเอียดถึงความเป็นไปในส่วนของการพัฒนาอุตสาหกรรมของสังคมตะวันตก จึงเชื่อได้ว่าการพัฒนาแบบอุตสาหกรรมอย่างตะวันตกเป็นแนวทางที่นำไปสู่ความอุดตันในตัวมันเองตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ ดังนั้นจึงต้องมีแนวทางพัฒนาที่พ้นไปจากสภาพดังกล่าว สำหรับพระพรหมคุณาภรณ์ทางออกของสังคมไทยอยู่ที่พระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งจำเป็นต่อการแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยจริงหรือไม่นั้น การเชื่อว่าสิ่งที่พระพรหมคุณาภรณ์มองว่าเป็นปัญหาเป็นสิ่งที่ถูกต้องไม่ได้หมายความว่าทางออกที่ท่านเสนอเป็นสิ่งที่ถูกต้องด้วย และเป็นการไม่ถูกต้องอีกเช่นกันถ้าคิดว่าในอดีตพระพุทธศาสนาช่วยแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยมาโดยตลอดปัจจุบันพระพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งจำเป็นในบทบาทดังกล่าว ที่ถูกต้องก็คือต้องบอกได้ว่าพระพุทธศาสนาช่วยแก้ปัญหาสังคมการเมืองในปัจจุบันได้ขณะที่แนวทางอื่นช่วยไม่ได้ หรือช่วยได้แต่ไม่ดีเท่าพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงเป็นทางออกที่จำเป็นของสังคมไทย

ตามที่ได้ศึกษาความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ ปัญหาของสังคมไทยรวมทั้งปัญหาของสังคมโลก โดยสรุปคือปัญหาการพัฒนาที่ขาดสมดุล ไม่สอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยที่จะทำให้มนุษย์มีชีวิตที่ดี เป็นอิสระ ซึ่งก็คือการปฏิบัติที่ถูกต้องต่อมนุษย์ สังคมและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งเป็นหลักสัจธรรมของการมีชีวิตที่ดีและเป็นอยู่ด้วยดีของมนุษย์ การปฏิบัติไม่ถูกต้องก็คือ การขาดจริยธรรม ดังนั้นการขาดจริยธรรมจึงทำให้การพัฒนาขาดความสมดุล การจะทำให้การพัฒนาเกิดความสมดุลจึงต้องสร้างจริยธรรมขึ้นมา การจะสร้างจริยธรรมขึ้นมาก็ต้องสร้างศีลธรรมขึ้นมา เพราะศีลธรรมคือพื้นฐานเบื้องต้นในการพัฒนา จึงสรุปได้อีกทีว่าการขาดศีลธรรมคือปัญหา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การพัฒนาของสังคมใดๆ ซึ่งจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยและสังคมโลก เราก็ต้องยอมรับว่าเป็นเช่นนั้นจริง เมื่อเหตุแห่งปัญหาคือปัญหาการขาดศีลธรรม การแก้ปัญหาก็ต้องแก้ที่สาเหตุของปัญหาคือการสร้างศีลธรรมกลับคืนมา การหลีกเลี่ยงการพูดถึงเรื่องศีลธรรมจึงเป็นการแก้ปัญหาที่ไม่ถูกจุด เมื่อปราศจากศีลธรรม ความหายนะจึงเกิดขึ้นแก่โลก ดังคำกล่าวของพุทธทาสภิกขุ

> . . .เราไม่รู้ว่าปัญหายุ่งยาก ความทุกข์ทุกชนิด เกิดมาจากการขาดศีลธรรม เพราะฉะนั้นเราจึงไม่ได้ตั้งใจที่จะมีศีลธรรมกันโดยแท้จริง เดี๋ยวนี้เรากลับหลับหูหลับตาแก้ปัญหากันแต่ที่ปลายเหตุ ร้อยอย่างพันอย่าง ไม่ได้แก้ปัญหาที่ต้นเหตุว่าปัญหาอันแท้จริง คือความขาดศีลธรรม. . . (พุทธทาสภิกขุ, 2531: 163-164)

และคำกล่าวของ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

> . . .ถ้าปราศจากศีลธรรมแล้ว การพัฒนาประเทศไม่ว่าจะพัฒนาไปในทำนองใดย่อมจะบกพร่องและไม่สมบูรณ์ และเฉพาะอย่างยิ่งจะพัฒนาไปในทำนองที่จะเห็นความเจริญทางวัตถุเป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่าเรื่องที่สำคัญแท้ๆ คือความเจริญในทางปัญญาและในทางธรรม การขาดศีลธรรมจะทำให้โลกเสื่อม. . .(ป๋วย อึ๊งภากรณ์, 2530: 61)

เมื่อศีลธรรมเป็นสิ่งที่จำเป็นในการแก้ปัญหาของสังคมมนุษย์ มนุษย์จึงต้องศึกษาทำความเข้าใจกับศีลธรรมทั้งความหมาย คุณค่า และการปฏิบัติศีลธรรม จึงจะเป็นอุปกรณ์ที่ช่วยแก้ไขปัญหาของมนุษย์ได้ และในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติศาสนาคือแหล่งกำเนิดให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องศีลธรรมได้ดีที่สุด เมื่อกล่าวถึงศีลธรรมมนุษย์จึงต้องหันหน้าเข้าหาศาสนาไม่ว่าศาสนาใดก็ศาสนาหนึ่ง เพราะศาสนาย่อมมีหน้าที่อบรมให้คนมีศีลธรรม เพื่อความมีชีวิตที่ดีของตนและของสังคมส่วนรวม และอย่างไรก็ตามแม้ศาสนาจะมีหน้าที่สร้างให้คนมีศีลธรรมเหมือนกัน แต่การทำหน้าที่ดังกล่าวไม่ได้เป็นเอกเทศในตัวมันเอง แต่ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและความเป็นมาของแต่ละสังคมซึ่งย่อมแตกต่างกันไป และสำหรับสังคมไทยพระพุทธศาสนาได้เป็นแหล่งกำเนิดให้คุณค่าและการปฏิบัติในเรื่องศีลธรรมกับสังคมไทยมาโดยตลอดนับตั้งแต่มีหลักฐานแน่ชัดถึงการกำเนิดของชาติไทย จนระบบจริยธรรมหรือศีลธรรมของพระพุทธศาสนาได้ซึมซาบแผ่ไปทั่ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

และหยั่งรากฝังลึกลงในพื้นฐานของสังคมไทย หรือกล่าวได้ว่าเป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมไทย และพระพุทธศาสนายังเป็นสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่ของสังคมไทย ดังนั้นเมื่อสังคมไทยต้องการสร้างศีลธรรมขึ้นมา การปลูกฝังโดยใช้พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือย่อมกระทำได้ง่ายกว่าการนำแนวทางอื่นๆมาให้ เนื่องจากสอดคล้องกับอัธยาศัยของคนไทยประการหนึ่ง และคนไทยคุ้นเคยกับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีอีกประการหนึ่ง (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2533: 11) และที่สำคัญคือแนวทางที่พระพุทธศาสนาให้ไว้เป็นสิ่งจำเป็นและช่วยแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยได้

พระพรหมคุณาภรณ์ได้ชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงคำสอนตามความเชื่อถือทางศาสนาเกี่ยวกับความดี ความชั่วเท่านั้น แต่เป็นศาสตร์แห่งการดำรงชีวิต เป็นวิถีแห่งชีวิตที่มนุษย์พึงมีพึงปฏิบัติ เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและสันติสุขของสังคม ท่านชี้ให้เห็นว่าปัญหาสังคมการเมืองไทยอยู่ที่ “การพัฒนาที่ขาดความสมดุล” โดยมีวัฒนธรรมตะวันตกเป็นปัจจัยผลักดันที่สำคัญ การแก้ปัญหาจึงอยู่ที่การสร้างการพัฒนาที่สมดุลขึ้นมา ความสมดุลที่พระพรหมคุณาภรณ์ชี้ให้เห็นคือ การปฏิบัติที่ถูกต้องต่อกระบวนการดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์ 3 ประการ คือ มนุษย์ สังคมและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอย่างแยกไม่ออก โดยมีมนุษย์เป็นแกนกลางของการพัฒนา พระพรหมคุณาภรณ์จึงเน้นที่การพัฒนามนุษย์และชี้ให้เห็นว่า “มนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาฝึกฝนตนเองให้ดีได้” โดยเฉพาะการมีแนวทางการศึกษาที่ถูกต้อง และสิ่งดังกล่าวคือหัวใจของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเห็นว่ามนุษย์พัฒนาได้ก็ด้วยตนเอง มนุษย์กำหนดเองด้วยการกระทำที่เรียกว่า “กรรม” ไม่ใช่พระเจ้ากำหนดเหมือนอย่างความเชื่อของแนวคิดอย่างศาสนาอื่น (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2533: 24) พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่ให้ความเป็นอิสระแก่มนุษย์มากที่สุด คือ ให้ปัญญา ปัญญาที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีในสังคมและมีชีวิตที่หลุดพ้น เป็นอิสระจากกิเลสตัณหามากขึ้นไปเรื่อยๆ ตามกำลังแห่งปัญญา การปฏิบัติและความเพียรของมนุษย์ จนถึงการมีชีวิตที่เกษมคือชีวิตที่ปราศจากเครื่องร้อยรัดจากกิเลสตัณหาทั้งปวง ซึ่งในกระบวนการที่นำไปสู่การมีชีวิตที่ดีในสังคมและการมีชีวิตที่เป็นอิสระสูงสุดของมนุษย์ สันโดษคือ แกนกลางของกระบวนการดังกล่าว นั่นคือ ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ การแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทยอยู่ที่การสร้างการพัฒนาที่สมดุล และการที่จะสร้างการพัฒนาที่สมดุลที่แท้จริงขึ้นมาเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากหากขาดการนำทางของพระพุทธศาสนา เพราะแก่นของปัญหาคือตัวมนุษย์ มีมนุษย์เป็นผู้ปรุงแต่ง การแก้ปัญหาจึงต้องจับจุดที่มนุษย์ก่อน โดยมนุษย์เองเป็นผู้กำหนด ไม่ใช่มีสิ่งกำหนดนำทางไว้แล้ว แต่กำหนดโดยปัญญาของมนุษย์ และเพื่อให้มนุษย์นั้นมีปัญญาใน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การปรุงแต่งสิ่งต่างๆได้ดี การศึกษาจึงเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญโดยเฉพาะการศึกษาที่ถูกต้องที่ช่วยให้มนุษย์เข้าใจถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องของกระบวนการดำรงชีวิตที่ดี คือ มนุษย์ สังคม และธรรมชาติ หรือการพัฒนาที่สมดุล ซึ่งพระพุทธศาสนาได้ให้แนวทางดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน

ตัวอย่างที่พระพรหมคุณาภรณ์ชี้ให้เห็นถึงการปฏิบัติที่ถูกต้องต่อธรรมชาติ คือการแนะทางออกจะเศรษฐศาสตร์แบบอุตสาหกรรมอย่างตะวันตก มาเป็นเศรษฐศาสตร์แบบแนวพุทธ การควบคุมเทคโนโลยีให้เป็นคุณมากกว่าโทษภัย หรือการมีการปกครองประชาธิปไตยแบบธรรมาธิปไตย สร้างสังคมให้เป็นแบบธรรมาธิปไตย คือ เป้าหมายที่เป็นอุดมคติที่สังคมควรยึดเป็นแนวทางปฏิบัติ และสำหรับมนุษย์ การใช้เสรีภาพให้ถูกต้องจึงจะทำให้มนุษย์มีการปกครองที่ดี สังคมที่ดี และปฏิบัติต่อธรรมชาติได้ถูกต้อง นั่นคือประชาชนต้องใช้เสรีภาพโดยความรับผิดชอบด้วย รู้จักควบคุมปกครองตนเอง ไม่เป็นไปด้วยความเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ซึ่งเสรีภาพเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยศีลธรรม เช่นเดียวกับเสรีภาพในทัศนะของ ปรีดี พนมยงค์ ที่เห็นว่า

> . . .เสรีภาพจะเป็นเป้าหมายของสังคมได้ ก็ต่อเมื่อไม่เป็นเหตุนำไปสู่การพัฒนาของสังคมในแบบที่ควบคุมอะไรไม่ได้เลย เสรีภาพต้องวางอยู่บนการตระหนักถึงภาระหน้าที่ ซึ่งบุคคลพึงกระทำต่อบุคคลอื่นอันเป็นพันธะทางจริยธรรม เสรีภาพจะสมบูรณ์ ซึ่งบุคคลกอปรด้วยคุณธรรม. . . (เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, 2529:362)

และทัศนะของ คึกฤทธิ์ ปราโมช

> . . .เสรีภาพในทางธรรมของศาสนาพุทธนั้น เมื่อบุคคลใดได้แล้วก็ย่อมไม่เบียดเบียนผู้อื่นหรือทำให้เสรีภาพของผู้อื่นถูกกระทบกระเทือน แต่ถึงอย่างนั้นพระอรหันต์คือผู้ที่ได้บรรลุถึงเสรีภาพนั้น แล้วยังต้องอยู่ในศีล นับประสาอะไรกับเสรีภาพในทางโลกของปุถุชน ซึ่งเมื่อใช้แล้วมีทางที่จะกระทบกระเทือนเสรีภาพของผู้อื่นได้ง่าย บุคคลผู้อยู่ในระบอบประชาธิปไตยและต้องการเสรีภาพให้แก่ตน จึงจำเป็นต้องอยู่ในศีลในวินัยเป็นอย่างยิ่ง. . . (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2518:66)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

โดยสรุปกล่าวได้ว่า ความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์นั้น ท่านเห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่จำเป็นในการแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทย ทางออกของสังคมการเมืองไทยจึงอยู่ที่การนำพระพุทธศาสนามาเป็นหลักและเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ เมื่อพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งจำเป็นในการแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทย การขาดความสนใจต่อพระพุทธศาสนาหรือละเลยความสำคัญของพระพุทธศาสนา การแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยจึงไม่เพียงแต่แก้ไขไม่ได้ แต่กลับจะทำให้ปัญหาเลวร้ายขึ้นไปอีก ดังเช่นคำกล่าวที่ว่า

> . . .หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ถือเป็นหลักแห่งความดีงามของสังคมที่ทุกคนพึงยึดถือและปฏิบัติตาม ความล้มเหลวในวิถีชีวิตของปัจเจกชนก็ดี ความผิดพลาดในกระบวนการบริหารสังคมต่างๆก็ดี มีสาเหตุสำคัญส่วนหนึ่งมาจากการมองข้ามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การแก้ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น ยิ่งแก้ดูเหมือนจะยิ่งยุ่ง ทั้งกลับเพิ่มพูนปัญหาทับถมทวียิ่งขึ้น เพราะอุบายวิธีแก้ปัญหาสังคมนั้นๆ ขาดหลักพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน . . . (ดิเรก ชัยนาม, 2529)

จุดอ่อนบางประการในแนวคิดการแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์

จากการศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์นั้น มีจุดอ่อนอยู่ประการหนึ่งที่ทำให้ทางออกที่พระพรหมคุณาภรณ์เสนออ่อนกำลังในการปฏิบัติ คือ การขาดมาตรการที่ทำให้พระสงฆ์มีการดำรงอยู่ด้วยดีในกรอบของพระธรรมวินัย หากย้อนไปมองทางออกของสังคมการเมืองไทยที่พระพรหมคุณาภรณ์เสนอ โดยสรุปก็คือ การนำเอาพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้คำตอบจึงอยู่ที่พระพุทธศาสนา และในทางการปฏิบัติแม้จะเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องมีส่วนร่วมผลักดันให้สัมฤทธิ์ผล แต่พระพรหมคุณาภรณ์ชี้ให้เห็นว่าบทบาทหนึ่งที่สำคัญมาก คือความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและสติปัญญาของพระสงฆ์ พระสงฆ์หรือสถาบันสงฆ์คือแหล่งพลังสร้างสรรค์กระตุ้นนำทางให้ประชาชนและรัฐเห็นคุณค่าและคุณประโยชน์ของพระพุทธศาสนาในการเข้าไปแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยและเพื่อให้พลังในส่วนนี้มีศักยภาพที่เข้มแข็ง พระพรหมคุณาภรณ์จึงเน้นที่การให้การศึกษา คือพระสงฆ์จะต้องมีความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นอันดับแรก การศึกษาถึงขั้นปริญญาเอกในสายสามัญของพระสงฆ์จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อความเป็นผู้นำทางสติปัญญา เพราะถ้ามองไปในอดีตพระพรหม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คุณาภรณ์เห็นว่า ความเป็นผู้นำทางสติปัญญาของพระสงฆ์คือคุณสมบัติอันสำคัญที่ทำให้สถาบันสงฆ์เป็นที่ยอมรับนับถือของประชาชน ต่อมาเมื่ออารยธรรมตะวันตกเข้ามาพร้อมกับวิทยาการใหม่ๆ ความเป็นผู้นำด้านสติปัญญาของพระสงฆ์ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงและเริ่มสูญหายไป ประกอบกับรัฐเองก็ไม่ได้ให้การดูแลเรื่องการศึกษาของพระสงฆ์ สถาบันสงฆ์จึงเสื่อมลง จะเห็นได้ว่าพระพรหมคุณาภรณ์ให้ความสำคัญค่อนข้างมากกับปัจจัยภายนอกที่ทำให้สถาบันสงฆ์เสื่อมลง โดยสรุปก็คือผลกระทบจากอารยธรรมตะวันตกและการขาดการศึกษาที่ทำให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม การแก้ปัญหาในส่วนของการเสริมสร้างบทบาทของพระสงฆ์หรือสถาบันสงฆ์ พระพรหมคุณาภรณ์จึงให้ความสำคัญกับการศึกษาแบบสามัญค่อนข้างมาก ส่วนการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ แม้จะยังมีความสำคัญแต่ก็เป็นเรื่องรองลงไป เพราะท่านเชื่อว่าหากพระสงฆ์ได้รับการศึกษาที่เพียงพอแล้ว ก็จะช่วยให้พระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติดีขึ้น ซึ่งเกี่ยวกับความประพฤติของสงฆ์พระพรหมคุณาภรณ์จึงไม่ได้เสนอแนวทางหรือมาตรการใดๆ นอกจากการศึกษาในการช่วยให้พระสงฆ์ปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยได้ดียิ่งขึ้น

พระพรหมคุณาภรณ์ไม่ได้เน้นถึงแนวทางหรือมาตรการที่จะทำให้พระสงฆ์ในปัจจุบันดำรงตนอยู่ด้วยดีในกรอบของพระธรรมวินัย ซึ่งถือเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากที่สุดที่จะทำให้ทางออกของสังคมการเมืองไทยตามที่พระพรหมคุณาภรณ์เสนอเกิดคุณค่าและสามารถปฏิบัติตามอย่างได้ผลจริงจังของประชาชนและรัฐ ซึ่งรวมถึงเรื่องการบวชเข้ามาสู่สถาบันพระศาสนาในอดีตและปัจจุบันมีความแตกต่างกันมาก แต่เดิมคนที่บวชเข้ามานั้นจะมาจากคนทุกชั้นอาชีพ เป็นคนมีคุณภาพ ทั้งในด้านของวิชาความรู้และมีความพร้อมในด้านฐานะชาติตระกูลเป็นจำนวนมาก ปัญหาของสถาบันสงฆ์เองจึงค่อนข้างน้อย สามารถช่วยเหลือสังคมได้อย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ สถาบันสงฆ์จึงไม่เพียงแต่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณแต่ยังเป็นผู้นำทางสติปัญญาอีกด้วย แต่ในปัจจุบันการบวชเข้ามาสู่พระศาสนาจะตรงกันข้ามทั้งในด้านวิชาความรู้และฐานะวงศ์ตระกูล เกือบทั้งหมดมาจากลูกชาวไร่ชาวนาที่ไม่ได้รับการศึกษาอย่างหนึ่ง และความขัดสนอย่างหนึ่ง ดังนั้นในเบื้องต้นสังคมสงฆ์ก็เริ่มมีปัญหา ลำพังการแก้ปัญหาในสถาบันสงฆ์เองก็เป็นงานที่หนัก การหวังที่จะเป็นกำลังหลักในการช่วยจรรโลงสังคมไทยให้มีความสันติสุขดังเช่นสถาบันสงฆ์ในอดีตนับเป็นสิ่งที่ยาก ยิ่งพระสงฆ์เป็นจำนวนมากมีความประพฤติหละหลวมในพระธรรมวินัยด้วยแล้ว พลังจูงใจให้สังคมเห็นความสำคัญเหมือนกับในอดีตยิ่งอ่อนกำลังลง สังคมไทยนั้นได้รับการหล่อหลอมกันมาช้านานจนฝังรากลงลึกแล้วว่า พระสงฆ์คือผู้ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามคำสั่งสอนของ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระพุทธเจ้าแล้วเมตตาสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตาม ความเคารพศรัทธาเลื่อมใสของประชาชนต่อพระสงฆ์จึงอยู่ที่การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ตามกรอบของพระธรรมวินัยเป็นปัจจัยอันดับแรกและสำนึกในความเมตตาที่ท่านแนะนำสั่งสอนเป็นปัจจัยต่อมา และด้วยการเป็นผู้ขัดเกลาตนเองตามพุทธธรรม พระสงฆ์จึงกลายเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและสติปัญญาของสังคมไทยมาโดยตลอด ความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเป็นผู้บริสุทธิ์ทางจิตของพระสงฆ์ และความเป็นผู้นำทางสติปัญญาเป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นผู้มีการศึกษา ฐานะของพระสงฆ์ในสังคมไทยจึงได้รับการยกไว้ในที่สูงที่พึงสักการบูชา พระสงฆ์จึงมีพลังชี้นำปรุงแต่งสังคมไปในทางที่ดี มีความสงบสุข แต่เมื่อพระสงฆ์ประพฤติตนนอกกรอบพระธรรมวินัย ความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและสติปัญญาจึงลดลง ฐานะของพระสงฆ์ไม่น่าเคารพสักการะเช่นเดิม พลังในการปรุงแต่งสังคมไปในแนวทางที่ดีก็อ่อนตัวลงหรือขาดหายไป สถาบันสงฆ์จึงเกิดความเสื่อม เพราะฉะนั้นความเสื่อมของสถาบันสงฆ์จึงอยู่ที่การละเมิดพระธรรมวินัยของพระสงฆ์เป็นสาเหตุแรก การเข้ามาของอารยธรรมตะวันตกไม่ใช่สาเหตุหลักแต่เป็นเพียงสิ่งแวดล้อมที่ปรุงแต่งให้การละเมิดพระธรรมวินัยของพระสงฆ์กระทำได้ง่ายขึ้น ดังนั้นการแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยหรือการพัฒนาสังคมไทยของพระพรหมคุณาภรณ์ซึ่งโดยสรุปแล้วคือ การเน้นบทบาทของสถาบันสงฆ์เป็นพลังหลัก แต่ไม่ได้เน้นถึงแนวทางหรือมาตรการอื่นใดที่จะทำให้พระสงฆ์ดำรงอยู่ด้วยดีตามหลักพระธรรมวินัยเช่นเดิม คงทำให้การนำไปปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้ขาดพลังกระตุ้นที่สำคัญ ซึ่งสิ่งนี้คือจุดอ่อนในแนวคิดการแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทยของพระพรหมคุณาภรณ์

ด้วยเหตุนี้ทางออกของสังคมการเมืองไทยที่พระพรหมคุณาภรณ์เสนอจึงขาดพลังกระตุ้นให้นำไปสู่การปฏิบัติ เมื่อไม่มีมาตรการใดในการปรับปรุงให้สถาบันสงฆ์ตั้งมั่นอยู่ในพระธรรมวินัยให้มากกว่าที่เป็นอยู่ เพราะเมื่อพระสงฆ์ขาดการประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องกับแนวทางที่ตนสอนผู้อื่น ขวัญและกำลังใจของประชาชนที่จะประพฤติปฏิบัติตามย่อมไม่มี แนวความคิดในการอาศัยพุทธธรรมอบรมกล่อมเกลาให้ผู้คนลดละความเห็นแก่ตัวย่อมเลือนราง เพราะชวนให้เห็นว่าในชีวิตจริงการประพฤติปฏิบัติเช่นนั้นเป็นสิ่งที่เหลือวิสัย การดำรงชีวิตที่อยู่ได้ด้วยคุณธรรมความดีโดยเฉพาะเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ซึ่งเมื่อมองถึงจุดเริ่มต้นของการบวชเข้าสู่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ไม่เพียงแต่แตกต่างไปจากสมัยพุทธกาล แต่กล่าวได้ว่าเป็นการสวนทางกันเลยทีเดียว ขณะที่การบวชสมัยพุทธกาลเป็นการบวชเพื่อความหลุดพ้น คือความหลุดพ้นจากวัตถุแล้วหาทางหลุดพ้นทางจิตใจต่อไป แต่ปัจจุบันการบวชในสังคมไทยเป็นเพียงการบวชตามประเพณี ซึ่งก็มี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประโยชน์แก่สังคมอยู่มากเช่นกัน ส่วนการบวชเพื่อหลุดพ้นแม้มีให้เห็นแต่ก็เป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น เมื่อสิ่งที่ประชาชนได้ฟังได้เรียนรู้เป็นอย่างหนึ่ง แต่สิ่งที่ปรากฏจริงเป็นอีกอย่างหนึ่งจึงเป็นธรรมดาที่จะต้องลังเลใจในความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งสำหรับผู้ที่ได้ศึกษาพระพุทธศาสนามาบ้างก็คงแยกแยะได้ว่า อะไรคือสาระ อะไรคือความคลาดเคลื่อน แต่สำหรับผู้ที่ไม่ได้ศึกษา (ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่) ย่อมไม่มีแรงจูงใจให้ศรัทธา และที่ผ่านมานั้นกล่าวได้ว่าศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาอยู่ที่การแสดงให้ปรากฏถึงความเป็นผู้ขัดเกลาตนเองของพระสงฆ์เป็นหลักที่แสดงให้เห็นว่าพุทธธรรมเป็นสิ่งประเสริฐ เพราะฉะนั้นจุดเริ่มต้นที่สำคัญจึงอยู่ที่การปฏิรูปให้สถาบันสงฆ์อยู่ในกรอบพระธรรมวินัย เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิสัยการปฏิบัติได้จริงๆ ของพุทธธรรม

แม้จะมีอุปสรรคอย่างที่กล่าวมาข้างต้น แนวทางที่พระพรหมคุณาภรณ์เสนอในการแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทยก็ยังเป็นสิ่งที่มีประโยชน์และเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะถึงอย่างไรพระสงฆ์ที่ประพฤติปฏิบัติชอบด้วยพระธรรมวินัยก็ยังมีมากเช่นเดียวกัน เพียงแต่กระจายอยู่ตามที่ต่างๆ และต่างรูปต่างทำอย่างเอกเทศ จึงทำให้ดูขาดกระแสพลังที่เข้มแข็งในการที่จะใช้ศักยภาพของพระพุทธศาสนามาช่วยแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทย ยิ่งในสังคมปัจจุบันที่มีความสลับซับซ้อนมากมาย แม้พระสงฆ์ส่วนใหญ่ตั้งใจประพฤติปฏิบัติดี แต่บางครั้งด้วยความเปลี่ยนแปลงและความซับซ้อนของสังคมก็เป็นอุปสรรคต่อการบำเพ็ญสมณกิจได้ ลำพังการยึดมั่นในพระธรรมวินัยอย่างเดียวอาจจะไม่เพียงพอต่อการดำรงอยู่ด้วยดีของพระสงฆ์ในปัจจุบัน การมีมาตรการบางอย่างที่เพิ่มขึ้นมาเพื่อรักษาประโยชน์สุขของหมู่คณะส่วนใหญ่ด้วยความชอบธรรม และในขณะเดียวกันก็ไม่เสียหลักการเดิมจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง การจะอาศัยเพียงพระธรรมวินัยอย่างแต่ก่อนคงจะไม่พอบางอย่างจำเป็นต้องพึ่งกฎหมายของฝ่ายบ้านเมือง เช่น สถาบันสงฆ์ควรมีมาตรการดำเนินการเกี่ยวกับความประพฤติของภิกษุบางรูปที่นำความเสื่อมเสียมาสู่สถาบันสงฆ์อย่างร้ายแรง โดยเฉพาะการต้องอาบัติ (โทษที่เกิดเพราะการละเมิดในสิ่งที่พระพุทธเจ้าห้ามทำ ผิดวินัยบัญญัติ) ในส่วนที่เป็นโลกวัชชะคือความผิดวินัยที่ชาวโลกติเตียนนั้น ยกตัวอย่างเช่น การที่ภิกษุดื่มสุรา ในทางธรรมหรือฝ่ายสงฆ์ถือว่าเป็นความผิดขนาดเบา ไม่ใช่โทษหนัก เพียงแค่กล่าวคำสารภาพกับภิกษุรูปหนึ่งว่าตนได้ละเมิดการห้ามดื่มสุรา บัดนี้สำนึกแล้วและจะสังวรระวังต่อไปก็ถือว่าพ้นโทษ แต่ในทางโลกแล้วถือว่าความประพฤติเช่นนั้นมีผลลบต่อความศรัทธาเลื่อมใสเป็นอย่างมาก และบางคนที่ศรัทธาไม่หนักแน่นและไม่เข้าใจพระพุทธศาสนาดีพอก็อาจเสื่อมศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาได้โดยไปมองว่า สถาบันสงฆ์ในภาพรวมคงหย่อนยานเหมือนกันหมด ลักษณะของการละเมิดวินัยของ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระสงฆ์ดังกล่าวนี้แม้จะโดยความประพฤติของพระสงฆ์เพียงไม่กี่รูป แต่ก็นำความเสื่อมเสียมาสู่สถาบันสงฆ์โดยส่วนรวมได้มาก ทางสถาบันสงฆ์ควรจะมีมาตรการบางอย่างที่ชัดเจนที่จะระงับปัญหาดังกล่าว เป็นต้นว่า อาจจะให้ลาสิกขาออกไปแม้ว่าโดยพระธรรมวินัย พระรูปนั้นยังไม่ถือว่าขาดจากความเป็นพระก็ตาม และหากมีการดื้อแพ่งก็อาจจำเป็นต้องอาศัยอำนาจกฎหมายของฝ่ายบ้านเมืองเข้าช่วยดำเนินการเพื่อประโยชน์ของหมู่คณะ นอกจากนี้แล้วยังมีตัวอย่างอื่นๆอีกมาก โดยเฉพาะการอาศัยพระพุทธศาสนาหาผลประโยชน์ใส่ตนโดยทางที่มิชอบ ที่สถาบันสงฆ์ควรรีบดำเนินการป้องกันและระงับการกระทำที่ดำเนินอยู่ด้วยความจริงจังและเด็ดขาด

กล่าวโดยสรุป เพื่อให้พระพุทธศาสนามีประโยชน์และเป็นพลังที่สำคัญในการสร้างสรรค์สังคมไทย ช่วยแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยได้ พระพุทธศาสนาจะต้องพัฒนาทิศทางในด้านสังคมของตนให้มากกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ความตื่นตัวต่อความเจริญทางด้านเทคโนโลยีสื่อสารมวลชนที่มีประสิทธิภาพต่อการส่งต่อข้อมูลข่าวสาร และได้สร้างค่านิยมแห่งการบริโภคภายใต้ระบบทุนนิยม พระพุทธศาสนาจะเป็นพลังปรุงแต่งสังคมได้ดีก็ต่อเมื่อพระพุทธศาสนาเองสามารถปรับตัวให้มีประสิทธิภาพในการตอบสนองความต้องการของสังคมปัจจุบันได้ นั่นคือ ในขั้นแรกพระพุทธศาสนาจะต้องพยายามสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นผู้หลุดพ้น (หรือพยายามหลุดพ้น) จากการครอบงำของวัตถุนิยมและค่านิยมแห่งการบริโภคให้ได้เสียก่อน ซึ่งก็หมายถึงภาวะแห่งความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและสติปัญญา อันเกิดจากการดำรงตนอยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัย ตรงกันข้ามหากภาพรวมของพระพุทธศาสนายังคงถูกครอบงำโดยวัตถุนิยมและค่านิยมแห่งการบริโภค ขาดความสันโดษที่เป็นรูปธรรมในทางปฏิบัติ การที่จะช่วยแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยในบริบทของสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันจึงเป็นเรื่องที่ยาก ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงการจะนำพระพุทธศาสนามาช่วยแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทย โดยไม่ได้เริ่มต้นที่การปฏิรูปสถาบันสงฆ์อย่างจริงจังแล้ว ศักยภาพในการสร้างสรรค์ของพระพุทธศาสนาจึงดูอ่อนกำลังในภาคปฏิบัติและการแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไปย่อมเกิดขึ้นได้ยาก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า สภาพปัญหาการเมืองไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประการแรกเกิดจากการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาปฏิบัติโดยไม่คำนึงถึงฐานวัฒนธรรมของตนเอง ประการที่สองการที่สถาบันสงฆ์ผู้มีหน้าที่กล่อมเกลาทางสังคมเสื่อมบทบาทลง และประการสุดท้าย คือ ผู้ปกครองและประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีธรรมาธิปไตย

ส่วนความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)นั้น ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากพระพุทธศาสนา ลักษณะความคิดของท่านยังคงเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมเอาไว้ และในขณะเดียวกันก็ยอมรับความคิดใหม่ๆ ซึ่งเป็นการมองสังคมอย่างรอบด้านที่เป็นอยู่ด้วยความสนใจในการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์จึงมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมอย่างใกล้ชิด แม้เป็นที่ยอมรับกันว่าการยอมรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา ทำให้ประเทศชาติมีความเจริญรุดหน้าในหลายด้าน แต่ในความเจริญดังกล่าวได้ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมากมายซึ่งจำเป็นต้องหาทางแก้ไขโดยเร่งด่วน ซึ่งในทัศนะของท่านปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นนั้นหากกล่าวโดยสรุปก็คือปัญหาการเสื่อมลงของคุณค่าด้านจิตใจ ขณะที่การพัฒนาวัตถุเติบโตอย่างรวดเร็ว การพัฒนาด้านจิตใจกลับเสื่อมถอยลง ความไม่สมดุลของการพัฒนาทั้งสองด้านก็เกิดขึ้นและนับวันยิ่งห่าง การพัฒนาที่ผ่านมาจึงเกิดสภาพที่เรียกว่า “ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา” พระพรหมคุณาภรณ์จึงได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองด้วยการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย พยายามยืนหยัดอยู่บนหลักวัฒนธรรมของตน โดยปรับประยุกต์เอาสิ่งที่ดีมาใช้ รัฐบาลจะต้องสร้างความภูมิใจในวัฒนธรรมของตนให้เกิดขึ้น ท่านเห็นว่าความมั่นคงและรอบรู้ในฐานวัฒนธรรมของตนเท่านั้นจึงจะสามารถนำเอาวัฒนธรรมที่แตกต่างมาใช้ได้ประโยชน์ ไม่เช่นนั้นแล้วจะทำให้เกิดโทษได้ การพัฒนาโดยยึดถือวัฒนธรรมของคนอื่นเป็นหลักโดยละเลยวัฒนธรรมของตน จึงเป็นการพัฒนาที่ผิดแนวทาง พระพรหมคุณาภรณ์ได้เปรียบเทียบการพัฒนา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

โดยลอกเลียนแบบอารยธรรมตะวันตกเป็นหลักไว้อย่าน่าฟังว่า “การรู้จักวิธีการปลูกข้าวสาลีนั้นมันไม่เพียงพอที่จะสามารถทำนาข้าวเจ้าให้ได้ผล” (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531ช: 136)

ในส่วนของการแก้ไขปัญหาสังคมการเมือง พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่าต้องเน้นหนักในการศึกษา ถือเอาการศึกษาเป็นหลัก การศึกษาเท่านั้นที่จะเป็นอุปกรณ์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ รัฐบาลจึงต้องขยายปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาให้แพร่หลายและทั่วถึง ระบบการศึกษาต้องสอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคม คือเน้นการอบรมให้รู้ถึงวัฒนธรรมสายของตน เพราะความคิดทางการศึกษาสายตะวันตกนั้นไม่เพียงพอที่จะนำมนุษยชาติไปสู่สันติสุขหรือแม้แต่ความอยู่รอดปลอดภัยได้ และเท่าที่ผ่านมาการศึกษาไทยที่เลียนแบบอย่างตะวันตกแทบจะทำอะไรไม่ได้เลยสำหรับบทบาทในทางบวกในการนำทางให้แก่สังคม (มติชนรายวัน, 2548: 17) ดังนั้นการศึกษาต้องเริ่มที่ฐานภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทย เน้นจริยธรรมสร้างคนให้มีระเบียบวินัย มีสติยับยั้งชั่งใจ และมีปัญญารอบรู้ช่วยเหลือตนเองและเป็นประโยชน์ต่อสังคม ในกระบวนการแก้ไขปัญหานั้นสถาบันสงฆ์ต้องเข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำทางด้านสติปัญญาและทางคุณธรรม ซึ่งบทบาทดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องมีการปรับปรุงการศึกษาของพระสงฆ์ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม แนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์จึงไม่ใช่การดึงกลับไปหาสังคมแบบเก่าที่วัดเป็นศูนย์กลางของสังคมทุกอย่าง แต่ให้ดูความเหมาะสมกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม สถาบันสงฆ์ควรมีบทบาทสำคัญในการช่วยปรุงแต่งสังคมไปในแนวทางที่ดี แต่ในขณะเดียวกันสถาบันสงฆ์นั้นก็เป็นผลผลิตของสังคมด้วย ดังนั้นการแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองจึงเป็นหน้าที่ของทุกฝ่ายที่จะต้องร่วมมือกัน การพยายามแยกสถาบันสงฆ์ออกไปต่างหากจากสังคมโดยถือว่าเป็นผู้หมดกิเลสแล้วไม่ควรมายุ่งเกี่ยวกับทางโลกอีกนั้นเป็นการไม่เข้าใจสภาพสังคมไทยดีพอ การแก้ไขปัญหาจึงประสบความสำเร็จได้ยากเพราะความไม่เข้าใจในสังคมวัฒนธรรมของตน (พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2527ข: 5)

แนวความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ตามที่กล่าวมานั้นสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับสังคมไทยได้ เพราะมีความสอดคล้องกับสภาพสังคมไทย เป็นการมองตามความเป็นจริง ไม่ได้อิงอยู่บนผลประโยชน์ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่มุ่งที่จะปรับปรุงสภาพสังคมโดยส่วนรวมให้ดีขึ้นเพื่อประโยชน์สุขของทุกๆฝ่าย ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าแนวความคิดของท่านนั้นถูกต้องทั้งหมดไม่มีบกพร่อง แต่เมื่อเปรียบเทียบกับอีกหลายแนวความคิดที่มองสังคมไทยอย่างสายตานักวิชาการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตะวันตกแล้ว แนวความคิดของพระพรหมคุณาภรณ์น่าจะตอบสนองสังคมไทยได้ดีกว่า แม้ว่าในทางปฏิบัติแล้วจะยังมีอุปสรรคและปัญหาบางประการที่สำคัญ เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมหนึ่งที่ดำรงอยู่ในโลก จึงเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องรับอิทธิพลและผลกระทบตามกระแสการพัฒนาของโลกอย่างไม่สามารถหนีพ้น โดยเฉพาะกระแสการพัฒนาแบบสังคมอุตสาหกรรมได้ครอบงำไปทั่วโลก และข้อจำกัดอีกประการหนึ่งคือ ภายในสังคมไทยเองนั้นพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นรากเหง้าของภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทย ยังไม่มีพลังด้านบวกเพียงพอในการปรุงแต่งสังคมให้ปรับตัวได้ดีต่อกระแสการพัฒนาของโลก อย่างไรก็ดีข้อจำกัดดังกล่าว ทั้งสถาบันสงฆ์ ประชาชน และรัฐย่อมมีส่วนรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งสิ่งที่ควรตระหนักคือจะทำอย่างไรจึงจะให้วัฒนธรรมสายของตนมีความแข็งแกร่งเป็นฐานที่รองรับวัฒนธรรมที่มาใหม่ได้ ไม่เช่นนั้นแล้วสังคมไทยก็คงเป็นเพียงผู้รับและผู้ตามเขาไปเรื่อยๆ ซึ่งจะทำให้เกิดผลเสียคือ ความรู้สึกว่าตนเองอ่อนด้อย ดูถูกวัฒนธรรม ดูถูกตนเองและไม่นึกว่าตนเองมีอะไรดีที่จะให้ผู้อื่น ให้แก่อารยธรรมของโลกหรือแก่มนุษยชาติ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2534ข: 8-10) การให้การศึกษาที่ถูกต้องที่สร้างความเข้าใจและความภูมิใจในวัฒนธรรมของตนจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะระบบการศึกษาจะต้องใช้ในการสร้างเสริมระบบคุณค่าที่มีอยู่เดิมให้แข็งแรง คนรุ่นใหม่จำเป็นที่จะต้องรับรู้ประเพณีวัฒนธรรมและระบบคุณค่าของสังคม เพราะสิ่งนี้จะช่วยทำให้สังคมอยู่ได้อย่างมั่นคงและดีงาม ซึ่งความเข้าใจและรอบรู้ในวัฒนธรรมสายของตนเท่านั้นจึงจะทำให้สังคมไทยกลายเป็นผู้รับและผู้ให้หรือเป็นผู้ตามและผู้นำพร้อมๆกันได้ และหากเข้าใจวัฒนธรรมอื่นได้ดีทั้งยังรอบรู้ในวัฒนธรรมของตนก็จะทำให้สังคมไทยมีโอกาสเข้าไปอยู่ในกลุ่มผู้นำได้ (พระเทพเวที, 2534ข: 27-35)

เพราะฉะนั้นหากต้องการแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองไทยได้อย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ ฝ่ายรัฐบาลหรือผู้ปกครองต้องหันกลับมาทบทวนนโยบายการพัฒนาที่ผ่านมาอย่างจริงจังว่าเหมาะสมเพียงใด และมีการพัฒนาไปได้แค่ไหน แล้วกำหนดรูปแบบหรือกรอบในการพัฒนาที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทย มีวัฒนธรรมของตนเองเป็นฐานเท่านั้นจึงจะเป็นการพัฒนาที่นำไปสู่การพัฒนา และมีโอกาสเปลี่ยนจากการเป็นผู้ถูกพัฒนามาเป็นผู้ให้การพัฒนาบ้าง ไม่อย่างนั้นแล้วสังคมไทยก็จะยังคงเป็นผู้ถูกพัฒนาโดยตะวันตกเรื่อยไป และการพัฒนาที่ได้ก็เป็นเพียงความทันสมัยแต่ไร้การพัฒนาดังที่เป็นอยู่ ซึ่งหากมองดูปัญหาสังคมการเมืองไทยหรือปัญหาการพัฒนาสังคมไทยที่ผ่านมาโดยแจ่มแจ้งแล้วจะพบว่า การขาดความเข้าใจในวัฒนธรรมสายของตนหรือไม่เข้าใจตนเองคือปัญหาใหญ่ ดังทัศนะของชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ต่อ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปัญหาสำคัญของสังคมการเมืองไทย “ปัญหาสำคัญคือ ปัญหาการเข้าใจตนเองของสังคมไทย มีมายาคติหลายอย่างครอบงำสังคมไทยอยู่ซึ่งล้วนมีส่วนเกื้อหนุนต่อปัญหาสังคมการเมืองต่างๆ” (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2532: 46) การแก้ไขปัญหาที่ถูกต้องจึงเริ่มที่การเข้าใจตนเองก่อน ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาและเสนอทางออกให้หันกลับมาพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทย โดยเริ่มตั้งแต่การให้การศึกษาที่ถูกต้องที่เป็นอิสระจากการครอบงำโดยตะวันตกและจากการครอบงำของอัตตาของตน สิ่งที่พระพรหมคุณาภรณ์เสนอจึงไม่ใช่เพียงทางออกที่ว่าปัจจุบันสังคมไทยควรแก้ไขอย่างไร แต่ท่านยังชี้แนะถึงเป้าหมายอันเป็นอุดมคติหรือแนวทางที่ควรซึ่งจะเป็นสิ่งที่ช่วยประคับประคองให้แนวทางการพัฒนาสังคมไทยเดินไปในทางที่ถูกต้องและมีการพัฒนาอย่างแท้จริง เมื่อเป็นเช่นนี้สังคมไทยก็จะไม่เป็นเพียงผู้รับและผู้ตามแต่จะเป็นผู้ให้และผู้นำด้วย ความคิดทางการเมืองที่พระพรหมคุณาภรณ์เสนอ จึงเป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่งต่อสังคมไทย การนำไปประยุกต์ใช้เพื่อให้เป็นรูปธรรมในทางปฏิบัติย่อมเป็นหน้าที่ของทุกๆคนที่จะต้องช่วยกันทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายรัฐบาลและประชาชน ซึ่งชะตากรรมของสังคมไทยจะเป็นอย่างไรก็ย่อมขึ้นอยู่กับการปรุงแต่งของคนไทยเป็นสำคัญ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2527ข: 4)

ข้อเสนอแนะ

แนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองที่พระพรหมคุณาภรณ์เสนอเป็นเพียงการชี้บอกทางที่ปลอดภัยให้กับสังคมเท่านั้น ส่วนการเดินตามทางที่ท่านชี้แนะเป็นเรื่องของสังคมที่จะต้องเตรียมตัวเองว่าจะใช้ปัจจัยอะไรบ้างที่จะให้การดำเนินการนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ การจะนำแนวทางของพระพรหมคุณาภรณ์ไปประยุกต์ใช้นั้น ควรคำนึงถึงเหตุผลซึ่งถือเป็นข้อเสนอแนะ 4 ประการ คือ

1. สำหรับผู้นำหรือรัฐบาล ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการพัฒนารูปแบบใดๆก็ตามผู้นำย่อมมีอิทธิพลอย่างมากต่อผลนั้นๆ ดังนั้นผู้นำจะต้องเห็นความสำคัญในการพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาวัฒนธรรมไทย มีนโยบายหลักของชาติที่จะสร้างคุณค่าความภูมิใจในวัฒนธรรมของไทยขึ้นมา รูปแบบของการพัฒนานั้นจึงไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นอย่างตะวันตกหรือคล้อยตามตะวันตกแต่จะเป็นแบบใดก็ได้ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยและก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมได้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. ในส่วนของสถาบันสงฆ์ สถาบันสงฆ์ต้องถือว่าเป็นหน้าที่ของสถาบันของตนโดยตรงที่จะช่วยแก้ปัญหาสังคมการเมืองไทยและสถาบันสงฆ์ต้องยึดหลัก 3 ประการ คือ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละ และความมีสติปัญญา โดยเฉพาะความบริสุทธิ์นั้น คือหัวใจหลักที่สถาบันสงฆ์ต้องสร้างให้เป็นที่ยอมรับ ซึ่งหมายความว่าสถาบันสงฆ์อาจจะต้องมีมาตรการใดๆเพิ่มขึ้น จากที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยหรือระเบียบของมหาเถรสมาคมในปัจจุบัน ที่จะช่วยให้สถาบันสงฆ์ดำรงอยู่ด้วยดีในกรอบแห่งพระธรรมวินัยได้ด้วย

3. ในส่วนของประชาชน ประชาชนทั้งหมดหรือส่วนใหญ่จะต้องได้รับการศึกษาที่ถูกต้องและอย่างทั่วถึง รัฐต้องถือว่าการศึกษาเป็นเรื่องที่เร่งด่วนและสำคัญที่สุดในการพัฒนาด้านต่างๆ รัฐต้องสนับสนุนและให้โอกาสคนทุกคนให้ได้รับการศึกษาที่เพียงพอและจำเป็นต่อการดำรงอยู่อย่างมีคุณภาพ

4. พุทธธรรม การนำพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้เป็นสิ่งจำเป็นต่อแนวทางแก้ปัญหาของสังคมการเมืองไทย แต่ต้องมีการปรับทัศนคติเกี่ยวกับพุทธธรรมเสียใหม่ เนื่องจาก คนทั่วไปจะมีทีท่าต่อพุทธธรรมในสองลักษณะ คือ เชื่อว่าพุทธธรรมมีคำตอบอยู่แล้วสำหรับทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งเป็นการมองที่ตัวพุทธธรรมเอง และกล่าวว่าหากนำพุทธธรรมไปใช้โดยผิดความหมายจากรูปแบบเดิม (ทั้งที่เข้าใจถูกต้องและเข้าใจผิด) จะทำให้พุทธธรรมแปดเปื้อนหรือไม่บริสุทธิ์ รวมถึงความกลัวว่าการนำพุทธธรรมไปใช้ มีโอกาสจะทำให้พุทธธรรมไม่บริสุทธิ์ (ด้วยความไม่แน่ใจในความหมายที่แท้จริง แต่เชื่อว่าพุทธธรรมเป็นสิ่งที่สูงส่ง) ลักษณะความเชื่อประการแรก ทำให้ละเลยความสำคัญของกาลเทศะและบริบทของสังคมที่เป็นอยู่จริง และทำให้ไม่สนใจแสวงหาคำตอบจากพุทธธรรมที่เหมาะสมกับกาลเทศะและบริบทของสังคมที่เป็นอยู่ พุทธธรรมจึงไม่ได้สอดคล้องกับปัญหาของสังคมจริงๆ เพราะมองคำตอบที่พุทธธรรมเป็นหลัก ส่วนลักษณะความเชื่อประการที่สองทำให้เห็นว่าพุทธธรรมเป็นสิ่งที่เข้มงวดไม่มีความยืดหยุ่น ทั้งยังไม่อยากนำไปปฏิบัติจริงๆ แต่เอาไว้บูชากราบไหว้ การมองพุทธธรรมทั้งสองลักษณะล้วนไม่ได้รับประโยชน์จากพุทธธรรม ท่าทีต่อพุทธธรรมที่ถูกต้องก็คือคำตอบไม่ได้อยู่ที่ตัวพุทธธรรมเอง แต่อยู่ที่สังคมที่จะนำพุทธธรรมไปใช้เป็นหลักและมีการนำพุทธธรรมไปใช้จริงๆ ซึ่งท่าทีที่ถูกต้องต่อพุทธธรรมนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ได้แสดงไว้แล้วในหนังสือ “พุทธธรรม” ของท่าน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

5. แนวทางที่ชัดเจนในการปฏิบัติ คือ สิ่งที่จะต้องยึดเป็นหลักและเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ซึ่งอาจจะเป็นการทำตามหลักที่ได้ให้ไว้ หรือประยุกต์จากค่านิยมที่สังคมไทยควรนำมาปฏิบัติ ซึ่งไม่ได้กำหนดตายตัวว่าควรจะเป็นแบบใด แต่เสนอว่าควรจะมีแนวทางที่กำหนดไว้เป็นหลักปฏิบัติในเบื้องต้น เช่น ทาน เมตตา ความสันโดษ การพึ่งตนเอง ปัญญา การฝึกตน ฯลฯ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ในส่วนของข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปนั้น ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ความคิดและแนวทางแก้ไขปัญหาการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ ทำให้พบประเด็นที่น่าจะทำการศึกษาวิจัยเพิ่มเติม คือ

1. ควรจะมีการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวทางแก้ไขปัญหาการเมืองระหว่างพระพรหมคุณาภรณ์และนักคิดท่านอื่นๆ ในแนวพุทธศาสนา

2. ควรจะมีการวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพระพรหมคุณาภรณ์ ระหว่างระบอบราชาธิปไตยกับระบอบประชาธิปไตย เพื่อให้ได้รูปแบบการเมืองที่ดีที่ชัดเจนตามทัศนะของท่าน

3. ควรจะมีการศึกษาวิจัยถึงความรู้ความเข้าใจของบุคคล คือ ประชาชน และนักการเมืองที่มีต่อหลักการประชาธิปไตย เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการเผยแพร่หลักการประชาธิปไตยอันมีธรรมาธิปไตยเป็นพื้นฐาน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. 2525. **ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 1**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

กุลลดา เกษบุญชู มี้ด. 2552. **ความขัดแย้งทางการเมืองของไทย ข้ามไปให้พ้นพลวัตภายใน**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา.

คณิน บุญสุวรรณ. 2551. **รัฐธรรมนูญไทย**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

คนึงนิตย์ จันทบุตร. 2530. **สถานะและบทบาทของพุทธศาสนาในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์

คึกฤทธิ์ ปราโมช. 2527. **พระพุทธศาสนาประจำชาติ**. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

จุมพล หนิมพานิช. 2548. **พัฒนาการทางการเมืองไทย: อำมาตยาธิปไตย ธนาธิปไตย หรือ ประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2552. **กลุ่มผลประโยชน์กับการเมืองไทย: แนวเก่า แนวใหม่ และกรณีศึกษา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เฉลิม จันปฐมพงศ์, ทรงวิทย์ แก้วศรี และคณะ. 2520. **ประวัติศาสตร์กับสังคม**. กรุงเทพฯ: เสถียรไทย.

เฉลิมเกียรติ ผิวนวล. 2529. **ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

ชลธิรา กลัดอยู่. 2519. **วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 5 เล่มที่ 3** (กุมภาพันธ์-พฤษภาคม 2519)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2532. **ปัญหาสำคัญของการเมืองไทยในรอบ 40 ปี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชัยอนันท์ สมุทวณิช. 2529. **ความคิดทางการเมืองไทยโบราณ**. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2530. **ปัญหาการพัฒนาทางการเมืองไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2538. **ประวัติการเมืองไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.

_____. 2547. **3 ทศวรรษ 14 ตุลา กับประชาธิปไตยไทย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

เชาวนะ ไตรมาศ. 2551. **การเมืองในรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา.

ฐิฏินันท์ ธรรมโชติ. 2542. **ประมวลจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง**. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขานิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ดิเรก ชัยนาม. 2530. **พุทธศาสนากับความมั่นคงของชาติ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา แห่งประเทศไทยในพระสังฆราชูปถัมภ์

ทองแถม นาถจำนง. 2551. **ประชาภิวัฒน์**. กรุงเทพฯ: แม่โพสพ.

ทินพันธ์ นาคะตะ. 2529. **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์

ทิพย์วรรณ นพวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ. 2542. **รายงานการวิจัยเรื่องประมวลจริยธรรมของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร**. กรุงเทพฯ: กองการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เทพชัย หย่อง, บรรณาธิการ. 2553. **ผ่านฟ้าถึงราชประสงค์ บันทึกคนข่าวทีวีไทย**. กรุงเทพฯ: พริ้น ซิตี้.

ธนาพล อิ๋วสกุล, บรรณาธิการ. 2550. **รัฐประหาร 19 กันยา**. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.

ธรรมรักษา. 2532. **พระเทพเวทีนักปฏิบัติในคราบของนักวิชาการ**. กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์.

ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์. 2547. **วิสัยทัศน์ประเทศไทย เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: พีเพรส.

_____. 2549. **จริยธรรมของนักการเมือง**. นนทบุรี: สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ธีรยุทธ บุญมี. **“การพัฒนาการเมืองไทยแบบสมดุล”**. มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 12 ฉบับที่ 579 หน้า 10.

นิสิตปริญญาโท สาขาพัฒนาสังคม รุ่นที่ 24 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2535. **บทบาทของนักการเมืองไทย: เปรียบเทียบเหตุการณ์ก่อนเลือกตั้ง ช่วงหลังเลือกตั้งจนเกิดกรณีพฤษภาทมิฬและหลังเกิดกรณีพฤษภาทมิฬ**. กรุงเทพฯ: รายงานเพื่อส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตย ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บุญสม เจนใจ. 2527. **พระพุทธศาสนาประจำชาติไทย**. คณะกรรมการจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

ประจักษ์ พันชูเพชร. 2543. **มิติทางประวัติศาสตร์และสถาบันทางการเมือง**. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

ประสงค์ เลิศรัตนวิสุทธิ์. 2551. **ตุลาการภิวัตน์ ปฏิวัติการเมืองไทย**. กรุงเทพฯ: มติชน.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประสาร ทองภักดี และ ปรีชา หงส์ไกรเลิศ. 2526. **รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.

ป๋วย อึ้งภากรณ์. 2530. **พระพุทธศาสนากับการพัฒนาชาติ**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). 2531ก. **กรณีสันติอโศก**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม

_____. 2531ข. **กรรมตามนัยแห่งพุทธธรรม**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ฟ.

_____. 2531ค. **กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ฟ.

_____. 2531ง. **ทิศทางการศึกษาของพระสงฆ์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2531จ. **ทางออกของสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ฟ.

_____. 2531ฉ. **เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ฟ.

_____. 2531ช. **มองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

_____. 2531ซ. **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

_____. 2532ก. **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. 2532ข. **ทางออกจากระบบเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ฟ.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). 2532ค. **เทคโนโลยีกับศาสนา**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

_____. 2532ง. **ธรรมเพื่อชีวิตและการพัฒนาวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ฟ.

_____. 2532จ. **พุทธธรรมกับชีวิตในสังคมเทคโนโลยี**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

_____. 2532ฉ. **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

_____. 2532ช. **วัฒนธรรมกับการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. 2532ซ. **สัจธรรมกับจริยธรรม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. 2533. **ทำไมคนไทยจึงเรียนพระพุทธศาสนา: ข้อพิจารณาเกี่ยวกับวิชาพระพุทธศาสนาและจริยศึกษาในหลักสูตรการศึกษาของชาติ**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. 2534ก. **พุทธศาสตร์กับการแนะแนว**. กรุงเทพฯ: สมาคมแนะแนวแห่งประเทศไทย.

_____. 2534ข. **มหาวิทยาลัยกับงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: เนติกุนการพิมพ์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). 2552. **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). 2518. **ปรัชญาการศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

_____. 2526ก. **ค่านิยมแบบพุทธ**. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.

_____. 2526ข. **ไตรภูมิพระร่วง: อิทธิพลต่อสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: แสงรุ้งการพิมพ์.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). 2527ก. **ลักษณะสังคมพุทธ**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

_____. 2527ข. **ชาวพุทธกับชะตากรรมของสังคม**. กรุงเทพฯ: สมาคมศิษย์เก่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. 2528. **รากฐานจริยศาสตร์ทางสังคม เพื่อสังคมไทยร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

_____. 2529ก. **การศึกษาของคณะสงฆ์: ปัญหาที่รอทางออก**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

_____. 2529ข. **สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

_____. 2530. **ทางสายกลางของการศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ฟ.

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ). 2530. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: พรศิวะการพิมพ์

พลศักดิ์ จิรไกรศิริ. 2529. **การเมืองกับพุทธธรรม**. กรุงเทพฯ: สยามบรรณาคาร.

พุทธทาสภิกขุ. 2529. **ธัมมิกสังคมนิยม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

_____. 2531. **การเมืองคือธรรม**. กรุงเทพฯ: วัชรินทร์การพิมพ์.

มติชนรายวัน. ฉบับประจำวันที่ 30 กรกฎาคม 2548.

มยุรา อุรเคนทร์. 2545. **พระพุทธศาสนากับการเมือง: กรณีศึกษาการปฏิบัติตนของนักการเมืองในปัจจุบัน**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ยุคอนารยะ. 2553. **ทางออกประเทศไทยในภาวะวิกฤต**. กรุงเทพฯ: ไว้ลาย.

ละออ การุณยวนิช. 2519. **พุทธศาสนาและการอยู่รอดของชาติไทย**. พิษณุโลก: ตระกูลไทย.

ลิขิต ธีรเวคิน บรรณาธิการ. 2519. **การพัฒนาการเมืองไทย**. กรุงเทพฯ: แพร่วิทยา อินเตอร์เนชั่นแนล.

_____. 2530. **วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2541. **"ธรรมรัฐคืออะไร"** ในมติชนรายวัน ประจำวันที่ 16 มิถุนายน 2541.

วีระ สมบูรณ์. 2532. **รัฐธรรมในอดีต**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

วุฒินันท์ กันทะเตียน. 2541. **พระสงฆ์กับการเมือง: แนวคิดและบทบาทในสังคมไทยปัจจุบัน.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, มหาวิทยาลัยมหิดล.

ส. ศิวรักษ์. 2530. **ลอกคราบสังคมสงฆ์**. กรุงเทพฯ: ยุววิทยา.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). 2531. **ความเข้าใจเรื่องพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.

สมบัติ จันทร์วงศ์. 2531. **รัฐศาสตร์** ปีที่ 14 ฉบับที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันท์ สมุทวณิช. 2523. **ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สมบูรณ์ สุขสำราญ. 2525. **ศาสนจักรกับอาณาจักร ความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์กับอำนาจทางการเมือง**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

_____. 2527. **พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____ . 2530. **การพัฒนาตามแนวพุทธศาสนากรณีการศึกษาพระสงฆ์นักพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

_____ . 2534. **พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง กรณีเปรียบเทียบประเทศไทย ลาว กัมพูชา**. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

สมยศ จันทะวงษ์. 2535. **ความคิดทางการเมืองของพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการเมืองการปกครอง, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สัมฤทธิ์ มีวงศ์อุโฆษ (บรรณาธิการ). (ม.ป.ป.). **การยึดทรัพย์นักการเมืองไทย**. กรุงเทพฯ: สยามบรรณ.

สิริ เปรมจิตร. 2522. **พระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: บำรุงนุกูลกิจ.

สุจิต บุญบงการ. 2534. **การพัฒนาทางการเมืองของไทย: ปฏิสัมพันธ์ระหว่างทหาร สถาบันทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุทธิพงศ์ ตันติยาพิศาลสุทธิ์. 2528. **พระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง. 2533. **อุดมการณ์ทางการเมืองในพระพุทธศาสนา: ศึกษาในกรณีแนวคิดของสันติอโศก**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

_____. 2552. **ทางออกวิกฤติความขัดแย้งแตกแยกในระบบสังคมการเมืองไทย**. กรุงเทพฯ: ดินน้ำฟ้า.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. 2552. **การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: วิภาษา.

เสถียรพงษ์ วรรณปก. 2527. **พุทธศาสนากับการเมือง** ใน วารสารวัฒนธรรมไทย ปีที่ 23.

เสน่ห์ จามริก. 2531. **พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ. 2550. **การเมืองไทยหลังรัฐประหาร**. กรุงเทพฯ: ขอคิดด้วยคน.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประวัติและผลงานของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)*

ชาติภูมิ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) นามเดิม ประยุทธ์ นามสกุล อารยางกูร เป็นบุตรคนที่ 5 ของนายสำราญ และนางชุนกี อารยางกูร เกิดเมื่อวันที่ 12 มกราคม 2481 ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม 7 ค่ำ เดือน 12 ปีขาล ที่ตลาดใต้ อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

การศึกษาเบื้องต้น

พ.ศ. 2487 เข้าเรียนโรงเรียนอนุบาลครูเฉลียว ตลาดศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

พ.ศ. 2488-2490 ประโยคประถมศึกษา ที่โรงเรียนประชาบาลชัยศรีประชาราษฎร์ จังหวัดสุพรรณบุรี

พ.ศ. 2491-2493 ชั้นมัธยมศึกษา 1-3 ณ โรงเรียนวัดปทุมคงคา เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร ได้รับทุนเรียนดีของกระทรวงศึกษาธิการ

บรรพชา

บรรพชา ณ วัดบ้านกร่าง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2494 โดยมีพระครูเมธีธรรมสาร เจ้าอาวาสวัดบ้านกร่างเป็นพระอุปัชฌาย์
สำนักศึกษา

พ.ศ. 2494 เริ่มเรียนพระปริยัติธรรมที่สำนักวัดบ้านกร่าง ซึ่งมีพระครูเมธีธรรมสารเป็นเจ้าอาวาส

---

* พนิตา อังจันทรเพ็ญ, วิถีแห่งปราชญ์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, 2549), น. 421-427.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. 2495 ไปอยู่ที่วัดปราสาททอง อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อศึกษาพระปริยัติธรรม และได้เข้าฝึกวิปัสสนา เมื่อจบการฝึกพระอาจารย์ผู้นำปฏิบัติได้ชวนอยู่ประจำในสำนักวิปัสสนา แต่โยมบิดาไม่ยินยอมเพราะเห็นว่าสามเณรบุตรชายควรได้ศึกษาพระปริยัติธรรมขั้นสูงต่อไป

พ.ศ. 2496 ย้ายเข้ามาอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร เรียนพระปริยัติธรรมจนสอบเปรียญธรรม 9 ประโยคได้

การศึกษาพระปริยัติธรรม

พ.ศ. 2494-2496 สอบได้นักธรรมชั้นตรี โท และเอก

พ.ศ. 2498-2504 สอบได้เปรียญธรรม 3 ถึงเปรียญธรรม 9 ประโยคได้ขณะยังเป็นสามเณร นับเป็นรูปที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

อุปสมบท

สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ธรรมิกมหาราชาธิราช องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก รัชกาลปัจจุบัน ทรงพระมหากรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ รับสามเณรประยุทธ์ อารยางค์กูร (ป.ธ. 9) เป็นนาคหลวง อุปสมบทเมื่อวันจันทร์ที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2504 ตรงกับขึ้น 12 ค่ำ เดือน 8 ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) มีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (กิตติ โสภณมหาเถร) วัดเบญจมบพิตร ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ พระธรรมคุณาภรณ์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) วัดสามพระยา เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และพระเทพเมธี (พระธรรมเจดีย์) วัดทองนพคุณ เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้นามฉายาว่า “ปยุตฺโต” แปลว่า “ผู้เพียรประกอบแล้ว”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การศึกษาฝ่ายสามัญ

พ.ศ. 2505 สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตร์บัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสอบได้ วิชาชุดครู พ.ม. ในปี พ.ศ. 2506

ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

พ.ศ. 2525 พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2529 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2529 ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาหลักสูตรและการสอน จากมหาวิทยาลัยศิลปากร

พ.ศ.2530 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. 2531 อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2531 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาภาษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. 2533 การศึกษาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พ.ศ. 2536 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง

พ.ศ. 2537 ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. 2538 ตรีปิฎกาจารย์กิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา จากนวนาลันทามหาวิหาร รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย

พ.ศ. 2538 อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาจริยศาสตร์ศึกษา จาก มหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. 2541 วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พ.ศ. 2544 ศาสนศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยมหา มกุฎราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2544 ครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพระพุทธศาสนา จากสถาบันราชภัฏบ้าน สมเด็จเจ้าพระยา

พ.ศ. 2545 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาวิชาการบริหารองค์กร จาก มหาวิทยาลัยศรีปทุม

พ.ศ. 2552 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา จากมหาวิทยาลัย บูรพา

พ.ศ. 2552 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการศึกษา จากมหาวิทยาลัยนเรศวร

พ.ศ. 2552 นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จาก มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศาสนกิจ

พ.ศ. 2505-2507 สอนในแผนกบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2507-2517 ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยเลขาธิการและต่อมาเป็นรองเลขาธิการ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขณะเดียวกัน ก็เป็นอาจารย์สอนในชั้นปริญญาตรี พุทธศาสตร์บัณฑิต ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ระหว่างนั้น บางปีบรรยายที่คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และในโครงการศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. 2515-2519 เจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์

ในช่วงเวลาของการทำหน้าที่บริหารในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระพรหมคุณาภรณ์ ได้สร้างความก้าวหน้าด้านการบริหารงานวิชาการให้ปรากฏเป็นที่ยอมรับอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนของพระสงฆ์ให้สอดคล้องกับสภาวะวิชาการที่เป็นระบบนิยมในปัจจุบัน รวมทั้งสัมพันธ์กับบทบาทและภาระทางสังคมที่เพิ่มขึ้นของพระสงฆ์ ท่านเป็นผู้ปรับปรุงและวางระเบียบแบบแผนการคิดคะแนนระบบหน่วยกิตในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับงานพัฒนาชุมชนไว้ในหลักสูตรการศึกษาของพระสงฆ์ รวมทั้งได้ปรับปรุงหลักสูตรโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ให้เป็นหลักสูตรที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนอย่างแท้จริง อีกทั้งได้จัดการศึกษาที่เป็นประโยชน์แก่ภิกษุสามเณรตลอดจนศิษย์วัดตลอดเวลาที่ทำหน้าที่เจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ ทำให้ภิกษุสามเณรเกิดความมั่นใจและเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ในฐานะผู้สืบต่อพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องและเหมาะสมในสภาวะสังคมปัจจุบัน

พ.ศ. 2510 ได้รับอาราธนาไปเยี่ยมเยียนสถาบันการศึกษาชั้นสูงทางพระพุทธศาสนาในประเทศลาว ศรีลังกา มาเลเซีย สิงคโปร์ ฮ่องกง ไต้หวัน เกาหลี และญี่ปุ่น โดยการอุปถัมภ์ขององค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (World Fellowship of Buddhists Organization)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. 2515 ได้รับอาราธนาไปบรรยายวิชาพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทยที่ University Museum, University of Pennsylvania

พ.ศ. 2519-2521 ได้รับอาราธนาไปบรรยายวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ Swarthmore College, Pennsylvania และเป็นที่ปรึกษาของวัดวชิรธรรมประทีป ในนครนิวยอร์ก และวัดธรรมาราม ในนครชิคาโก สหรัฐอเมริกา

พ.ศ. 2524 ได้รับอาราธนาเป็น Visiting Scholar ที่ Center for the Study of World Religions และบรรยาย วิชาการทางพุทธศาสนา สำหรับ Divinity Faculty และ Arts Faculty ที่ Harvard University

พ.ศ. 2537-ปัจจุบัน ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ตำบลบางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

ประกาศเกียรติคุณและรางวัล

พ.ศ. 2525ได้รับการประกาศเกียรติคุณ ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ในการฉลอง ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์

พ.ศ. 2525 ได้รับรางวัลวรรณกรรมชั้นที่ ๑ ประเภทร้อยแก้ว สำหรับงานนิพนธ์พุทธธรรม จากมูลนิธิธนาคารกรุงเทพ

พ.ศ. 2532 ได้รับพระราชทานโล่รางวัล “มหิดลวรานุสรณ์”

พ.ศ.2532 ได้รับโล่ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อการศึกษา ในวาระครบรอบ ๒๐ ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. 2533 ได้รับรางวัลกิตติคุณสัมพันธ์ “สังข์เงิน” สาขาเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. 2537 ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education)

พ.ศ. 2538 คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศเชิดชูเกียรติเป็น “ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม”

พ.ศ. 2538 สถาบันนวนาลันทา ประเทศอินเดีย ถวายตำแหน่ง “ตรีปิฎอาจารย์” หมายถึงอาจารย์ผู้รู้แตกฉานในพระไตรปิฎก

พ.ศ. 2541 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย ถวายรางวัล TFF Award สาขาสังคมศาสตร์และ มานุษยวิทยาสำหรับผลงานทางวิชาการดีเด่น หนังสือ 'การพัฒนาที่ยั่งยืน'

พ.ศ. 2544 รางวัล “สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล” จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พ.ศ. 2544 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น “ศาสตราจารย์พิเศษ” ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2547 มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก ถวายตำแหน่ง “เมธาจารย์” (Most Eminent Scholar) ในฐานะนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาสายเถรวาท

พ.ศ. 2549 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง เป็น “ราชบัณฑิต (พิเศษ)”

พ.ศ. 2552 โล่วัชรเกียรติคุณ จาก คณะกรรมการศาสนาศิลปะและวัฒนธรรม

พ.ศ. 2552 ปูชนียบุคคลด้านภาษาไทย จาก คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สมณศักดิ์

พ.ศ. 2512 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ พระศรีวิสุทธิโมลี

พ.ศ. 2516 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชวรมุนี

พ.ศ. 2530 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ พระเทพเวที

พ.ศ. 2536 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ พระธรรมปิฎก

พ.ศ. 2547 ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นรองสมเด็จ ที่ พระพรหมคุณาภรณ์ สุนทรธรรมสาธก ตรีปิฎกปริยัติโกศล วิมลศีลาจารย์ ศาสนภารธุราทร มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี

งานนิพนธ์

งานนิพนธ์ของพระพรหมคุณาภรณ์ทุกเรื่องเป็นงานทางปัญญาที่มีคุณค่าต่อวงวิชาการอย่างแท้จริง หนังสือและบทความของท่านจำนวนมากได้ใช้เป็นตำราอ้างอิงทั้งในวงวิชาการในประเทศและในมหาวิทยาลัยชั้นนำของต่างประเทศ นอกจากผลงานเด่นๆของท่าน เช่น พุทธธรรม มองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย การศึกษาของคณะสงฆ์: ปัญหาที่รอทางออก ได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศเพื่อประโยชน์ต่อการเผยแพร่ให้กว้างขวางออกไปแล้ว ปัจจุบันประวัติชีวิตของท่านในฐานะนักปราชญ์ทางด้านพระพุทธศาสนาและด้านการศึกษา ได้รับความสนใจศึกษาวิจัยโดยนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยคอร์แนล นอกจากนี้แล้วสิ่งที่ควรกล่าวอ้างให้ปรากฏควบคู่กันไปคือฉันทะในการสร้างงานวิชาการเพื่อประโยชน์แก่สังคมอย่างแท้จริง ผลงานทุกเรื่องของท่านรวมทั้งพุทธธรรม ท่านได้มอบลิขสิทธิ์แบบให้เปล่าทุกครั้งที่มีการเผยแพร่ แม้กระทั่งรางวัลวรรณกรรมชั้นที่ 1 ประเภทร้อยแก้วที่ท่านได้รับจากมูลนิธิธนาคารกรุงเทพ (ประจำปี 2525) จากหนังสือพุทธธรรม ท่านก็มอบให้แก่มาหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทั้งหมด เพื่อเป็นทุนการศึกษา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ของพระภิกษุสามเณร จึงกล่าวได้ว่างานนิพนธ์ของท่านเกิดขึ้นด้วยความวิริยาอุตสาหะ ความเสียสละ และอุทิศศักยภาพทางสติปัญญาและกำลังกายของท่านอย่างแท้จริง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประวัติการศึกษา และการทำงาน

ชื่อ-นามสกุล	นางสาวธีรนุช ราชรองเมือง
วัน เดือน ปี ที่เกิด	วันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2527
สถานที่เกิด	จังหวัดอ่างทอง
ประวัติการศึกษา	ศศ.บ. (ปรัชญาและศาสนา) หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์